

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1950 július

T A R T A L O M

Sinkó E.: Kulturális örökség és szocialista realizmus (465) — Vladimir Názor: Öröm (részlet) (478) — Oton Zsupancsics: Tito marsallhoz (479) — Szirmai K.: Patkányok (480) — Lőrinc Péter: Pártszerűség és hazafiság (486) — Fehér F.: Mesék után (498) — Petkovics Kálmán: Kezdet (499) — Urbán János: Cseresznyeszedés (506)

FIGYELŐ

Majtényi Mihály: A román vers és román próza nálunk (507) — Sulhóf József: Magyar népdal, magyar nóta (Tanulmányvázlat) (512)

KÖZGAZDASÁG

Bogdánfi Sándor: Vajdaság szerepe Jugoszlávia mezőgazdaságában (520)

KRÓNIKA

Mi az amire Ehrenburg Ilja nem tud felelni? (528) — A Népi Ifjúság szemléje (528) — A vajdasági pionírok hangversenye Noviszádon — Régi iparos- és céhkiállítás a verseci Múzeumban — Népegyetemek a Vajdaságban — Jugoszláv irodalmi est Bécsben.

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Ernyes György

Szerkesztőség: Noviszád, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20—63

Kiadóhivatal: Noviszád, Jován Gyorgyevics utca 2

Telefon: 38—94

Előfizetési díj: Egy évre 120 dinár, fél évre 65 dinár

Postatakarékszám 300-473.220. Lapzártá minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

HÍD

TÁRSADALMI IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

SINKÓ ERVIN:

Kulturális örökség és szocialista realizmus

»Minden költészetnek feladata, hogy az élet kifejezése legyen, és pedig a szónak abban az átfogó jelentőségében, amely magában foglalja mind az anyagi mind az erkölcsi világot. A költészetet erre a gondolat képesítheti. De hogy a költészet valóban kifejezze az életet, ehhez a költészetnek mindenekelőtt költészetnek kell lennie«.

Bjelinskij

I.

Vannak emberek, különösen a polgári értelmiségiek között, akiknek úgy tűnik, hogy már maga a szocialista realizmus fogalma a művészet barbár profanizálása.

A szocialista realizmus ellen elhangzó ellenvetéseket alapján véve három tételben lehetne összefoglalni:

1. A művészet önmagában cél. A művészet a saját belső törvényei szerint fejlődik, semmi köze más szükségletekhez, csak azokhoz, amelyek magából a művészi alkotásból erednek. Más szóval: az élet csúf, tele ellentmondásokkal, összeütközésekkel, tökéletlenséggel, a művészet pedig egy, a földi élet fölött álló harmóniának az álma. Nem kell, nem szabad semmiféle tendenciával beszennyezni és főképpen nem osztályérdek harcával és általában politikával;

2. Homeros; Aischylos; Dante; Shakespeare nagy költők, noha nem tudtak a szocialista realizmusról. A művészet praktikus feladatairól szóló elméletek a művészi képzelet spontánításának a rovására mennek. Azok, akiknek a múzsa megcsókolta a homlokát, tudnak majd énekelni, s minden, ami ezenkívül van, az a legjobb esetben legalább is felesleges;

3. A szocialista realizmus követelményei ellentmondanak a művészi alkotás természetének és a leglényegesebb feltételeinek: ezek

a követelmények korlátozzák a művész átfogó képességét, megfosztják őt egyéniségétől, egyenruhába bújtatják a művészetet.

Azok, akik így beszélnek, nem értették meg, hogy mi a szocialista realizmus. Az emberiség egész történelme, különösképpen minden művészet története, ellentmond az ő, művészetről alkotott, fogalmaiknak és következtetéseiknek, melyekhez e hamis fogalmak alapján jutottak.

II.

Az első ellenvetéssel szemben hangsúlyozni kell, hogy a művészet nem cél nélküli álom, sohasem volt az, amióta csak a művészet megjelent a földön.

A művészetnek kezdettől fogva megvan a maga meghatározott funkciója. Ez a funkció olyannyira társadalmi jellegű, hogy valamely műnek a helyes megértése érdekében föltétlenül szükséges ismerni a kort és a társadalmi feltételeket, melyek között a mű keletkezett.

A termelőeszközök legalacsonyabb fejlettségi fokán az ember nem is gondolhat arra, hogy valóságosan uralma alá hajtsa a természet erőit. Ilyen föladat csak akkor válhat időszerűvé, ha már az embernek megvan a lehetősége, hogy azt meg is tudja oldani. Az ember természetéhez való viszonya kezdetben, a termelési eszközök és a termelőerők legalacsonyabb fokán, a **mágia** jellegét viseli magán, azaz az ember kezdetben úgy kísérel meg a természetten úrrá lenni, hogy a fantázia hatalmához folyamodik, varázslatokkal, varázsf formulákkal, a mágia eszközeivel kísérletezik. A vadász, aki barlangjának a falaira szarvasokat rajzolt, ezt abban a hitben és azzal a szándékkal tette, hogy ilyen módon hatalomra tegyen szert az igazi, az élő szarvasokon. Ő ilyen módon akarta lebíri a lebírihatatlant.

Az ősközösségben élő ember a maga társadalmában nem ismer érdekellentéteket, mert az ősközösség vérségi kapcsolatokra, nem pedig egyik embernek a másik ember fölötti hatalmára épül. Ennek az embernek a számára nem problémátikus a közösséghez való viszony, lélekben nem vált külön a közösség többi tagjától, érdekei és nézetei tökéletesen azonosak a közösség nézeteivel és érdekeivel. Ellentét csak az egész közösség és az ellenséges természeti erők között áll fenn. Az „enyém“ és „tiéd“ ismeretlen fogalmak a természet pedig annyira emberfölötti hatalom, hogy az ember nem is gondolhat rá, hogy tudatosan szembeszálljon vele és rákényszerítse a saját akaratát. Azért igyekszik megengesztelni, kezessé tenni a félelmes természetet mégpedig a mágia eszközeivel. Ilymódon mindinkább megemberesíti a természetet, de az egész természetet, úgy, hogy a fejlődésnek ezen a fokán, mint egy gyermek, nem tesz különbséget az élő és élettelen között, és a tárgyilagosság és a képzelet valósága között, számára nincs elválasztó határ. Ez az a korszak, amelyben a mítoszok és a mitológiák keletkeznek. „Kezdetben a természet úgy áll az emberekkel szemben, mint valami egészen idegen mindenható és kiszámíthatatlan hatalom, és az ember úgy vi-

szonylik a természethez mint valami állat, állatiasan. E korban tehát az öntudat, a természetről való tudat egészen állati¹, állapította meg Marx és Engels. De az ember ugyanakkor igyekszik, hogy magát „mint tudatos lényt érvényesítse” és ezt oly módon teszi, hogy dolgozik. Vagyis, hogy ő maga is alkot, alkot a valóságban és képzeletében. Ezt a gondolatot Marx mélyebben, részletesebben dolgozta ki a „Politikai gazdaságtan bírálata”-hoz írt bevezetőjében:

„Minden mitológia erőt vesz, úrrá lesz és alakítóvá válik a természeti erők fölött képzeletben és a képzelet segítségével; a mitológia tehát eszerint eltűnik, amikor ez erők fölött az ember valóságos hatalomra tesz szert.”

A mítoszok tehát nem a primitív ember tétlen álmódzásainak a tükrözése; nem pusztán képzelgések cél nélkül, hanem a társadalom termelőerőinek bizonyos fejlettségi fokán a mítosz az egyedül lehetséges, egyedül elérhető alakja a megismerésért folyó küzdelemnek és a megismerésnek.

Ahogy joggal lehetett állítani, hogy a kéz nemcsak a munka szerve, hanem ugyanakkor a munkának történelmi terméke is, úgy lehet joggal állítani a képzeletről is, — erről a minden művészi teremtő munkához szükséges alapvető képességről, — hogy nemcsak első alkotója egy, az emberi öntudatban egységes, összefüggő világképnek, hanem annak a harcnak is gyümölcse, melyet az ember azért folytatott, hogy úrrá legyen a valóságos világ valóságos tüneményein.

Marx szavai: „A vallás valójában annak az embernek az öntudata, aki már érzi, hogy ő valami különleges, sajátos, de még nem izmosodott meg, még nem találta meg, vagy pedig már megint elvesztette magát”. Ezeket a szavakat teljes joggal lehet alkalmazni az emberi megismerési- és teremtőerőnek erre a fejlettségi fokára is.

A képzelet tehát nem úgy fejlődik, mint a valóságból való menekülés eszköze, nem futás a valóság elől, hanem szembeszállás a valósággal, amenyiben fegyver az ember kezében, hogy a termelési erők bizonyos fejlettségi fokán megértse a valóságot azon az úton, mely akkor az ő számára egyedül járható.

A képzelet az ismeretlen valóságos összefüggéseket olyan összefüggésekkel helyettesíti, melyeket ő maga gondol ki. Bármely mítoszt és bármely mitológiát elemezünk, mindig felfedjük a képzelet reális alapjait és realizmtikus irányát. Amilyen mértékben valamely mitológia bővelkedik a merész képzelet szüleményeiben, ugyanolyan mértékben bővelkedik azoknak a természeti tüneményeknek pontos megfigyelésében, amelyek leginkább hatottak a mindennapi életre, a primitív ember jólétére, pusztulására.

Amikor ez a primitív ember nevet ad a csillagoknak és folyóknak, amikor a vihart vagy az éjszakát megszemélyesítve szólítja, hívja, kéri, az ő képzelete ugyanazt a tevékenységet folytatja, amely a művészetnek is jellegzetes sajátossága: emberesíti a természetet, kö-

¹ Marx-Engels: A német ideológia.

zelebb hozza az emberhez, vagy legalább is igyekszik emberivé, lakhatóvá tenni az ember számára. Ezt teszi akkor is, amikor a maga kezdetleges eszközeivel igyekszik utat törni magának az őserdőben.

A termelési eszközöknek ezen a fejlődési fokán a munkamegosztás még igen kezdetleges: a varázsló, a költő, a művész, a jó, és „a mesterember“ egy és ugyanaz a személy. A művészet nem valami önálló foglalkozás, nem külön hivatás.

Mindaz, ami a későbbi fejlődés folyamán már csak díszítés, öncélú dekoratív motívum, eredetileg mágikus jelentőséggel volt fölrúháza, eszköz volt betegségek gyógyítására, a halottak szellemének távoltartására, a vadászatban való szerencsè biztosítására, egyszóval arra szolgált, hogy védelmet nyújtson az embernek a rettegett ellenséges emberfölötti erőkkel és hatalmakkal szemben.

A mai gyermekmeséink egy egykor egységes, hatalmas mítológiai világvébrnek a megmaradt töredékei. Ami ma gyermekmese, az egykor szerves része volt egy hitnek, amely nem tett különbséget logika és képzelet, művészet és tudomány között; egy egész rendszer volt az akkori ember számára elérhető igazságoknak rendszere, egy fok az ember harcában, hogy kitépje magát a maga állati állapotából. Etnográfiai kutatók mindezt gazdag anyaggal bizonyítják minden népek őstörténetében.

A művészet tehát nem független a társadalmi feltételektől, nem független a termelőeszközök fejlettségétől vagy fejlettségétől. A művészet a maga keletkezésében elkülöníthetetlen az embernek a létért folytatott harcától, az emberi munkától, mint ahogy a további fejlődése folyamán és a legfejlettebb formáiban is közvetve vagy közvetlenül összefügg a társadalmi valósággal. Ez annyira igaz, hogy őskori leletek vagy későbbi művészi alkotások alapján egész korszakokat, annak a társadalmi korszaknak a képét lehet rekonstruálni, amelyben ezek a művek keletkeztek.

Minden korszak a művészetnek abban a fajtájában és abban az alakjában szólal meg, amely leginkább megfelel neki és tartalmának. Bizonyos kifejezési formák, mint például a naív eposz, annyira kötöttek a termelési eszközök bizonyos alacsony fejlődési fokához, hogy a primitív társadalom megszűnésével együtt szűnik meg bizonyos művészi formáknak a további élete is. „A művészetnek bizonyos alakjai tekintetében, mint például az eposz, ismeretes, hogy a maguk klasszikus formájában, amely korszakot jelent, nem tudnak megte-remni attól a perctől kezdve, hogy megjelenik a művészi termelés, mint olyan; a művészet körén belül tehát bizonyos jelentős formák csak a művészetnek fejletlen fejlődési fokán jelenhetnek meg“ (Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához).

A művészetnek új kifejezési formái keletkeznek, amikor a termelőeszközöknek, a munka termelékenységének, az osztályellentéteknek és ezzel kapcsolatban a társadalom fejlődésének folytán az emberi öntudatban kérdések, ellentmondások és tartalmak jelentkeznek, amelyeket nem lehet elhelyezni és kifejezni az addigi művészi formák keretein belül.

Ilykép a termelőerők növekedésével kifejlődik a munkamegosztás és úgy a társadalomban, mint magában az egyénben az ellentét.

A szellemek, amelyek az erdőket, folyókat, mezőket és magát az emberi élelmet is benépesítették, istenekké válnak, akik mindinkább elhagyják az egységes, mítikus, mágikus világot.

„A mítosz élete akkor szűnik meg, amikor a mítosz elemeiből vallási világnézet alakul ki, istenekkel teli vallás. Vége a mítoszalkotás tudatos és gazdag életének, amikor a mítosz alakjai istenekké alakulnak át. A teológia letaszítja trónjáról a mítoszt.”¹

A magántulajdon fejlődésével együtt, mely fejlődés mindinkább felbomlasztja az ősközösséget, és az emberek öntudatában mindinkább elhomályosítja a világ primitív egységességét, az istenek mindinkább „érzékfölköttivé” válnak, elköltöznek az ember hétköznapi közelségéből, a távoli Olimposznak a csúcsaira. Az ember akkor már nem csak része a közösségnek, nem olvad bele teljesen a közösségbe, de még mindig a közösségben él. A társadalom akkor már szabad és nem szabad emberekre oszlik. Ámde ez még az az idő, amikor a rabszolgatartók és a rabok között a viszony patriarkális. A mítoszok már megszűnnek mint teljes kifejezései ennek az úgynevezett hősi korszaknak, a mítoszok anyaggá válnak új kifejezési formák és tartalmak számára.

A naív éposz ennek a heroikus korszaknak az új kifejezési formája. Ez a korszak átmeneti fok az őskommunista közösség és a rabszolga-állam között. Itt már megjelenik az ellentétek sejtése és nemcsak a sejtése; a naív éposz, mint az Iliász, már magán viseli az osztályjellegét. A lázongó Terzitesz alakja már előhírnöke az osztálytársadalom jövő összeütközéseinek, a költő pedig már azoknak a szempontjából néz és értékeli, akik hatalmon vannak, nekik énekel, és ép ezért Terziteszt már ilyennek festi:

„Nem vala nálánál rútabb a görög seregekben.
Kancsal, egyik lábán bicegő, rút vállai, ferdék,
Melle púposra nőtt, feje búbja csúcsosra szögelt,
Tar koponyájáról gyéren lengett haja szála.
Szívéből gyűlölő Achilles s leleményes Odysseus,
Mert ezeket rágá;...”

Az egész époszban Terzitesz számára nincs a költőnek, aki már a hatalmon lévők költője, egyetlen jó szava. Az egyetlen alak az egész époszban, akinek a költő rokonszenvéből morzsányi sem jut. Minden, amit Terzitesz maga beszél, fenyegeti a heroikus korszak patriarkális viszonyait:

„Hát nagyokat rikkantva szidá dáiás Agamemnon:
Atrides, no megint mi bajod, mi után epekednél?
Már tele van sátrad kincssel, meg a legjava rabnők
Sátraidat lepik el, mert hát mink, büszke achivok,
Néked adunk mindent, ha egy-egy várost kiraboltunk.

¹ Dr. Ignaz Goldziher, *Der Mythos bei den Hebraern und seine geschichtliche Entwicklung*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1876, 63. oldal.

Tán pénz kéne megint...“

El, haza hát a hajón, e királyt hagyjuk mi magára.
Trója alatt, egye zsákmányát, hogy végtire lássa,
Lendítétk-e ügyén, vagy amit tettünk, neki semmi;...“

Mégis, Terzitesz még csak mellékes alak az époszon belül; itt van, de nem úgy, hogy befolyásolhatná a dolgok menetét.

„Ámde hamarjában melléje osont Odysseus,
Rászegezi szemit, s leszidá szigorú szidalommal:
Szószátyár Thersit, ha olyan harsány is a hangod,
Fékezzed nyelved s a királyokkal ki ne kössél.“

Hogyha vagy egyszer még hebehurgyálkodva talállok:
Büszke fejem többé szép vállaimon ne maradjon
S Telemachos sarjam ne nevezzen jó szülejének:
Hogyha le nem rántom rólad valamennyi gúnyodat,
Ingedet és köpenyed, melyek befödik csunya tested,
És e gyűlésünkből ki nem űzlek a karcsú hajókgig
Szörnyű verésekkel vervén, valamig könnyed ömlik.
Szólt s a királybottal keserűn hátára suhintott;
Meggörnyedt a vitéz...“

És a végén a költő derús elégedettséggel adja hírül, hogy: „Bár a tömeg bús volt, hahotára fakad valamennyi“, mert „Nagy véres kelevény támadt hátán a királyi színaranyos bottól...“

Ez ugyanaz a nevetés, mely oly gyakran felhangzik a halhatatlan és gondtalan isteneknek az ajkán, az Climposzon és a földön; azoknak a nevetése, akik uralkodnak, de olyan világban uralkodnak, amelyben, noha az ellentétek már megvannak, még nincsenek annyira kiélezve, hogy fenyegetnék azt, ami valóság abban a pillanatban. Ez az a világ, amelyben Odisszeusz az isteni jelzöt kapja, de isteninek nevezik még Eumejoszt, a disznópásztort is. Az istenek már a hétköznapi földről messze költöztek, de nemcsak, hogy állandóan látogatják a földi halandókat, istennők a szép pásztorokat, és istenek a szép pásztorlányokat, hanem résztvesznek a halandók egymás-közi harcaiban, bánataiban és örömeiben, mint pártosok, az egyik, vagy a másik oldalon. Az istenek világa korelátum, tartozéka, magyarázata a halandók életének, de nem ellentéte, nem tagadása az embernek, mint amivé lesz majd később.

Van már uralkodó osztály, de az ellentétek még nem olyan általánosan láthatók és fájdalmasak, hogy az uralkodó osztálynak szüksége volna arra, amit Marx és Engels az uralkodó osztály ama szükségletének nevez, hogy a művészet segítségével „illúziókat teremtsenek a maguk szerepéről és alakjáról“.

Ezért a mitológiai kornak és a naív éposz korának van egy közös jellemvonása, amelyet a **fantasztikus realizmus** nevével lehetne megjelölni.

Ha csak „mitológiai realizmusról“ beszélnék ezzel nem fognánk át a naív éposznak a korát, amelyben a mítoszok további élete már megszűnt, és amelyben az egykor élő mítosz már csak anyag, már csak téma a tudatos, az önállóvá vált költészet számára.

Első pillantásra furcsának, ellentmondásnak tűnik a fantasztikusnak és a realizmusnak ily módon való egybefűzése, mégis ez az, ami mindenekfölött jellegzetes a gyermeki természetre, — ép ez az, ami a legfőbb jellemvonása „a történelmi gyermekségnek“, ahogy Marx a naív éposznak a korát nevezte s ugyanakkor legfőbb jellemvonása annak a történelemelőtti gyermekkorának is, az emberiség életében, annak a kornak, amelyben a mítoszok születnek.

A fantázia az érzékelhető, a látható, tapintható valóság szolgálatában fejlődik ki, annak a valóságnak a szolgálatában, amelyet egyedül tartanak valóságuknak és lehetségesnek. A kétségnek még az árnyéka sem jelenik meg soha a valóság realitása iránt, és soha komoly kétség nem merül föl az iránt, hogy az, ami van, az úgy jó, ahogy éppen van, és másképp nem is lehet. A fantáziának ez a realizmusa naív igénye a valóságnak.

A fantázia hatalmas eszköz, hogy az ember úrrá legyen a tünemények ellentmondásokkal teli sokfélesége fölött, és hogy megtegyem, illetőleg megőrizzen egy egységes, érthető és értelmezhető világot, illetőleg világképet.

Mint ahogy a mítoszokban csak úgy hemzsegnek a pontos, gondosan, aprólékosan hű megfigyelések, természeti jelenségek reális leírása, úgy a homéroszi éposz is oly mértékben realiztikus, hogy az ott található leírások és adatok alapján lehetséges rekonstruálni az akkori görögök szokásait, fegyvereit, szerszámaikat, egész életüket, életmódjukat a legapróbb részletekig és, természetesen, ez élet-ről alkotott nézeteiket és értékeléseiket is.

Hogy Homérosznál az istenek és istennők oly nagy szerepet játszanak, az nem bizonyíték az ellen, hogy a naív éposz a maga alapjaiban realista; az istenek és istennők nagyított, tipikus képviselői a valóság emberi jellemeknek és indulatoknak. Homérosz istenei és istennői az emberi és a természeti valóság világában gyökereztek. Úgy összebogozódtak a reális erőkkel, reális földi szenvedélyekkel, hogy csak a nevük és a méreteik földöntúliak. Nem a trójaiak és a görögök vannak alárendelve az istenek világának, hanem az istenek és az istennők vannak alárendelve a látható és tapintható világnak, amelynek ők is csak/részei. Ami bennük fantasztikus, az sosem kerül összeütközésbe a reális pszichológiai alapokkal, az emberivel, amely az egyetlen alakja a homéroszi éposznak.

Egyébként Pater Walter joggal figyelmeztet, hogy Hephaisztosz isten kovácsműhelye az Olimposzon semmiben sem különbözik az akkori emberi kovácsműhelyektől; az akkori mesteremberek pontosan ugyanolyan módon készítették a fegyvereket, mint ahogy Homérosz leírja Hephaisztosz isten munkamódszerét.

Maxim Gorkij „Válasz egy értelmiségi levelére“ című cikkében élesen szembeállítja az elvont és hazug humanizmussal a realizmust, mint a népi fantázia alapvető jellemvonását, így fogalmazta meg a gondolatait a fantázia ősi szerepéről: „A dolgozó nép a számára hasz-

nos vagy káros természeti tünemények magyarázatát kutatva, emberarcú, nagyszerű lényekké alakította át ezeket a jelenségeket, emberarcú, de minden embernél hatalmasabb lényekké.

A nép ezeket az isteneket mindazokkal az erényekkel és bűnökkel ékesítette föl, amelyek magának a népnek az erényei és bűnei. Az Olimposz és Azgard istenei emberek, akik csak a maguk méreteiben, a nagyszabású túlzott méreteikben különböznek a földi embertől. Vulkán és Tor istenek kovácsmesterek, akik semmiben sem különböznek más kovácsmesterektől, csak éppen hogy erősebbek és a munkában ügyesebbek náluk.

A dolgozó nép vallási szimbólumai egyszerű művészeti alkotások, amelyekben semmiféle miszticizmus fel nem lelhető. Egészen realiztikusak és nem mondanak ellent a valóságnak. Bennük hatalmasan érződik a munkás, a munkatevékenység hatása, és mindent egybevéve, ennek a művészetnek célja az, hogy az embert tevékenységre sarkalja.

A népköltészetben megfigyelhető, hogy a nép tudatában van annak, hogy az, ami körülötte van, nem istenek teremtése, hanem az emberi munkatevékenység gyümölcse. A nép pogány. Tizenöt évszázaddal azután, hogy a kereszténység mint államvallás került hatalomra, az istenek a nép képzeletében továbbra is még mindig ugyanolyanok maradtak, mint amilyenek voltak az ókorban: Krisztus, a szeplőtelen szűz és a szent vértanúk a földön sétálhatnak és épúgy beavatkoznak a dolgozó nép munkájába, életébe, mint ahogy azt a régi görögök és a skandináv népek istenei tették.¹

A tudomány gyakran él hipotézisekkel, hogy megmagyarázza a jelenségeket és a jelenségek összefüggését. A költői fantázia tudós hipotézisek helyett isteneket és istennőket teremtett, és nem azért tette ezt, mert céltalan álmodozásba merült, hanem ép ellenkezőleg, azért, mert minden erejével a földi valóságra irányult.

Elkerülhetetlenül arra a következtetésre jutunk, hogy kezdettől fogva a művészetnek alapvető törekvése, hogy megértse, megismerje, meghódítsa a valóságot, a realizmusra való törekvés. A művészet a maga lényegében mindig realista, akár fantasztikus, közvetett, vagy közvetlen úton. A művészet további fejlődésére vetett felületes pillantás is bizonyítéka ennek a következtetésnek. Homérosz ép csodálatos termelő fantáziájánál fogva a realizmusnak igen magas fokát képviseli. Ez a titka az ő egyedülálló, utólérhetetlen varázsának.

A művészet további fejlődése azonban nem jelenti a homéroszi realizmus folytatását.

„Vajjon lehetséges-e olyan fölfogása a természetnek és a társadalmi viszonyoknak, mint amilyen a görög fantáziában nyilvánul meg, tehát a görög művészetben is vajjon lehetséges-e ilyen fölfogás a gépek, a vasút, a mozdonyok és a villamosság korszakában? . . . Másrészt, vajjon lehetséges-e Achilles a puskapor és az ólom világában?”²

¹ Maxime Gorkij, *La culture et le peuple*, Derniers écrits, Paris, Editions Sociales Internationales, 1938, 144. oldal.

² Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához.

A művészet tehát nem fejlődik a társadalomtól függetlenül, a történelem fölött vagy rajta kívül, hanem fejlődését meghatározza a gazdaság, a termelőeszközök és a társadalom termelési viszonyainak fejlődése.

Marx azonban figyelmeztet, hogy „a haladás fogalmát nem szabad elvontan értelmezni“. Ez azt jelenti, hogy a haladás hajtóereje az ellentétek örökös játéka, az ellentétek harcának eredményeként valósul meg a haladás. Ez azt jelenti, hogy a haladásnak elvont felfogásából az következne, hogy a homéroszi realizmust egy „tökéletesebb“ realizmusnak kellene követnie. De a valóságban a történelmi folyamat nem így játszódik le.

A naív éposz az emberi munkaképesség, a termelési erők és a társadalmi ellentétek fejletlenségének idején jelenik meg. Később a rabszolga-állam idején a szakadék, amely a rabszolgatartókat elválasztja a rabszolgáktól, különválasztja a társadalmat a természettől és az egyént a közösségtől. Ez a szakadék olyan méretűvé válik, hogy a naív éposz adta értelmezés alapján a világ már nem áttekinthető és nem értelmezhető. A naív éposz nem elégti ki az újonnan keletkezett szükségleteket. A naív éposz realizmusa nem tud már feleletet adni az új ellentétekkel gazdagodott valóság kérdéseire és szükségleteire. Az uralkodó osztálynak, a rabszolgatartóknak képviselői szobrokat készítenek, amelyek az uralkodó osztály tagjait hangsúlyozottan egyéni és egyben magasztos idealizált vonásokkal örökítik meg.

Egyidőben a rabszolgatartóknak ezekkel a magasztos és földmagasztosító szobraival az istenek is, a hajdan annyira emberi, népi, közeli istenek mindinkább megközelíthetelenné, a rabszolgatartó állam isteneivé válnak, hatalommá, a kiszámíthatatlan sors képviselőivé.

„A fantasztikus formák, amelyekben kezdetben csak a természet titkos hatalmai tükröződtek, most társadalmi jelleget kapnak, történelmi hatalmak képviselőivé válnak.“¹

A mítosz a rabszolgatartó állam vallásává alakul át, az állam templomokat épít az isteneknek, a bölcselet helyettesíti a mítoszt és megszületik egy új művészi műfaj, a tragédia. A görög tragédia hatalmas erőkkel fejezi ki annak az embernek a jelenlétét, aki a kollektív öntudatot elhagyva egyéni öntudatra ébred. A naív éposz a mítoszokban találta meg a maga anyagát, most pedig maga a naív éposz válik anyaggá, hogy rajta keresztül jusson kifejezésre minden összeütközés, melyet az az egyén él át, aki a maga öntudatában már külön vált a közösségtől, és aki az egyént és a társadalmat, az egyéni benső szükségleteket és törvényeket szembehelyezi a külső világ törvényeivel.

A kifejlett rabszolgaságon alapuló termelés, amely a munkára úgy tekint, mint ami megbesteleníti az embert, olyan művészetet teremt, amely kifejezi és dicsőíti az uralkodó osztálynak minden sajátmagáról alkotott, illúzióját.

Hykép a naív éposznak fantasztikus realizmusát a művészetnek az az iránya követi, amely a valóságot tudatosan idealizálja.

¹ Engels: Anti-Dühring.

Vajjon ellentmond-e az a tény annak a következtetésünknek, amely szerint minden művészetnek az alapvető törekvése a realizmus felé irányul?

Senki még nem tagadta, hogy van idealista filozófia, minek akkor tagadni, hogy van idealista művészet? Vajjon a valóságnak az a tudatos idealizálása, amely a görög tragédiákban jut kifejezésre, nem felel-e meg a művészetben annak az irányynak, melyet a filozófiában az idealizmus képvisel?

A filozófia a maga kezdeteiben annyiban különbözik a naív éposz világképétől, hogy a filozófia az egyes konkrét jelenségek szemléletétől az általános fogalmak, az érzékitől az elvont, a gondolati világ felé törekszik, és így kíséri meg, hogy gondolatilag értelmezze és fedje fel az összefüggést a fogalmak világán keresztül a valóságos világ jelenségei között.

A termelési erők legalacsonyabb fejlettségi fokán a természet, a társadalom és az ember egyetlenegy egységes egészet alkot: a képzelet és a valóság között nincsenek elválasztó határmegyék. A filozófia, vagyis a törekvés, hogy az emberi értelem az egyes megfigyelések általánosításának segítségével felfedje a törvényeket, amelyek konkrét jelenségekben nyilvánulnak meg, a filozófia és az elvont fogalmakban való gondolkodási képessége csak akkor fejlődik ki, amikor az egységes mítoszi világkép széthull, és az embernek közvetve nem a szemlélet, hanem a gondolat útján kell kapcsolatot teremtenie az egyes jelenségek között.

A kérdés, hogy az emberi érzékek megbízható eszközök-e a világ megismerésére, a gondolat és a tárgyi valóság közötti viszonynak a kérdése, a kérdés, hogy az emberi gondolatok vajjon hűen tükrözik-e a valóságot, az ismeretelméletnek ez a problémája kezdetben egyáltalán meg sem jelenik a gondolkodó előtt. „Az antik filozófia spontán, ősi materialista filozófia“ állapította meg Engels, és ehhez hozzátehetjük: ez a filozófia úgy volt ősi és spontán materialista filozófia, mint ahogy a naív éposz spontánul realista volt. Hogy az ókori kozmogónia a vizet vagy a tüzet tekintette minden létező ősenek, annak nincs döntő jelentősége; fontos az, hogy az ókori kozmogónia nem kételkedik az anyag létezésében, és abban, hogy az anyag elsőleges.

A társadalmi föltételek átalakulása megdönti a kozmogónia naív, spontán materializmusának társadalmi alapjait. A társadalom átalakulása olyan szükségleteket és törekvéseket teremt, amelyek meghaladják, szétfeszítik ennek a, mindenekelőtt a természettel foglalkozó, bölcséletnek, a kozmogóniának kereteit. A törzsi közösség már régen széthullott, és az egyén, aki függetlenné vált a maga törzsétől, aki a rabszolgák ura, akít már senki nem köt a maga öntudatában, szét-dúlja a külvilághoz és az emberekhez való viszony patriarkális jellegű rendjét. Ebben az időben az ember, és ép az az ember, aki szabad, ép a rabszolgatartó, az egyénnek és az egyéni lehetőségeknek kérdését veti föl. Megárai Teognisz, ez az arisztokratikus költő, ekképpen panaszkodik:

„Senki sem érheti azt el, amit szeretne, akadályozzák őt az ő nyomorúságos tehetetlenségének korlátai. Hiábavalóság és önhittség minden mi tudásunk, mi emberek semmit sem tudunk. Azt teszik velünk az istenek, amit akarnak, ahogy kedvük tartja.“

A társadalmi ellentéteknek és összeütközéseknek ebben a korban képződik az a legmélyebb és legtermékenyebb bölcséleti megismerés, mely Herakleitosz nevéhez fűződik. Itt már nincs előtérben az ősananyag keresése, már nem a naív „spontán materializmus“ a magától adódó kiindulási pont. Itt már a megismerés szólal meg, mely mindent mozgásban lát, látja hogy minden változik, „minden folyik“, az állandóság a mi érzékeinkből eredő káprázat, látszat csupán, a keletkezés és megsemmisülés szakadatlan folyamatában minden létező csak pillanat, mely, amikor születik, már a halálát is elkezdte, és amikor meghal, csak az új születések kezdetét jelenti. Nem az érzékeink csalo tanuságának, hanem ezzel szembeállítva a közvetlen szemléletet, az érzékeket meghazudtoló gondolatnak kell hinni.

Így válik a filozófia alapvető kérdésévé a gondolatnak a lényeghez, a szellemnek a természethez való viszonya, így válik kérdéssé magának az embernek a helye a mindenségben. A gondolat elkezdí a maga, az anyagi világtól látszólag független, életét. Ez a fejlődés azáltal vált lehetségessé, hogy a testi munka teljesen különvált a szellemi munkától, mert egy társadalmi rétegnek lehetségessé vált, hogy, hála a rabszolgatermelési módnak, szemlélő legyen, csak szemlélő, csak haszonélvező, és ne kelljen közvetlenül résztvennie a társadalom anyagi javainak a termelésében.

Ahogy a gondolat „termelőinek“ ez a rétege különvált azoktól, akik a társadalmi termelést végzik, úgy ezeknek a gondolkodóknak a fejében az öntudat, a gondolat, az eszme különvált az élő tapasztalattól, a konkrét embertől. A rabszolgatársadalom e gondolkodóinak szemében a gondolat és az eszme úgy tűnik fel, mint valami elsőleges, míg a valóság és az anyag maga csak mint az ő gondolataiknak az árnyéka kap helyett világgépükben. Ők a maguk képzeletében az örök és változatlan eszméknek egész világát építik, mint az emberi megismerés egyedül méltó tárgyát.

Nem az embernek a természettel vívott harca, nem az emberi kéz, nem a dolgozó ember felhalmozott tapasztalata, nem az a gondolat, amely a megfigyeléseknek és valóságos harcoknak a szülőtte, nem a cselekvő, a teremő ember, hanem a szemlélő ember, a filozófiai spekuláció embere jelenik meg, és dicsőíttetik, mint az emberi fejlődés csúcspontja. Ezek a gondolkodók maguk nem veszik észre, hogy ők maguk és az ő nézeteik és az ő tanításuk egy meghatározott társadalmi valóságnak, történelmi fejlődésnek, és különösképp az ő, a rabszolgatartó társadalomban elfoglalt helyzetüknek a termékei.

De éppen úgy, ahogy az ő idealizmusuk a történelmi fejlődés meghatározott fokán szükséges, ez az idealizmus ugyanúgy haladást is jelent a kezdetleges spontán materializmussal szemben. Aminthogy

a magántulajdon és a rabszolga-gazdálkodás is szükségszerű haladás a földnek ősi, közös birtoklásán alakuló társadalommal szemben.

Engels az ősi, antik materializmus filozófiájáról ezt írta: „Ez a filozófia nem volt képes, hogy felfedje a gondolat viszonyát az anyaghoz... Ezért tehát a materializmust az ő negációja az idealizmus követte... A modern materializmus — a negációnak ez a negációja — nem egyszerűen a régi materializmus felújítása, hanem e régi, tartós alapjaihoz hozzáadja még a filozófiai fejlődés és a természet-tudományok fejlődésének 2.000 év alatt főlhalmozódott egész eszmei tartalmát és ennek a kétezer éves történetnek magának egész eszmei tartalmát.“ (Anti-Dühring.)

Mit jelent ez? Ez azt jelenti, hogy a történelmi fejlődés bizonyos fokán, a megismerési lehetőségek egy bizonyos állapotában a filozófia kénytelen volt „hogy bizonyos, számára még ismeretlen, valóságos kapcsolatokat eszmei, fantáziabeli kapcsolatokkal helyettesítsen, hogy tényeket, melyeknek még szűkében volt, kigondoljon, és hogy a gondolatrendszer tényleges üreit képzeletével töltsse ki.“

Ez azt jelenti, hogy az idealizmus se akarja a reális világot elhagyni, és ha elhagyja, ezt csak azért teszi, hogy megkísérelje megoldani azt a feladatot, amelyet a kezdetleges materializmus nem képes most már megoldani.

Ez azt jelenti; ez az idealizmus valójában törekvés a realizmus felé, reális ellentétek megoldását keresi, és erre reális ellentétek serkentik. Igaz, nem keres mást, mint ezeket az ellentéteket **gondolatban** megoldani. Mint ahogy Hegel esztétikájában szinte naívvul bevallja:

„Das Denken aber hat nur Gedanken zu seinem Resultat: es verflüchtigt die Form der Realität zur Form des reinen Begriffs... Das Denken ist nur eine Versöhnung des Wahren und der Realität im Denken“.¹

Hegel „Logikáját“ olvasva, Lenin „Filozófiai Füzetekben“ feljegyzi egy gondolatát, mely itt az előbb mondottakkal kapcsolatban különösen jelentősnek tűnik. Lenin itt ezt írta: „Az ideálisnak a reálisba való átalakulása **mély** gondolat; a történelem szempontjából rendkívül fontos. De az ember személyes életére nézve is nyilvánvalóan sok igazság van benne. A vulgáris marxizmus ellen. Nota bene. A különbség az ideális és a materiális között hansonlókép nem föltétlen, nem általános“.

Nem igaz tehát, semmiképp sem, hogy a gondolatok csak gondolatokat eredményezhetnek. A gondolatok csak az ember materiális tényekhez való viszonyának az eredményei, a gondolatok maguk pedig, ha gyakran kerülő úton is, visszatérnek az anyaghoz, az alaphoz, amelyből erednek. Plátó idealizmusa nem oldotta meg az újonnan kialakult reális ellentéteket, de kifejlesztette, megerősítette a tényleges megoldás szükségének tudatát. Ez az a hegeli „List der Vernunft“ a törtételemben: a plátói idealizmus az ősi, spontán ma-

¹ A gondolkodás eredménye azonban csupán (a) gondolat: a gondolkodás a realitás alakját a tiszta fogalom alakjává kristályosítja... A gondolkodás csupán az igaznak és a realitásnak kiengesztelése a gondolkodásban.

terializmus negációja, és a negációnak ebben a folyamatában tökéletesebbé válik az a gondolati fegyverzet, amely az öntudatot új tartalmakkal és föladatakkal gazdagítja és így válik a plátói idealizmus lépcsővé a materialista filozófia fejlődésének történetében.

Tehát a görög tragédia nem bizonyíték az ellen, hogy minden művészet realizmusra törekszik, hanem ép az ellenkezőjére bizonyíték: a görög tragédia tudatosan eszményesíti a valóságot, hogy szemléletesen és fenséges erővel fejezze ki és termékenyítse meg az uralkodó osztály emberének öntudatát, annak az embernek az öntudatát, aki a szűk törzsi kötelékek világából tépi ki magát.

A görög tragédia fejlődése fokozatosan felfedi és kifejleszti ennek a művészetnek tartós és realista alapjait. Aischylos arisztokrata öntudata ott él tovább Euripidesz tragédiájában, de nem mint az egyéni gondolkodó öntudata, hanem mint olyan öntudat, amely ennek az oligarchiának az intézményei, vallása és igazságai ellen irányul. Ez az arisztokrata öntudat Euripidesznél, a szofisták nagy tanítványánál, átalakul azzá a humanista individuális öntudattá, amely minden érték legfőbb és egyedüli fokmérőjét magában az emberben fedezi fel. Ebben az értelemben lehet a görög tragédiára általában, de különösen Euripidesz tragédiáira Hegel mély értelmű szavait alkalmazni:

„Die Götter werden zum menschlichen Pathos und das Pathos in konkreter Thätigkeit ist der menschliche Charakter.“¹

Nem, a művészet nem öncél, nem céltalan álm, sosem volt az, mióta él. Nem, a művészet nem áll fölötté a maga fejlődésében a társadalmi valóság törvényeinek. A görög tragédia fejlődése hű kifejezése az athéni osztályharcok kiéleződési folyamatának. És az, aki a maga nagyságában nem marad el a nagy tragikus költők mögött, a fölülmulthatatlan komédiáíró, szatirikus és utópista, Arisztofanesz, az emberről, aki neki azt állította, hogy a művészet öncél, komédiát írt volna. Valahogy úgy, mint ahogy a „Madarak“ azt kérdik a diti-rambusok költőjétől, Kinéziustól: „Vajjon van-e valaki, aki tud a felhőkből verseket meríteni?“

(Folytatása következik)

¹ »Az istenek átalakulnak emberi szenvedéllyé, és a szenvedély, a maga konkrét tevékenységében, maga az emberi jellem.«

VLADIMIR NAZOR:

Öröm

(részlet)

Ó, hazánk ifjúsága! — Akiket a nap melegít;
És ti, a sírban, és ti, akikhez az est közelít:
Imé, halljatok! — A kaput
Szélesre tárjátok és nyíljon meg sirotok.
Az új kor küszöbén máglyaként lobogok,
És hirt hozok, dicső szavút.

1.

Imé, halljatok, hazánk ifjai! — Ti még
Sötéttel vagytok teli; gyertyátok alig ég
És házatokban fekszik még a holt.
De ne féljete! Meghalt már százszor is a múlt
És nem kísért, ha éjjélre kongat
Az óra — s nem zörget többé, ami volt.

Mi készülünk már túlsó partra, s ott
Felgyújtunk minden hidat és hajót,
Hogy sose jöjjön többé már: a vissza!
Sötétből fel a fénylő csúcsra mászunk,
És ott kibontjuk habfehérítő sátrunk,
Amely a napfényt örökre beissza.

És míg jég van s köd van a szívek legmélyén,
Magosba felszállok, hullámok tetején,
És torkom kitéárom, és felhasad lelkem.
Addig énekelek, míg mi szürke, volt csak,
Míg boldogok leszünk. — Ti élők és holtak,
Imé, hallgassatok, halljatok meg engem!

(Gál László átköltése)

OTON ZSUPANCSICS:

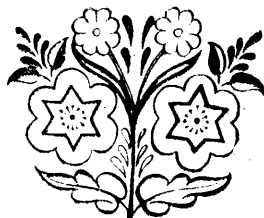
Tito marsallhoz

Hadsereget teremtett a semmiből, új lelket beleöntvén;
villámmá vált az a kezében; amely fénylik, lecsap, mennydörög,
s jelen van ő mindenütt, mint a lég és a szél, láthatatlanul.
Minden emberi álmok tudója a lovas, a fehér lovon,
aki elől messzire futnak az ellenséges hadak.

Nézzük békénkben, most, a hősnek arcát.
Álmodik mindig, és ha izes és egyszerű szavakkal
helyzetünket megmagyarázza, jövővé váltja a jelent
és sorakozik tüzes brigádokba rajzó ifjúságunk.

»Szólalj, s visszhangzik minden szavad a kalapácsban;
hangzik hazánkban, s meghallja Kelet és Nyugat
és hitet ébreszt szerte, a jobb életben és jobb világban!«

(Gál László fordítása)

Patkányok

I.

Kessel utolsó pillanatig dolgozott. Csak akkor tette le tollát, mikor élesen felbődült a gyár szirénája.

Gondosan elrakosgatta írószereit, a könyvelési lapokat és melléleteket bezárta a vasszekrénybe s lassan a fogashoz lépett. Miután felvette sűrű felöltőjét s puhakalapját, átható, hűvöskék szemével még egyszer végignézett osztályán s száraz »Jónapot«-tal elköszönt. A többiek szinte felszabadultan lélegzettek fel, midőn nehéz szótalanságot árasztó, tompa alakja eltűnt az ajtóban.

Otthon, az előszobában, ugyanazzal az egyenletes gépiességgel szabadult felöltőjétől, kalapjától, majd szélesre tárva az ajtót, megszokott átható nézésével belépett az izléses ebédlőbe.

Az asztalon, hófehér terítőn, már ott párolgott a jóillatú leves, melyet pontosságához szoktatott felesége — egy magas, lágytestű, barna asszony — már előre betálalt. Mint rendesen, akkor is állva várta az urát, csak egyetlen kislányuk asztalkendőjén igazított még valamit. A vézna, sápadt, nagyszemű gyermek — kissé elfelejtkezve — valamivel tovább maradt ülve, úgyhogy atyja érkezéére ijedtségbe dermedt »Kezit csókolom«-mal ugrott fel székéről.

Kessel fukar köszöntéssel telepedett az asztalhoz, maga elé húzta a levesestálat, szinte parancsoló elsőbbséggel kimert magának, azután felesége elé tolta.

A korán elhervadt asszonynak már rég nem fájt ez a tapintatlan bánásmód, s a házi békesség kedvéért úgyszólván ellenvetés nélkül alkalmazkodott ura megrögzött rigolyáihoz. Egykedvűen kimert hát a gyerekek s magának s szótlánul kanalazni kezdte a levest.

S mialatt csendben folytatódott az ebéd, Kessel gyér, hajszálakkal övezett parancsoló homloka, az alatta meghúzódó üvegkék szemmel s horgas orral, szinte a nyaktól elválva lebegett az asztal gőzpárájában.

¹ Szirmai Károly, régi, háboru-előtti „Kalangya” főszerkesztője, Szenteleky Kornél kortársa és barátja, akinek nagy érdemei voltak a (háboru-előtti) vajdasági magyar írás első lépéseinél.

A kitűnő novellista — aki különben 1941-ben lemondott a „Kalangya” szerkesztéséről —, ezzel az írásával jelentkezik a „Hid” régi és különösen új olvasói előtt.

Végre lepergett a kínos együttlét félórás ideje, de közben alig hangzott el egy-egy szó, az is csak a szokásos száraz érdeklődés vagy riadtan rebbenő válasz formájában.

Kessel ezután felállt, átment a másik szobába s letelepedett a rádióasztalkához, várva, hogy minő új izgalmakkal keveri-kavarja a távolból kilökött hirhang a kínos kötelességekbe dermedt élet rettentő egyhangúságát. Mert fel-fellobbanó érdeklődést már csak a hírek, az újságok jelentettek, öntudata mélyén tőlük várt valami hirtelen, maga se tudta minő felszabadulást.

De míg a híreket hallgatta, örökké lesben álló éberségét nem kerülhette ki, hogy odakünn lassan nyílt az ajtó s elfojtott, izgatott sutogás vitázott valamiről. S bár az egész alig tartott egy-két percnél tovább, Kessel, aki mindent tudni akart és mindent számonkért, a hírszolgálat befejezése után ridegen vonta kérdőre feleségét:

— Ki járt itt előbb?

— Csermákné.

— Mit akart?

— Kötszert kislánya részére.

— Adtál?

— Még nem.

— Megtiltom, hogy adj.

— De ha annyira szüksége van rá. — Seholsem tud kapni — vetette utána tétován, enyhítésképpen.

— Akkor sem!

— Istenem, ha látnád, milyen beteg...

— Nincs, megmondtam.

— Szegény kisleány...

— S ha nekünk fog kelleni, mondd, ki ad majd néked? Mondd, kicsoda? — Úgy-e, erre nem gondoltál?

— Különben is — folytatta pillanatnyi szünet után — elég volt már Csermákné örökös koldulásaiból. Mindig s mindenért itt lóg a nyakadon, — nem akarom többé látni! — Megértetted?

— Meg.

— Nohát. Ez legyen az utolsó!

Ezzel hátat fordítva, szokásos telepi sétájára indult. Mert Kessel mindent saját szemével akart látni, mindent személyesen ellenőrizni.

Délutáni sétáiról elmaradhatatlan, vastag, elefántcsontgombos botjával lassan ballagott végig a hámló falú, sanyarú munkáslakások során.

Aznap délután különösen az asztalosmunkák érdekelték. Mert a sunyiképű, vöröshajú, rókaarcú emberke, akit a műszaki vezetőség rendelt ki, sehogysem volt inyére. Mintha szántszándékkal húzta-halasztotta volna a munka befejezését. Pedig ugyancsak kenetesen tudott himelni-hámolni, ígéretet. S hogy ez az ember még nazarénusnak vallotta magát! — dohogott méltatlankodva. S a befejezetlen munkával kapcsolatban az előhírnökeit küldözgető, közelítő télre gondolt, a hidegesős, zimankós novemberi napokra, melyek oly vigasztalan-komorán bandukoltak egymás nyomába. A nyomorúságos munkáslakások, ezek a jellegzetes »patkányfészkek« — ahogy Kessel nevezni szokta őket magában — pedig ott álldogáltak, védtelenül kiszolgáltatva az időjárásnak, tátongó ajtóhasukon besüvitett a szél, bevart ablakszemükön bevágott az eső, — a sötéten ásitó réseket be kellett deszkázni, a korhadtt ablakkereteket

újakkal kicserélni, a cincogó pléhtáblák helyett fénytereszítő üveget vágni. Igen, mindennek ellenőrzése is megsokasodott feladatai közé tartozott. S Kessel fáradhatatlanul ellátott mindent, mert a kötelességteljesítés csontjába, vérébe, idegeibe maródott. De hogy kinek kellett dolgoznia, kinek a parancsait végrehajtania, régi vagy új gazdának, tökéletesen mindegy volt számára. Természetes, hogy Kesselt, ezt a megkeményedett, rideg kötelességembert, mélyen felháborította, hogy a tervszerűen előirányzott, amúgyis szűkösen mért faanyagból néhánynak bővebben jutott, másoknak alig. S ha felháborodása természeténél fogva nem is jelentkezett zuhatagos kitörésben, az a néhány szó, mellyel nekirontott a megszeppent emberkének, élesebben, megfélemlítőbben csattant minden paskoló szóviharzásnál.

— Mit fizettek magának azok az emberek? — fúródta bele kérlelhetetlen szavaival átható, üveggék szemei a megriadt emberbe.

— Csak még egyszer tapasztaljak hasonlót, itt mondom, nem viszi el szárazon — fenyegette meg távozóban.

S folytatta abbamaradt teleszemléjét.

Az egyik közben, többnyire rongyos és elhanyagolt, de jókedvű gyerekek játszottak, ugráltak, hancuroztak, fittyet hányva a meghűvösödött, naptalan időnek. Néhányan — Kessel legnagyobb bosszúságára — sáros lapdát verdestek a málló vakolatú falhoz, mások viszont sikongva szaladoztak, röpdöstek, akár a visongva karikázó sarlósfecskék. Eszeveszett száguldásuk többször csak a közelben rohanó patak partjánál torpant meg. Annál a patakénál, mely valahonnan északról, lejtős hegyoldalakról indult, de még, a síkságon is, csattogva, sisteregve marta, harapdálta az iromba kövekkel és sulykolt cölöpökkel kivert agyagpartot. Annál a pataknál, mely évek húzódó során már gyöngye gyermekáldozatot is követelt, mert a kezeit tördelő anyát elorozta otthonról a munka. a szükség.

Kessel pillanatra megállt, s a nélkül, hogy egy szót is kiejtett volna, ránézett a lapdát verdeső gyerekekre. Azok, mintegy megütve, hirtelen abbahagyták a játékot s eloldalogtak. A többiek szintén sietve húzódtak el a közelből.

Csak egyetlen kisgyermek nem ijedt meg a rettegett embertől. Ott kukucskált csillagnézésű testvérével a belső házsarok mögött, majd lopakodva elősettenkedett s ártatlan gyermekmosolyra fakadó arccal hirtelen Kessel felé iramodott, hogy játékos, jókedvű kiskutyaként körülcsaholja, körülugrálja, majd tapsikálva ismét visszafusson, bújocskát játszva a házsarok védelmében.

Kessel meglepetéssel nézett a két gyerek felé s ajkára akaratlanul buggyant a szó:

— Patkányok...

A puszta jelző azonban nem elégítette ki, mert gondolatban még sietve kiegészítette:

— De kedves kicsi patkányok...

S bár arca a különös szeretetnyilvánításra sem változott, kezdetben furcsa elnézésféle lopakodott a ridegszívú emberbe. Csak később nyerte vissza korábbi közömbösségét, s már alig vette észre a naponta eléje szaladó fiucskát.

II.

November dereka felé járt az idő. Az éjszakából előmerülő tájak megszakállosodva rajzolódtak ki, majd újból csurgós-csepegősre vált minden.

A kis nazarénus asztalos teljesen elkészült munkájával, úgyhogy a kóbor pusztai szél már nem rimánkodhatott be az ajtókon s a gyér tüzelőből csiholt meleg sem illanhatott el nyitott üvegszelelőkön.

Kessel, mielőtt végkép behúzódott volna hosszú, téli medvemagányába, még ki-kiballagott elmaradhatatlan botjával, de már nem volt mit vizsgálnia, ellenőriznie, helyrehoznivaló ugyan még akadt, sőt több is a kelleténél, de ez már nem tartozott reá, ő sohasem volt kezdeményező, tervmegpengető, csak rendeletvégrehajtó. Korábban, pályája elején, kétségtelenül néki is voltak elgondolásai s javaslatai, de a tapasztalat korán arra intette, hogy jobb hallgatni, félreállni, hallgatni a tökéletes megsüketülésig s megnémulásig. Mert nem ajánlatos mindent észrevenni vagy lyukas fenekű ügyek szószólójává elszegődni, több a becsülete annak, aki gyűjt, őriz, gyarapít, mint aki máséból oszt, tékozol, jótékonykodik. Nem csoda hát, ha Kesselben nem csupán a kötelességérzet fejlődött ki szokatlan mértékben, hanem a takarékoság is. A régi gazdánál, hogy kaptárba gyűjtsön, az újnál, hogy a szűkösen csurranó anyagot se fecsérelje akármire. A szegényember ily éberörködés mellett bizony továbbra is csak szegényember maradt, mert vajjon ki vállalkozott volna nyűgös bajai bátran kiálló szószólójának?

Am Kesselt már rég nem zaklatták ily gondolatok. Egyenletes léptekkel haladt tovább, majd rátért a feltöltött patakpartra, s lenézett a megduzzadt, sárgahabosan sistergő, forrongó vízre, melyet valamikor még meg akart fékezni.. Közben ahogy is jutott eszébe, hogy egy-egy alámosott körökre valamelyik gyerek ráléphet, egy-egy víz fölé nőtt gyöngye fűzagra felmászhathat, s egy őrizetlen-óvatlan pillanatban már itt a szerencsétlenség. Dehogysis gondolt ilyesmire, csak lépkedett egykedvűen tovább, néhol szétverve botvéggel egy feketén porzó pöffetegfészket. Majd letért a telepi ólak irányába, ahol a vízpartról előszemtelenkedő patkányok olykor együtt lakmározta a disznókkal. De átvágva a lakások felé, már újból az iroda járt eszében, a szék, amely várja, az asztal, ami szólítja s az örökös számerdő, mely sok másnak annyira megjárhatatlan sűrű.

III.

November vége felé, egyik késődélelőtt, Kessel íróasztalán sürgető csilingeléssel megszólalt a telefon. Az ügyeletes kezelő jelentette, hogy a munkások lakótelepén szerencsétlenség történt: egy kisfiú belefulladt a patakba. — Kérnek további intézkedést.

Kessel, aki kezdetben közönyösen hallgatta a hírt, hirtelen támadt érdeklődéssel megkérdezte:

— Nem tudja véletlenül, kicsoda?

— De igen, Juhász Andrásék Pistikéje.

— Kérem, rendeljen részemre azonnal kocsit s egy másikat küldessen mindjárt az orvosért.

S maga elé tűnődve, letette a hallgatót.

Úgy rémlett neki, mintha azt a kisiút is így hívták volna. Vagy talán rosszul emlékeznek. Elvégre annyi az apró gyerek a telepen, ki tudná valamennyi nevét megjegyezni. Különbön bizonyára a frissen halott név űz vele csalóka játékot. — Vagy talán mégis?...

— Eh! — csapta el a céltalan találgatást — hia kimegy, úgysis megtudja. S ki kell mennie, az igazgató távollétében mindig reá hárul az ilyen feladat. De míg az orvos ideérkezik. Az orvos, aki ott lakik, a harmadik faluban... Késő lesz, vagy már amúgyis késő. Mégis, hátha még meglehetne menteni. Valakitől már hallott ilyen esetről. Meg kellene itt is kísérlni. S hajszolt gondolatai kavargó gomolygásából ismét felmerült a játékos fiucska képe, amint mosolyogva, tapsikáló lábaival feléje iramodik...

De már az iroda elé állt a kocsi.

Kessel sietve vette kabátját-kalapját.

— Ha valaki keresne — szolt oda elmenőben helyetteséhez — a lakótelepre mentem, de háromra ismét itt leszek.

S elsietett.

IV.

Midőn odaért a kocsival, a munkásasszonyok és gyerekek még mindig ott tolongtak az esemény színhelyén, sőt néhány öreg, megrokkant munkás is azon fáradozott, hogy keresztülfurakodjék az embersűrűn. Ám hiába volt minden igyekezet, az előbb érkezettek szinte megvívhatatlan falként vették körül a helyet, ahonnan a sírás kihallatszott. Bizony, ide már elkésve érkezett — állapította meg Kessel, s utat kért, hogy kötelességszerűen megnézzé, mit lehetne tenni, segíteni.

Az összeszorult tömeg engedelmesen vált szét. Kessel azonnal bejuthatott, de hirtelenében nem látott mást, csak egy kicsiny, görcsbéhusított lábú, oldalán fekvő gyermeket, akit ráboruló anyja sírva csókolgatott, mialatt az apa — egy szőkebajszú, vékony, könnyeit morzsoló ember — hajadonfővel állt mellette. Kessel nyomban ráismert Juhász Andrásra, a gyár egyik derék és szorgalmas munkására.

Őszinte részvéttel fordult felé, de nem tudott szavakat találni, hogy szánakozásának kifejezést adjon, rideggé keményítő esztendőik során leszokott az ily szavakról, a melegen felbuggyanó érzések sokszor oly jóleső megnyilvánulásairól. Csak tiszteletet adón levette kalapját, kezét nyújtott az összetört embernek s kérdezősködni kezdett, hogy mikor, miképpen történt a szerencsétlenség, megkísérelték-e magához téríteni, a kisiú szívét dörzsölni, karjait tornáztatni s rátért mindenre, amit tudomása szerint vízbefulladás esetén alkalmaztak. De a sovány, szőkésbajszú ember csak tehetetlenül rázta fejét:

— Mindent, mindent megkíséreltünk, de hiába.

Kessel csak most hajolt le a ponyvadarabkán fekvő gyermekhez, hogy megnézzé arcát, melyet az édesanya még mindig sírva csókolgatott, ám nem tudott odaférfközni, úgyhogy a vékony, szőkésbajszú ember megérintette felesége rázkodó vállait.

— Teréz! — Teréz! — Itt van Kessel úr, látni szeretné Pistikét.

— Kessel úr — emelkedett fel az asszony kábultan, könnyes arccal, gépiesen ismételve férje szavait:

— Pistikét... — Itt van — mutatott rá kezével s újra rároskadt.

De Kessel már meglátta az arcot s éppen eleget látott. — Hát mégis csak jól emlékezett, hát mégis a kedvesen mosolygó, tapsikálva futkosó fiucska volt az áldozat... Ezentúl nem fogja többé látni, délutánonként nem fog már eléje szaladni.

S hosszan elnézte, mint fekszik odalenn összekuporodva, mozdulatlanul, megdermedten, majd a körötte állókra siklott a tekintete, a közőmbös, kíváncsi, részvétteljes arcokra, s szinte bosszankodott, hogy még mindig ott ácsorognak, miért nem mennek tovább, haza vagy a dolgukra, hát még mindig nem volt elégük a szomorú látványosságból?

Önkéntelenül megkeményedett az arca, elfordult, elköszönt a le-sujtott apától s hazament.

Mikor megérkezett a kocsí az orvossal, még egyszer visszajött. — Hátha tenni lehetne még valamit, de már nem lehetett, késő volt.

V.

Este, vacsora után, szokása szerint elővette az újságokat, de a hírek, melyeket többé-kevésbé már ismert, aznap nem érdekelték. Nem járt jobban a rádióval sem, gondolatai fegyelmetlenül össze-vissza csatangoltak, megszokott, rideg hangulatán hirtelenül rés támadt. Hogy aznap tegnap vagy tegnapelőtt-e, erről nem tudott számot adni. Csak egyszerre kizökkent korábbi, hűvös, egyenletes nyugalmból. Hangulatába új, idegen áramlat keveredett. Kellenetlen, nyugtalanító, még akkor sem szabadult tőle, mikor később nyugovóra tért.

A többiek már elaludtak, ő még mindig álmatlanul meredt a fekete éjszakába. Hiába égett a házsarkon lámpa, a sötétséget nem tudta átverni. Az égboltot teljesen beborították a fekete felhők, a fákról pedig szakadatlanul csurgott-csepegett az eső s csattogva paskolta a barna leveleket. Minden ázott és rothadt s a rothadás az egész mindenséget betöltötte. A temetőket is, ahol összekulcsolt kézzel, megnémultan hallgattak a holtak.

Holnap — gondolta Kessel — már abba a sírba is behatol, ahová a kedves fiúcskát fektetik. S lassan majd leszedi, lerágja a húst a hunyt-szemű arcról. Így kerül sorra — úgy lehet, nemsokára — ő is.

S egyszerre azt érezte, hogy semmi célja többé az életnek. Munka, kötelesség, felelősség, szorgalom, elismerés — mind oly hiábavalónak tűnt. Szinte furcsának találta, hogy úgy kapaszkodott ezekbe a szavakba, mintha legtelje, egyedüli értelme lettek volna az életnek. Csak most hatotta át a tudat, hogy valamit kihagyott, kifelejtet, a legfontosabbat — talán az élő, mindent meleg árammal átfonó és betöltő szeretetet, mely napfényvel világíthatta volna meg az életet vagy talán mást, erre már nem tudott rájönni, csak tovább meredt az éjszakába hideg, üveg-kék szemével, mikor váratlanul feltűnt a messzi országúton egy lassan tapogatózó hosszú fénysugár. Kessel élesen figyelte, mint közeledik s mint világítja meg hirtelen az egész műutat, s szinte vágyakozva nézett utána, mikor lassan végkép eltűnt az éjszakában.

Pártserűség és hazafiság

A táborban, talán 1943-ban, került a kezembe egyik könyve. Németül írta, még az első világháború napjaiban, ezek a szavak voltak a fedőlapján: G. Lukács: Die Theorie des Romans. És alul a kiadás éve — 1920. Soha nagyobb élvezetet nem okozhatott volna és mapokon át eldiskurálgattunk. El is disputáltunk órákon át, mert még az idealista Lukács írta ezt a könyvet és én foglalkoztam vele. Jegyzeteket készítve, mintha odahaza lennék és írni akarnék róla. Ilyen szavakat írtam füzetembe: Lukács: Nem tudják még, hogy elveszíthetik magukat, hogy egykor majd keresni kell énüket. Egységes, harmónikus az életük: ez az éposz világkorszaka. Én: Igaz, de mi ennek az alapja, anyagi feltétele?! Lukács: A göröggé válás mindenha kísérlet arra, hogy felejtjük azt, hogy a művészet csak része az életnek, nem totalitás, hogy eredete, feltétele a világ kettéhasadása, elégtelensége. Én: Harmónikus világnak nem volna, nem lesz művészete?! Csak a »görögnek« volt és lehet?! Így olvastam és külön élvezetet találtam abban, hogy olyan könyvre akadtam, amelyben elkísérhetem Lukácsot, akit a tudományos esztétika egyik rendszerezőjének, talán kissé megteremtőjének is, tartottam, a nagy ugrása előtti időbe, amikor — én is többet tudhatok nála, persze huszonöt év távlatából, amely huszonöt év alatt éppen Lukács volt a mesterem.

Azután 1946-ot írtunk, amikor másik könyve feküdt, már idehaza asztalomon: »Balzac Stendhal Zola« volt a könyv címe, 1945 decemberében írta hozzá Lukács az előszót. Ezeket olvashatjuk benne: »(»A regény elmélete« és az előttünk fekvő könyv) tartalmi messzemenően fedik egymást, de éppen ezért annál világosabban szembetűnik a módszerek szöges, egymást kizáró ellentéte... (egyes olvasóim) pont az ellenkező útvonalon mozogtak (a Regény elmélete hatása alatt) mint a könyv szerzője tette az első világháborút befejező forradalom óta«. (6. és 7. oldal). Így írt 1945-ben Lukács visszavonva régi könyvét, régi, idealisztikus elméletét. Mert Lukács György ért az önkritikához, mert Lukács Györgyben meg van az önkritika bátorsága. És most mégis — kívülről nyúlunk hozzá, most mégis mások bírálják véleményeit, állásfoglalásait, egész magatartását — mintha ő maga nem lenne elégséges e munka elvégzésére, ha annak újból szüksége adódott?! Ha szüksége adódott. Mert hiszen az éppen a kérdéses. Hiszen nincs szó sem többről, sem kevesebbről mint arról, hogy Lukács — visszatért volna a »Regényelmélethez«, vissza az idealizmushoz, hogy »nem alkalmazza a történelmi materialista módszert«, hogy »teljesen meddő (az) álláspontja«, hogy hazafiatlan,

kozmetopolita; egy szóval, hogy letért a Párt vonaláról és külön lukácsi vonalat húzott meg a maga számára.

Rudas László indította meg ezt a vitát s az idézet szavak töle erednek. Rudas nyitotta meg a bírálók sorát. Meg kell vallani — ugyanolyan keményen, mint ezt maga Lukács tette volna. Csak persze leegyszerűsített, öklötformázó szavakkal tette ezt, hogy minden szava egy-egy ökölcsapás.

Valamikor régen, nagyon régen az Aréna-úton, a MÉMOSZ-ban Bokányi és Bresztovszki beszéltek hozzám. Bokányitól tanultam politikát, Bresztovszkitől esztétikát az első világháború idején. Rudast csupán írásaiból ismertem és nagyra tartottam, értékeltem és becsültem már csak 1907-es kiállása miatt is! Hiszen benne volt az akkori baloldali csoportban és a megalkuvók ki is zárták emiatt a párt soraiból. Már csak emiatt is érdekel a vita. Mohón olvasom Rudas támadását és bevalom, egyre sötétebb az arcom. Nem is annyira a tartalom teszi ezt, nem is a tartalom csupán, de elsősorban maga a módszer. Nem, Lukács tudott volna ugyanilyen kemény lenni, de bizonyára nem alkalmazott volna ilyen módszert. Mért van Rudasnak szüksége erre a módszerre? Szavak megneemtésére, kihalászására, vagy a legjobb esetben is — csonka idézetekre. Olyan idézetekre, amelyek talán éppen az ellenkezőjét mondják annak, mint amit Lukács mondott az idézett helyen. Vagy 1907 és 1919 után és óta — nem felfelé ívelt Rudas belső pályája?! Ha igaza van, ha igaznak érzi mondanivalóját, — mi szüksége akkor a gyöngék módszerére?! Lukács is tudja szép-kemény szavaknak, vitézi szavaknak, mi szükség van vele szemben dorongoló bunkó, buzogány-szavakra?! Szidalmakra. Az első világháború idején valóban idealista volt Lukács, amikor Rudas persze már rég ott haladt a marxista ideológia vonalán, de mi szükség van ma, 30 esztendővel később, ellenségnek bélyegezni a marxista író, a tudóst, mért nem lehet szemernyi értékét sem felfedezni műveiben?!

Mert Rudas nem lát bennük semmi értéket, holott tudja tudja, hogy a legnagyobb élő esztétáról, annak írásairól van szó. Révai maga is kénytelen hallgatólag szó nélkül átsiklani sok olyan Rudas-vád felett, amelyet egyszerűen hazugnak érez, kénytelen maga is megállapítani, hogy Lukácsot értéknek tartja továbbra is és számít további munkásságára. Vajon ki kívánta hát ezt a támadást, ha Rudasék kénytelenek akár ily módszert is használni a harcban?! Persze minél vakabban ugrik valaki fejest a támadás szótengerébe, annál könnyebb annak a támadását kivédeni. Megteszi ezt maga Lukács is könnyedén és könnyűszerrel. De mert jól tudja miről van szó, honnan fú a szél — előbb megszórija fejét hamuval és elegendőt meaculpázott, mert — megfélemedezett arról, hogy a szovjetirodalom értékeit emlegesse. De azt már persze ő maga sem ismeri be, hogy ezzel — hazafiatlanság bűnét követte el! Mert ezt vetik a szemére! Persze előfordulnak itt-ott esetek, amikor Lukács végtelbe esett és Rudas őt támadva — a másik véglet szempontjából bírál, nem véve észre, hogy szektáskodik, hogy vulgarizálja saját filozófia felfogását is. Sokszor csupán — szótár-harcot folytat, azt róva fel Lukácsnak, hogy nem az ő, szóval nem a Rudas szavait használja, de saját szótárából válogatja a szót, hogy — saját stílusa van! Ez is bűnné válik, ha kell hogy akadjon bűnös. Úgy tanultuk, hogy az idézőjel egy szó körül ironiát

jelent —, azt tanuljuk, az ironia azt érezteti velünk: a szó jelentésével homlokegyenest ellenkező értelmet kell annak tulajdonítanunk. Rudas, persze csupán ebben a »vitájában«, az »örök igazságot« is örök igazságnak olvassa például és saját olvasási hibáját, színvakságát Lukácsnak rója fel bűnül.

De mindennél beszédesebb a Lenin-értelmezése körüli »harc« módszere. Itt Rudas a csonka idézetek »módszerére« fanyalodik. Különböztet aligha bizonyíthatná rá Lukácsra — hogy félreérti, hogy megrágalmazza Lenint. Rudas arról ír ugyanis, hogy Lukács prózáinak nevezi Lenint, aki csak prózai javaslatokat satöbbi írt, akiből hiányzik az álmodozás, a pátoz. Joggal támadná ezért Lukácsot, ha Lukács csakugyan ezt mondaná. A dolognak az a bibije, hogy Lukács ezt egyáltalán nem mondja. Igaz, Rudas idézettel bizonyít, de az idézet hely egyes mondatait, mondatrészeit ecélből előzőleg — kihagyja. Igaz, Lukács mondja ezeket a szavakat: »Lenin egész hatalmas élete művében nincs egyetlen mondat sem, amely a közkeletű értelemben akár csak patétikus is volna«. De e mondat előtt ilyen mondata áll: »Lenin stílusa: tagadása minden retorikának. Ez a stílus a frázis kiméletlen gyűlöletéből indul ki«. És a Rudas által idézett félmondat után azonnal a következő kiegészítő másik félmondat következik a lukácsi szövegben: »... csak az egész életmunkának, mint egésznek, van magával ragadó, nagyvonalú pátozsa«. Ezeket a mondatokat, sőt mondatrészeket, amelyek éppen ellenkező értelmet adnak a lukácsi megállapításnak, — Rudas egyszerűen kihagyta s ezáltal megváltoztatta Lukács mondanivalójának szellemét. (Irodalom és demokrácia, 1947. 31. oldal). De ez még nem minden. A könyv 49. oldalán (mért is olvasta volna el ezt is Rudas, hiszen nem Lukácsot az embert, az író akarta bírálni) viszont ezt olvashatjuk: »Ezért az új emberért élt és harcolt Lenin. Ennek az új embernek volt ő maga első nagy példánya: reprezentánsa a patétikuságnélküli új pátozsnak, az új élet pátozának«. És hogy csakugyan nem az »Új pátozsnak«, hanem a frázisnak hiányáról van szó a Leninről szóló előadásban, bizonyítja Lukácsnak számos más helye, így például az 55. oldal egy mondata is: »Még a mélyen pesszimista Flaubert legsötétebb regényében is találunk egy ilyen igazán pozitív hőst: az egyszerű alkalmazottat, aki frázis és pöz nélkül esik el a 48 bukását jelentő utolsó barikádon«. (L. P. húzta alá.)

Követ el bizonyos hibákat Lukács politikai vonalon, az egészen bizonyos, habár nem olyan bizonyos azután az, hogy ezek a hibák az ő egyéni hibái voltak, mint ahogyan azt támadói állítják. Különösen két helyét szeretném itt a támadások tömkelegéből kiragadni. Rudas azt állítja, hogy Lukács szerint a francia burzsoá-demokrácia fölötte áll a német burzsoá-junker állami rendszernek, holott mindakét esetben burzsoá-diktatúra esete áll fenn, s nem a formán, a demokrácián, van a hangsúly, hanem az osztálytartalom. Lukács csakugyan követ el ily hibákat, viszont azonban igaz az is, hogy a proletáriátus szempontjából nem egészen mindegy az sem, hogy milyen adottságok, lehetőségek között kell megharcolnia osztályharcát! Erről viszont — a támadás hevében? — Rudas feledkezik meg. Megfeledkezik Lukács előszavának egyik helyéről is (Irod. és dem. 9. oldal), amely azt láttatja, hogy Lukács gondol a francia formális demokrácia osztálytartalmára is. Ezeket mondja ezen a helyen: »A kísérlet előidézője tehát az, hogy a dolgozó tömegek

annyira mozgásba jöttek, elégedetlenségük a »kétszáz család« demokratikus uralmával szemben oly erővel nyilvánul meg...« Ellenben Lukács azért részesíti előnyben a francia demokráciát annak egy bizonyos időszakában, mert a munkásmozgalom akkor bizonyos eredményeket mutathatott fel. Ő ugyanis a munkásosztályt nem különíti el a demokráciától: az egészet látja s a politikából nem rekeszti ki a proletárt, hogy azt csupán a burzsoára alkalmazza, mint ezt Rudas teszi. Hiszen csak természetes, hogy a polgári formális demokrácia csak azért »ad« bizonyos formális jogokat is, mert azt a munkásság előzőleg már kiharcolta magának! Zola is — egész bizonynal — része volt a francia demokráciának, hiszen nélküle és a munkásság nélkül csakugyan nem maradna demokrácia, de — állam sem! Az állam ugyanis — így tanultuk — az egyik osztály uralma — a másik fölött. Ez a másik tehát nem hiányozhat az államból.

Révai viszont márciusi cikkében azt rója fel Lukácsnak, hogy nem látta meg akkor sem a népi demokrácia proletárdiktatúra-jellegét, amikor a párt már ebben az irányban haladt, hogy megfeledezett az antifasiszta harc hevében az antikapitalista harcról és ezért nem szocialista, de egykori kispolgári demokrata pozíciókról harcol a fasizmus ellen. Azt gondolta ugyanis, hogy lehetséges egy tőkés alapokon nyugvó népi-demokratikus állam. Ilyen hibákat Lukács feltétlenül elkövetett. Egy helyen például ezeket mondja: »A népi demokrácia elve — főleg nálunk, de sok más országban is — érvényesülése legelejénél tart, s ha megvalósítja is céljait, nem szándéka a tőkés termelési rendet megszüntetni és ezért nem is szándékolhatja az osztály nélküli társadalom megteremtését. (Id. mű. 153). Lukács hibája ez? Hiszen amikor mi tisztán láttuk a népi demokrácia lényegét, amikor mi már hirdettük, hogy az a proletárdiktatúra egyik sajátos formája, akkor éppen minket támadtak emiatt odaatról is. Sőt, Révai maga is, még ebben a cikkében is, szóval még 1950 márciusában is, követ el hasonló véletlen-hibákat. Ezt írja egy helyen: »...népi demokráciánk proletárdiktatúrává fejlődésével kapcsolatban szükségessé vált...« (Szabad Nép, márc. 18.) A népi demokrácia a proletárdiktatúra egyik formája. Más szóval — nem fejlődhet át azzá, mert mindig is az volt. Más kérdés azután az, hogy Magyarországon nem volt kezdetől fogva proletárdiktatúra. Viszont akkor népi demokrácia sem. A proletárdiktatúra előtti demokrácia feltétlenül polgári koalíció alapuló polgári (formális) demokrácia volt, ha a Párt részt is vett a koalícióban. Ez is éppen a különbség a jugoszláv és a magyar helyzet között. Nálunk ugyanis kezdetől fogva népi demokráciáról volt már szó: mint a proletárdiktatúra egyik sajátos formájáról. Így azután érthető, hogy 1945-47-ben Lukács még nem hirdette a szocialista realizmust és hogy ezt odaát mindenki természetesnek tartja. Csak éppen amiatt támadják őt, hogy addig is nem népszerűsítette — a szovjetírókat. Nálunk — egy csoport már a háború előtt is a szocialista realizmus útját járta és hirdette és már akkor, mindenestre az akkori lehetőségek szerint, igyekezett egyúttal ismertetni a szovjetirodalmat is. Annál inkább tette ezt természetesen a felszabadulás után, amikor — ezt meg kell látnunk — ez az irodalom hibástól hatott íróinkra.

Érdekes, hogy Rudas egy olyan sajtóhibára alapozza egy helyen vádjait Lukács ellen, amely az első kiadásban még nem fordul elő, hogy

egy ilyen sajtóhibából állapítja meg azt, hogy Lukács — idealista, mert nem ismeri el a gazdasági-társadalmi alapépítmény hatását a szellemi felépítményre. Amnyi bizonyos, hogy a gazdasági rendszer hatását ismertnek tételezve fel, Lukács többet időzött el a szellemi hatásoknál, de ezt nem azért teszi, mert idealista, hanem mert ismeri az irodalom és művészet sajátos fejlődésének törvényeit. Könyve előszavában például ezeket mondja: »Többször kifejtettem, ebben a könyvben is, hogy nem lehet az irodalmat mechanikusan párhuzamba állítani az általános ideológiai fejlődéssel, még kevésbé a politikaival és a társadalmival. De ez az összefüggés, bár bonyolultabb formák között, mégis fennáll, s bizonyos tekintetben éppen az irodalmi fejlődésben a válság nem egy vonása még pregnánsabban nyilvánul meg mint másutt«. Ezt a szakaszt és a hozzá hasonlókat Rudas — nem vette észre. (Id. mű, 8. oldal) Rudas »Materialista világnézet«-e ismeri a felépítmény viszonylagos önállóságát, ugyanezt azonban — oka volt rá — most, cikkében nem ismeri el. Igaz a folytonosságot, a kultúrörökséget elismeri itt is, azonban tagadja azt, hogy a munkásosztály **erkölcsének** bármely eleme is valamely előbbi osztály vagy előbbi társadalmi rendszer öröksége lehetne. Ezen a téren mereven elzárkózik minden kultúrörökség elől és úgy véli, hogy erkölcsi felfogásunk minden atómjában és elektrónjában is teljesen új, folytonosság nélküli. Ilymódon a régebbi haladó osztályok erkölcsé nem tartalmazhat oly elemeket, amelyeknek meg volna a lehetőségük arra, hogy egy osztály nélküli társadalomban az általános erkölcs részévé válhatnak. Azt hiszem felesleges rámutatnom arra, hogy Leninnek — más volt erről a felfogása, hogy az erkölcs terén is elismerte mind a folytonosságot mind az ugrást. Lukács maga is idézi erre vonatkozólag Lenin egy gondolatát az »Állam és forradalomból«, válaszában Rudasnak. Azt is szemére veti Lukácsnak Rudas László, hogy nem az osztályhelyzetből, hanem a munkamegosztásból indul ki, abból magyaráz egyes irodalmi jelenségeket. Ez így természetesen újból nem fűdi a valóságot és lesz még rá alkalmunk, hogy magunk is meggyőződjünk erről. Viszont Rudas megfélekedezik Marx-Engels: »A német ideológiá«-járól, amelynek egyes helyei Lukácsot igazolják. Egy ízben például ezeket mondják a marxizmus alapítói: »Különben, a munkamegosztás és a magántulajdon azonos kifejezések — az egyik a tevékenységhez való viszonyában, a másik a tevékenység termékéhez való viszonyában, ugyanazt fejezi ki. (Marx-Engels: Irodalomról és művészetről, szerb szöveg, 37 old.) Hogy a munkaterméket a tőke tulajdonosa sajátítja ki, azt tudjuk és azt is, hogy annak termelője hoppon marad. Így a »magántulajdon« vagy »munkamegosztás« az osztályhelyzetnek és osztályharcnak alapját képezi ebben a fogalmazásban!

Rudas számtalanszor szemére veti Lukácsnak, hogy nem áll osztályharcos alapon. Így például az idealizmus vétkében marasztalja el azért is, mert szerinte a kapitalizmusban szétforgácsolódik, elszigetelődik az emberi öntudat, atomizálódik az, és ez elszigetelt, atomizált öntudat az oka, azután mind az elefántcsonttorony költészetének mind a giccsnek. Aki jobb érzése és hite ellenére írásaiban védi a kapitalizmust — giccsé teszi »művészetét«, míg az aki kitér ez elől a feladat elől és ezért — nem ismerve a haladó osztályt és nem tartozva táborához — önmagába vonul vissza, menthetetlenül bennereked az artizmusban. Rudas

szerint Lukács így az öntudatból indul ki, nem pedig a valóságból, életből, osztályharcból és nem is tesz különbséget az egyes korszakok között, hiszen, teszi hozzá, volt a polgárságnak olyan időszaka is amelyben még jól érezhette magát az író a polgári társadalomban. Rudas itt újból téved. Mert Lukács nem általánosít, az atomizált öntudat szerinte a kapitalisztikus gazdasági-társadalmi alap terméke és nagyon is függ az osztályhelyzettől, sőt attól a közelségtől vagy távolságtól is, amely az író viszonyát meghatározza az egyes osztályokhoz. Könyvének 21. oldalán így ír erről: »A munkásmozgalom az atóm-illúzió felbomlásztását jelenti, a szolidaritás, az együttesség, az egyetemesség elméleti és gyakorlati előtérbeállítását«. És a 22. oldalon: »Nem csoda, hogy a késői kapitalizmus leghaladottabb írói, akik a kultúra válságát komolyan vették... csak a **munkásmozgalom gondolatvilágához** való kisebb-nagyobb közeledése révén tudtak kivezető utat, új perspektívát látni korunk kultúrájának ellentmondásaiból«. (Aláhúzások tőlem, L. P.)

Lukács sokat foglalkozik könyvében az artizmus és pesszimizmus kérdéseivel az irodalomban. Rudas szerint itt is idealisztikusan, azonosítva egyes korokat, megfelelkezve az osztályharcról és egyáltalán minden konkrét helyzet elemzésről. Egyes helyeken Lukács, csakugyan általánosítva, a kapitalizmus hatásáról ír az öntudatra, az irodalomra. Igaz viszont, hogy erről Marx »Az elméletek az értéktöbbletről« I. kötetében így ír: »Például, a kapitalista termelés ellensége a szellemi termelés egyes ágazatainak, mint a művészetnek, költészetnek«. (Marx-Engels: Az irod. és műv. szerb szöveg, 43. oldal). Másrészt azonban tagadhatatlan az is, hogy Lukács számos helyen konkrét elemzésnek veti alá az egyes adott helyzeteket és így magyarázza azután az irodalmi pesszimizmust vagy artizmust. Néhány ily mondatát feltétlenül idéznünk kell. »A renaissance felvetette az univerzális ember eszményét, amelyet a polgári dekadencia elejtett vagy eltorzított«. (Id. mű, 28. old.) A l' art pour l' artnak, az »elefántcsonttoronynak« majdnem mindenütt van ilyen — ellenzéki-társadalmi gyökere. Nálunk az aktivitásra képtelen, a társadalmi aktivitásig elmenni nem merő és egyúttal a kultúra érdekeit a folyton növekvő dzsentri kulturátlanság ellen védelmező polgári értelmiségnek vált ideológiájává«. (60. old.) »Az ellenforradalom mindig nyomasztóbbá, mindig reakciósabbá váló uralma, párosulva a városi liberális polgárság minden forradalmi megmozdulástól való irtózásával, csak fokozni volt alkalma (így!) ezeket az irodalmi irányzatokat«. (61. old.) »Így a magyar parasztság tekintélyes részének forradalom utáni hangulata nem lényegtelen eleme ugyan e pesszimizmusnak, de csak eleme, nem döntő tényezője... A parasztság csalódássorozata 1848 óta egy évszázadon át csak egyik — persze fontosabbik — oldala ennek az éremnek, amelynek egyik oldalán az értelmiség fentjelzett ideológiai bomlása áll«. (97. old.) Ez után Lukács 1867 hatását elemezi az egyes osztályokra és irodalomra, főleg a népiesekre, akikről éppen szó van és néhány oldalnyi analízis után megállapítja: »Megismételhetjük tehát, amit Lenin Tolsztojról mondott: a magyar népi mozgalom a parasztság gyengeségeinek is tükre. (104. oldal)

Olvasta-e vajjon Rudas azt a könyvet amelyet bírál?! Aligha. Itt-ott talán beleolvasott és magas megbízatásának tudatában, ezt elégségesnek is tartotta. A fontos — hogy van hátvédje. Ezt számtalan más hely

is igazolhatja. A régi »nagy realizmus« hatásáról írva mondja például Lukács: »Kiveszett-e a nagy realizmus eme varázshatása a jelenkorból? Nem... Csak a dekadens, a reakciós polgári világnézetből és irodalomból veszett ki. Ugyanakkor azonban egyik alaptendenciája a valódi, az igazán forradalmi munkáskultúrának... (108.) Érdekes azért, hogy míg Rudas bizonyos körülmények között elismeri a pesszimizmus, a begubózás, az artizmus haladó voltát, mint visszavonulást a giccs elől, mint menekülést az ellenforradalmak dicsőítése elől, Révai teljesen elveti az artizmus minden jelentkezését. Vajjon kinek hügyünk? Hiszen mindketten a csalhatatlanság jegyében lépnek fel! Mindketten »kijelölik« az irodalom útját. Lehet itt nem gondolni Dománovics vak vezérére?!

Rudas szerint Lukács, »mint annyiszor« abban is félreérti Engelst, hogy úgy véli — »minden nagy realista a demokrácia szövetségese«. Persze ő maga is hozzáteszi, hogy »De mikor Gogoly a jobbágyrendszert dicsőíti, meg is szűnik nagy művész, nagy realista lenni«. — ami más szóval mindenesetre, azt jelenti, hogy amíg realista művész Gogoly, addig szövetségese is a demokráciának! Hiszen mihelyt megszűnik objektíve, tekintet nélkül szándékára, a demokrácia szövetségese lenni, megszűnik egyúttal művész lenni is! Így Rudas. És Lukács? »A nagy realisták — műveikben, ábrázolásukban — mindig a demokrácia szövetségesei, akár tudják ezt, akár nem, akár akarják, akár nem. Feltéve, hogy igazán nagy realisták«. Vagyis? Szórol szóra szinte ugyanazt mondja, amit Rudas, csak hogy Rudas éppen újból kihagyásokkal idézte! (Id. mű, 55. old. R. cikke a Társ. Szem.)

De talán inkább érdekli az olvasót az, amit Lukács a vita folyamán magáról a szocialista realizmusról mond. Mert válaszában, felhasználva az alkalmat, igyekszik megfogalmazni a szocialista realizmus lényegét, lényeges vonásait is. Az első mindenesetre az ember, az új ember ábrázolása és megteremtése, annak érzékeltetése, hogyan teremtik meg az új körülmények az új embert. »Tehát nem arról van szó, hogy pontosan leírjuk az új gépet, az új traktort... Arról van szó, hogyan változik meg például egy paraszt pszichológiája, morálja stb., emberekhez való viszonyai azáltal, hogy traktort kezel...« (Társ. Szem.) Ezt a folyamatot tükrözi az irodalom, de nem csupán tárgyilagosan, hanem egyúttal aktív bekapcsolódással, pártosan, pártszerűen. Nem csupán a termelőeszközök változnak természetesen meg, megváltoznak a társadalmi viszonyok is és ezek a változások szintén kihatnak az emberre magára is, aki éppen általuk olvad át új emberré. Mindezt a ma írója — tudatosan ábrázolja. A tudatosság, tudatos ábrázolási mód csupán a polgári írók előtt van kompromittálva. Előítélet, polgári előítélet az, hogy a tudat prózai, az ösztön poétikus csupán. A társadalmi átalakulás is ma már tudatos tevékenységünk gyümölcse. És ha az imperialista hanyatlás idején a kivételes, a patológikus, a beteg, dekadens emberek és tévelygéseik, bűneik voltak költőileg érdekesek, ma ellenkezőleg a pozitív és normális emberi tulajdonságok válnak azzá. Érdekes téma lehet például az is, hogyan alakulnak át egykori dekadens emberek — normális emberré, az új élet hatása alatt. Mindennek persze »Az irodalom számára... gyökeresen új kifejezési eszközök keresését is magával kell hoznia...« A negatívum azért nem szorul ki az irodalomból, »de funkciója gyöke-

resen megváltozott: negatív a szó szoros értelmében az, amin túl kell haladni, az amit át kell formálni».

Rudas határozottan elítéli Lukács felfogását az irodalom pártszerűségéről, pártosságáról. Szerinte a Párt ugyanúgy irányítja és kell is hogy irányítsa az irodalmi tevékenységet, mint bárminő más fajtájú tevékenységet is. Nem talál az irodalom és, mondjuk, politika között semminemű különbséget és ezzel elveti az — író felelősségét is, amelyet Lukács kihangsúlyoz. Rákosi Mátyást idézi többek között Rudas (Építjük a nép országát, 13. old.) aki többek között ezeket a szavakat mondja: »...és **megjelölte** (a Párt) azokat az irányokat, amelyeket a szocialista társadalom fejlődése a kultúrától **megkövetel**. (Aláhúzás tölem. L. P.) És ezek után a problémák **megvitatására** szólít fel. Révai hasonló véleményen van és keményen elítéli Lukács »partizán-elméletét«. Ő is »megjelölné« az írók útját és az írók szabad vitáját valahogy úgy képviseli el, ahogy azt Rudasék gyakorolják is.

Elismeri ugyan, hogy a pártszerűség nem zárja ki azt, hogy legyenek »útitársaink« az irodalmi fronton, feltéve persze, hogy ezek az írók is átfejlődnek és a szocialista realizmus hívei lesznek, elismeri azt is, hogy egyes baloldali túlzók lehetetlenséget követelnek akkor, amikor adminisztratív rendszabályokkal akarnak irodalmat teremteni és hogy emiatt sok magyar író elhallgatott, elismeri hogy a túlzók miatt sok könyvtárból kidobták — Arany Jánost és Móricz Zsigmondot, hogy a fiatal szocialista irodalom legfőbb gyöngesége a szematizmus, hogy sok író visszariad a lélek ábrázolásától és a magánélet problémáitól — mégis maga is elítéli Lukácsot aki ezek ellen a jelenségek ellen harcol és maga is megszabja, mondjuk az irodalmi tematikát. Így egyebek között azt dekretálja, hogy — nem lehet egy könyv témája, tárgya valami belső konfliktus — mint azt Lukácsék, Háýék gondolják — nem lehet negatív hősöket szerepeltetni és »Az új magyar szocialista-realista irodalom pozitív hőse az ötéves tervet megvalósító dolgozó ember legyen«. (Szabad Nép, 1950 márc. 18—19).

Lukács ellenkezőleg nem recepteket ad, de az írókra bízva, a vélemények harcára, az irány. megszabását, természetesen a helyesen, lenini-mód felfogott pártszerűség határain belül. Határozottan elveti mint művészetet a jelszavakat megéneklő napi agitációt, ugyanakkor azonban a másik végletet, a politikátlan költészetet is. Tudja, hogy a költői élmény nem kizárólag egyéni jellegű, de azt is, hogy az egyéni átéltség egyik döntő mozzanata a költői alkotásnak (Id. mű, 113—4. oldal.) »Illúzió, önámítás a költő »társadalomfelettsége«, apolitikussága. Minden író — azzal, hogy ír — politizál, pártot vállal. A kérdés csak az: milyen fokú tudatossággal teszi ezt«. (118. old.) Viszont, mondja Lukács, a napi jelszavak maguk is az életből nőnek ki... az elemzett politikai költő azért torzképe a költőnek, mert a napi jelszó, amelyet megragad, nem fordítja ismét arra az emberi nyelvre, amelyből eredetileg származott, nem nyúl vissza azokig a gyökerekig, amelyekből a napi jelszó kinő«. (121. old.) És itt teszi hozzá azután azt, hogy a regény, az objektív formák (regény, dráma) csak a nagy korszakos problémát tudják megragadni, csak a líra tudja, persze az említett módon, a napi jelszavakat is, visszavezetve őket gyökereikre, megénekelni. (123. old.) Hogy ezt a mondatot, akarva vagy nem-akarva, újra félreértették Rudasék,

az már ezek után fel sem tűnik. Feltűnne, ha másképp történt volna. Mi feltétlenül megértjük, mit jelent az, amikor Lukács azt mondja, a »mába való közvetlen belenyúlás természetes műfaja mindig a líra volt és az is marad«. (123). Megértjük azt is, hogy — mint Lukács mondja — a párt és pártköltő viszonya nem problémamentes. Az egyéniségre csak kedvező lehet, fejlesztő, feljebbvivő lehet, ha egy nagy ügynek rendeli alá magát, de ellenkező a hatása a sokszor meglevő szektaszellelemnek, amely »csak a plakátköltőt ismeri el pártköltőnek«. Az igazi pártköltő, — folytatja — mindig a párt nagy, nemzeti, humanisztikus, világtörténeti hivatásának éneke és ezért ott, ahol a szektaszellelem megszűnik, megszűnik ott a konfliktus is költő és párt között«. (126—127. oldal). »A munkásmozgalom nagy vezérei pontosan látták és gondosan alkalmazták ezt a felismerést... Ez a viszony soha nem követelt a költőtől kicsinyes alkalmazkodást a napi szükségletekhez...« (131. old. Marx és Lenin viszonyáról van szó egyrészt Heinéhez stb., másrészt Gorkijhoz) Lukács ezt a viszonyt tartja helyesnek, termékenynek, mert »csak a lényeges mondanivaló elég mély és elég erős ahhoz... hogy abból forma és tartalom szerves és termékeny továbbfejlesztése jöjjön létre«. (144. old.) És végül: »...termékeny csak az olyan átalakulás lehet, mely mély meggyőződésből, önként, szabadon történik«. (159. old.) Ezt a pártszerűséget, az így felfogott pártszerűséget hasonlítja azután Lukács a partizán felelős tevékenységéhez. A partizán a Párt irányítása alatt áll, de saját felelősségére, szoros kapcsolatban a párttal és osztályával továbbra is, ösvényekre is kitér s úgy kerül az erdőben időzés után, portyázás után, vissza a párt nagy útjára, amelylyel közben is egyre tartja a kapcsolatot. Mert a hadsereg, a tüzérség haladhat esetleg kitaposott széles utakon, — de ugyanazért a célért, mégis erdei ösvényen harcol a partizán és az író is, aki magából, élményeiből is merit, akinél fontos a saját, eredeti hang, a saját szótár, az egyéni stílus, a jelszótól az életbe visszatérés lehetősége, a gyökerekig hatolás szabadsága. Persze a közös gyökerekről van és lehet csupán szó. Ezt az író a maga egyéni felelősségére teszi. És ezt az egyéni felelősséget és partizánösvényt tagadják meg Révaiék az írótól. Így azután, hiába beszélnek, deklaratív, a szabad vélemények harcáról — kijelölik az író útját, felülről határozzák meg azt, szektásmódrá, és ezzel lehetetlenné teszik az irodalom fejlődését, mert csupán a napi jelszó költészetét ismerik el. Eközben Révai Leninre hivatkozik. Idézi a »Párt-szervezet és pártköltészet« című írását, de természetesen annak csupán egy néhány sorát, azt a pár sort, amely, így kiragadva a szövegből, igazat adhat neki. Nem idézi, mondjuk, azt a helyet, ahol Lenin bizony megkülönbözteti a politikát az irodalomtól és viszont. »Kétségtelen, hogy az irodalom legkevésbé alkalmas a mechanikus kiegyenlítősködés, nivelálás számára, a többség uralmára a kisebbség fölött. Kétségtelen, hogy ezen a téren feltétlenül nagyobb szabadságot kell biztosítani a személyes kezdeményezésnek, egyéni hajlamoknak, a gondolatok és képzelet szabadságának, a formának és tartalomnak...« (Lenin: Az irodalomról, szerb szöveg, 44—45. oldal). Vagy: »Távol áll tőlünk az a gondolat, hogy valami egyöntetű rendszert prédikáljunk vagy néhány határozattal oldjuk meg a feladatot...« (45.) Hasonlóképpen ír Engels is erről a kérdéstről, ha Révai, úgylátszik, túl is jutott már rajta. Engels, Kautzki Minához

írt levelében arról ír, hogy nem ellensége a tendenciának, de ez a tendencia a helyzetből, a cselekményből magából fakadjon. És Marx Lassallehez intézett levelében azt mondja, Lassalle azt a hibát követte el, hogy a Schilleri módszert követve, az egyént egyszerűen a korszellem csövénév tette. Így Hutten — megszűnt nála egyúttal ember is lenni, szellemes ezerördög, amilyen volt valójában. (Id. mű, 61. és 88. oldal).

Minderről fölösleges többet mondani. A sematizmus, a felülről irányítottság megtermi gyümölcsét. Hogy egyebet ne mondjak a Geraszimovok — »művészetében«. És egészen bizonyos, hogy irodalomban, filmben stb. nagyobb művekre mutathatott rá a Szovjetszövetség, amíg a lenini pártszerűség volt vezérfonala. Ezt mi tudhatjuk talán leginkább. A sematizmus hibájába estünk magunk is, amíg úgy fogtuk fel a pártszerűséget, ahogy azt átvettük és gondolkodás nélkül elfogadtuk. Annál több, természetesen, most a tennivalónk. Csak annyit szeretnék még mindehhez hozzátenni, hogy a sematizmus, a művészetlenség — megszűnik egyúttal tudat-alakító erő is lenni, az így felfogott pártszerűség így hát saját ellentétébe csap át! Elvágja persze a fejlődés útját és lehetőségét is. De ellensége ez a módszer az alkotás bátorságának, a művészi és tudományos teremtőmunkának is. Osztrovitjanov, a leginkább dicsőített szovjet közgazdasági szakértő, maga mondja a szovjet-tudományról: »Új kérdések feltevésére irányuló elméleti bátorság hiánya... a tudományos munkásságot a már kész megoldások megismétlésére (preziviljavanje: kérérdzés) szűkítik... elkerülve minden komolyabb tudományos kutatást... (Uvafics idézi az »Economistban«, 1950. 1. szám. 5. oldal). És így van ez a művészetek terén is, mert itt sincs meg a szabad véleményharc, itt is előre kijelölik az utat.

Ez a helyzet akkor, amikor a Lukács-ellenes támadás legfőbb vádpontja az, hogy nem ismertette a szovjetírókat, hogy nem állította őket példakép a magyar írók elé. Hogy csupán a nyugati írókkal foglalkozott s ezzel — a hazafiatlanság, a kozmopolitizmus bűnébe esett. Mi tárgyilagosan szemlélhetjük ezt a harcot, hiszen mi már a háború előtt, de főleg a felszabadulás óta, alaposan megismerkedtünk a szovjetirodalommal és még ma is, csupán vajdasági magyar viszonylatban is, alig néhány hónap leforgása alatt is három szovjetregényt adtunk az olvasó kezébe. Persze Gorkijt, persze Solohovot s ha Panovok is kerülnek piacra, azt a kritika nem hagyja szó nélkül. Lukács ezen a ponton teljesen a beismerés álláspontjára helyezkedik, habár Révai még ezzel sem elégszik meg. De itt újból egy érdekes probléma merült fel és került megvitatás alá. Már amúgy a Rudas-módszer szerint. Az egyenlőtlenség törvényének alkalmazásáról van szó az irodalomra, főleg természetesen a szovjetirodalomra. Lukács persze csak Marx vonalán haladt, amikor az egyenlőtlen fejlődés törvényét az irodalomra is alkalmazta. Marx szerint: »Ami a művészetet illeti, ismeretes, hogy virágzásának egyes korszakai nem állanak arányban a társadalom általános fejlődésével s így a társadalom anyagi alapjával sem... Például a görögök összehasonlítva a modern népekkel vagy pedig Shakespeare...« (Id. mű, 27. old.) Így nyilatkoznak Marx és Lukács is. Ellenben Révai ellenvéleményt jelent be. Igaz ugyan, hogy a magasabbrendű szocialista társadalomban, Magyarországon, a szocialista írók a sematizmus hibájába esnek és »Klasszikus íróink a maguk világát — valljuk be — job-

ban ábrázolják mint új íróink a mi világunkat«. (márc. 19. szám.) Mégis úgy gondolja, hogy »nincs olyan társadalom amely gazdaságilag magasabbrendű, mint az őt megelőző és amelynek kultúrája mégis alacsonyabbrendű lenne« (március 18. szám). Rudas, ellenkezőleg, elfogadja Marx megállapítását, csupán azt fűzi hozzá, hogy ez a törvény nem vonatkozik a — Szovjetunióra! Mert itt a szocialista eszmeiség feltétlenül fölötte áll minden polgári ideológiának. És ebben Rudasnak feltétlenül igaza van. A szocialista eszmeiség felette áll a polgárinak. Viszont az irodalom egyúttal a forma kérdése is, a forma és tartalom egységének kérdése is és itt talán éppen Révainak van igaza, aki megállapítja, hogy egyelőre a klasszikus (polgári) írók jobban ábrázolják a maguk világát, mint a fiatal szocialista írók a magukét. Ha itt is dekretáljuk a magas irodalmi nivót is, akkor megszüntetjük a kritikát és önkritikát, megszüntetjük a fejlődést, elébe vágunk annak a fejlődésnek amely majd csakugyan — a forma terén is — fölébe emeli irodalmunkat a legmagasabb polgári irodalomnak is. Ha viszont elvetjük a forma kérdéseit, akkor az új formalizmus, a jelszó-»művészetének« hibájába esünk és — lemondunk a művészetről.

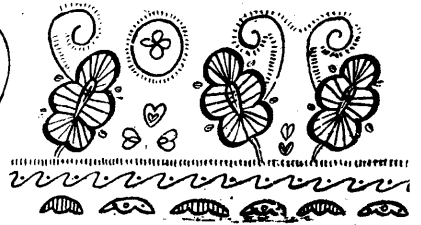
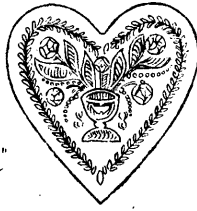
Révai maga is megállapítja, hogy a magyar baloldali túlzók, akik Aranyt, Móriczot kidobják a könyvtárakból, azokat orosz írókkal helyettesítik! Ezt a jelenséget elítéli, de nem esik-e maga is ezeknek a hibájába, amikor — egyebek között — orosz tanárokat hozat Pestre és orosz nyelven taníttatja, mondjuk, a művészettörténelmet is. Hovatovább talán a magyar irodalmat, vagy az esztétikát is. Ki ír majd ezentúl, ha Lukács is elhallgat esetleg, magyar írókról, ki teremti majd meg a magyar kultúrhagyományt?! Mi itt nem csupán szerb, horvát, macedón vonalon, de vajdasági magyar viszonylatban is hozzáfogtunk kultúrhagyományunk megteremtéséhez. Most éppen Szenteleki helyét próbáljuk megállapítani irodalmi multunkban. Csak félős, hogy odaát — »Nyugatnak« tartják esetleg hazájukat is és lemondanak megismeréséről. Hiszen Barbusse is — nyugati kozmopolita az új felfogás szerint és talán France is és Garcia Lorca is és velük sem szabad foglalkozni. Szabad-e, Magyarországon magyar írókkal foglalkozni, amikor Rudas ezeket írja: »Ezt a szovjetellenes hazafiatlan irányt tudvalevően kozmopolitizmusnak nevezik« (Társ. Szemle). Így támadja bizony Lukácsot Rudas és talán észre sem veszi mit mondott. Azt t. i. hogy az a magyar író, aki nem foglalkozik **szovjetírókkal**, az — **hazafiatlan** és kozmopolita. Mi ugyan valahogy megfordítanók ezt a mondatot és azt neveznök hazafiatlannak magyarban, aki a magyart mellőzné és esetleg azt kozmopolitának aki magyarságát elhanyagolva csak a szovjetirodalom előtt gyujtana tömjént. Így ír erről persze Lukács is. Ezt írja: »... a magyar kozmopolitizmusnak egyik ismérve a magyar irodalom (kultúra) lebecsülése lenne«. (Társ. Szemle.) Talán az ilyen felfogás miatt nincs megelégedve Révai Lukács önkritikájával. Talán más miatt is: Lukács mind könyvében mind válaszcikkében bőven ír arról, hogy Magyarországot nem forradalom, nem saját népe szabadította fel. Már pedig a forradalomnak óriási tudat-alakító ereje van. Ez a forradalom-elmaradás tehát lelassította a magyar kulturális fejlődés iramát is. Egyúttal nem kényszerítette rá az értelmiséget nyílt állásfoglalásra. Nem jelentett szóval ugrást kulturális téren sem. És végül összehasonlítva a mi utunkat

saját útjukkal, erre a megállapításra jut: »Jugoszlávia fölénye szomszédjai felett éppen arra vezethető vissza, hogy benne az államformák szervesen nőttek ki a felszabadulási harc teremtette közvetlenül demokratikus cselekvési formákból«. (Id. mű, 83. old.).

Ezzel persze újabb támadási felületet nyújtott.

Lőrinc Péter

FEHÉR FERENC:

A mesék után

Szűk szobámba úgy rebbent be ingben,
Mint titok, mely estére érik.
Kis kezét szívemre tette, s titkon
Megnyalta meggynyi szájaszélit.

Már ép szólni akartam, hogy mostan
Aludjék, — nem tudok mesélni,
Mert elment, s valahol másnak mondja
Meséit a szép tündérnéni.

Szóhoz azonban még nem juthattam,
S ő már ott feszengett ölemben.
Kalácsot nyújtott a számhoz, s mondta:
Mást senkit sem szeret, csak engem.

És most meséljek, úgy ám, mert várja,
S ha elalszik is, én csak mondjam.
Simogattam csak csöpp búza-arcát, —
Lágy aranyszemet, tenyér-malomban...

— Most nem mesélek, édes, — eredj el...
Hangomra felnézett riadtan.
Mégkérdezte, mért nem mesélek,
S kalácsába mért nem haraptam.

— Eredj, mondom!... Csak aludj, hűgocskám...
Nem tudok többé mesélni.
Tudod, az úgy volt, hogy elment egyszer,
S meghalt a mesés tündérnéni...

Holt karomból úgy lebbent el akkor,
Könnyel, mint akit nem szeretnek.
De az ajtóból visszaszólt halkan:
— A kalácsom... azért csak edd meg!

PETKOVICS KÁLMÁN:

Kezdet

Éjfél van, csend...

A toronyóra tizenkettőt kondul, s valahol hosszan, elnyújtottan kakas kukorékol. Néhol kutyák vonítanak, talán éppen az üres istálló bejáratánál, ahol tegnap ilyenkor még lovak rángatták a rácsból a penészszagú kukoricaszárat, ma pedig néma csend húzódott a strajfák közé is.

Enyhe szellő fut a házak felett, a sudár nyárfák ritmusra suhognak az alvógen. Túl a nyárfákon húzódó mocsaras lápokban békák kuruttyolnak. A hold sápadt fénysugarakkal szórja teli az udvarokat. Milyen szép is... Házak, kerítések, kiskapuk, ablakok, fák, de emberek sehol... Kutyavonítás, kakaskukorékolás, békakuruttyolás, de emberi hangok sehol... Csak az éj szerelme lebben mindenütt, és a természet muzsikál lágyan, elmerengőn.

Kővári János házából gyér lámpafény szűrődik az utcára. Megvilágítja az öreg epérfát, mely mogorva árnyat vet az árokpárt zöldelő pázsitjára. Benn a szobában egy férfi bóbiskol az asztalnál. Már harmadszor kel fel ezen az éjszakán, harmadszor gyújt lámpát, hogy a fény majd eloszlatja a kábító gondolatokat. Csalódottan visszafekszik az ágyra. Eltűnik a fény is, és újra homály, a szürke koratavaszi éjszaka selymes árnya lapul a házak falához, a fákhöz, kerítéshez, mindenhova...

Kővári János tágranyilt szemmel bámulja a sötétséget. Gondolkodik, valamin nagyon töri a fejét, valamit meg akarna tudni, valami nagy dolgot, olyasfélé, amivel beláthatna az élet titkaiba...

Hánykolódik.

Lerúgja a takarót, kérges kezével görcsösen belemarkol a vánkosba. Forró homlokához szorítja öklét, mintha valahová irtózatosa, akarva ütni, de nem tudja hová, csak öklét szorítja, míg az erek meg nem sajdulnak hosszú ujjában.

Ahogy megfordul az ágyon, vacog a derekaj szalmája, s ez a nyers sűrűlódás agyába hasít. Újra feltápáskodik és az ágy előtt mereven kinyújtja végtagjait. Ásít. Azután az asztalhoz lép, keres valamit, közben fellöki a vízes poharat. Hangos káromkodására felébred a felesége.

— Mit keres?

— Gyufát.

— Minék?

— A lámpát meggyújtani...

— Ugyan feküdjön le! Még alig múlt éfél...

Visszabotorkál az ágyhoz, és lomhán ráveti magát a takaróra. Megpróbálja lecsukni a szemét, de a pillák, mintha rugóra járnának, újra felpattannak. Szeme előtt lebeg a szürkesség, táncolnak a falak, az öreg kemence is mintha elmozdulna helyéről, aztán minden egybeolvad, minden szürke semmiséggé válik... S ebből a semmiségből kibontakozik az elnök alakja. Az elnök és a két szövetkezeti ember... Igen, akik tegnap eljöttek a lóért, a kocsióért, az ekéért... Azok...

— Asszony, hányra mondta az elnök!

Az asszony álmosan szól, hangja sóhajszerűen tör elő a dunyhá alól.

— Hétre.

— Az ügyvéd tanyájára, mi?

— Persze, az a központi tanya.

János nem szólt többet. Az alakok még mindig kápráztak szemében, majd lassan szétfoszlottak, de a szürkesség tovább gomolygott, és újra formálódott, lóvá, kocsivá, ekévé és... egy fogassá... Behünyja a szemét. Nem akarja látni a fogast. De hiába... A fogas a zárt pillákon is át-lebeg... Mert azt nem adta oda a szövetkezetnek. Letagadta... Most el akarja adni másnak, Buckai Andrásnak, aki hatezer dinárt kínált érte tegnap... De még nem adta oda.

S lebeg előtte a fogas, megelevenednek az alakok is, az elnök, a szövetkezeti emberek, a központi tanya, a ló, a kocsi, az eke... Megmozdul az ágyban, rúg a takarón, a vánkost kétrét gyúri... Az alakok mozognak... A központi tanya... S őt valami húzza, húzza a központi tanyára... De mi ez? Mi húzza? A ló? kocsi?... Nem lehet! Hisz, hogy belépett, az csak véletlen. Olyan véletlen, mint amilyen véletlenül most egyszerre eltűnnek az alakok, és a szeme megszűnik káprázni... Persze, hogy véletlen! Ha nem haragudott volna meg annyira a Bodrosokra, be se lépett volna... De ezek végkép kihozták a béketúrésból. Van belőlük itt az alvégen három család, s ha elkezdenek valakit marni, annak menekülnie kell az utcából, mert nem hagyják nyugton. Órá még a régi világban kezdtek pekkölni, amikor fel akart csapni disznókupecnek. A Bodrosok valamennyien disznókupecnek voltak már és az ő házától minden vevőt elijesztettek: »Ne vegyék meg azt a disznót, mondták, mert vészes!«...

Akkor csaptak össze először, másodszor pedig, mikor a magyarok a földet osztották. Ő is kapni akart a »dobrovác parcellákból«. Igényelt is három holdat, de a Bodrosok, akik egyhamar nagy tűzharcosok lettek, megint elébe álltak.

Amikor János bement a faluházára, ők már ott voltak a jegyző irodájában. Úgy nézték az új főjegyzőt, mint hűséges kutya a gazdáját, amikor az csontot kínál neki. Mikor elmondta, miért jött, Bodros Jóska előlépett a kályha mellől:

— Kenek minek a föld?!

— Ke, nem nagyon érdemli meg, — kontrázott Gábor, — mindig az állam szekerit tóltá. Meg van is kenek három holdja...

A legidősebb Bodros, az András, nem szólt bele János ügyébe, csak borzas bajuszát sunyin pödörve alázatosan pislogott a szemüveges főjegyzőre. Mellén kitüntetések sorakoztak. Ki tudja, honnan szerezte azokat?

A főjegyző mozgolódott a széken, majd furcsa, idegen hanglejtéssel Jánoshoz szólott:

— Maga kérem, hogy hívják magát?

— Kővári János.

— Kérem, maga, hogy is mondjam kérem... nem kaphat földet! Érti? Magának van, kérem...

Aranykeretes pápaszeme mögül úgy pislogott Jánosra, mint a patkány, mikor az kidugja fejét a lyukból, ahogy odaöntik a lovaknak az abrakot.

— Megértette, kérem?

János nem szólt, de mentén szeretett volna elsüllyedni az irodában. Kegyetlenül elszégyelte magát.

De ez is elmúlt...

Jött a másik fordulat, amit nagyon feszült hangulat követett. Az emberek napokig még az utcára sem mozdultak ki. A hírek kiskapuról kiskapura osontak: »Hallottátok, Bodros András elmenekült...«

Jöttek vissza a »dobrovácok«, követelték lovaikat, kocsijukat. De örült akkor Kővári János, hogy ő nem kapott földet a magyaroktól... A Bodrosok is meghúzták magukat. Hetekig nem lehetett látni se Jóskát, se Pistát, se Gábort.

Az alvógen csend volt. Csak néhol feszültek szokottnál szorosabbra az idegek, és a »dobrovácok« csaptak néha lármát, de mire nagyjából visszaszereztek elhagyott holmijaikat, ők is megbékéltek.

Kővári János sohasem olvasott annyit, mint azon a télen. Sanyi fia összeszedett egy zsák könyvet az elmenekült főjegyző lakásáról, és elraktározta a padlásán. Ő ezt nem is tudta, csak arra lett figyelmes, hogy a gyerek napokon keresztül fent bóbiskol. Ejnye, mit csinálhat ez a gyerek? Felment hát megnézni. Akkor látja ám, hogy egész könyvsorok állnak a kakasülön. De nem is akármilyenek... Mind piros vászonba kötve.

— Hát ezek meg hunnan?

— Hoztam — mondta a gyerek.

— Hunnan?

— Ki vótak dobáva az uccára, oszt hazahoztam.

Erre megnyugodott, és szemügyre vett egy pirosfedelű regényt. Mindjárt el is olvasta az első mondatokat, aztán hóna alá csapta, és leballagott a létrán. Később annyira megszerette a könyveket, hogy még a saroki bandába sem járt el. Pedig micsoda eseményeket tárgyaltak az emberek a tél utóján! S ő nem is tudott erről, csak Berkes Pali, a szomszédja, szólította meg egyszer, hogy valami földet osztanak, el kellene menni.

— Osztanak? — kérdezte megütődve János.

— Persze, a nagygazdákét...

— Oszt hun osszák?

— Az iskolába...

— Hallod, nem szeretem én az ilyen osztásokat... A magyarok is osztottak, oszt, úgy-e, nem lett benne köszönet... Látod, a Bodrosok is hogy jártak.

— Azok nem jártak valami rosszul, mert megint ott forgódnak.

— A Bodrosok?

— Azok hát, most ment a Gábor is.

S Kővári Jánost a kíváncsiság elcsalta a földosztó bizottság tárgyalására. A zsúfolt teremben iparkodott előre tolakodni, hogy valamit halljon is. A nagy tolongásban pillantotta meg a Bodrosokat az első sorokban. Melege lett hirtelen, és kiment a levegőre, azután gondterhesen hazafelé indult.

Csak később hallotta meg, hogy a Bodrosok négy-négy holdat kaptak a Rudics-féle birtokból.

Találkozott is velük egyszer, de nem fogadták köszönését.

Könnyű élet mutatkozott akkor, hanem később egyre komolyodtak az idők. Kitűnt, hogy nem lakodalom készül ebben az új világban, hanem valami nagy munka, amihez bizony sok veríték kell. Jöttek a beszolgáltatások. Az adóval sem lehetett elmaradozni. A faluházára új plakátokat ragasztottak, amelyek arról beszéltek, hogy többet kell termelni. Nála nem volt baj semmiben, mert mindent szeretett idejében elintézni. Hanem amerre ment, mindenfelé csak panaszkodtak az emberek.

— Ezt nem lehet kibírni...

— Ami sok, az sok...

Egy alkalommal találkozott Bodrosokkal is a nagykozmában. Iszogattak és odaintették őt is az asztalhoz. Gábor, a legidősebb ezzel fogadta:

— Ke, beadta a búzát?

— Be.

A Bodrosok úgy elhallgattak, mint akit pofon ütöttek. Csak Pista, a legfiatalabb vett magának bátorságot.

— Megbolondult ke — mondta oktatólag. — Rászoktassa ezeket, akkor nem bír tülük szabadulni. Más embernek nem terem annyi búzája hogy be bírja anni.

János bólintott.

— Nem szeretek tartozni.

— Nem éppen errű van szó — mondta Bodros Jóska szinte parancsolón. — Hanem arrű, hogy több megértéssel gondoljon a többire.

— Hát ki az a többi?

— Eh, nem érti ke. Itt vagyok például én! Nekem nyóc mázsa termett. Kenek tizenöt, úgy-e? Nahát, kenek hét mázsával több van. Hét mázsával többet be bír adni. Nem? De ha ke be aggya, akkor tüllem is annyit követenek... Úgy-e? Ezé kő kenek eltagadni!

János úgy tett, mintha mindent megértett volna. Erre a Bodrosok még a poharukat is összekocintották vele. Ittak. S János, mintha az ital hozta volna eszébe, váratlanul kérdéssel fordult beszélgető társaihoz.

— Tik ganézzátok a földet?

— Nem.

— Mér?

— Kinek van kedve... — szólt gúnyosan mosolyogva Bodros Jóska, úgy, mint régen a főjegyző irodájában, vagy még régebben, mikor ő is disznókupec akart lenni. A bosszú oly hirtelen tódult agyába, hogy száján szinte akaratlanul röppent ki a merész mondat:

— Mér akarjátok annyira megcsalni az országot, ha tüle kaptátok a földet?!

A Bodrosok összenéztek: mi van ezzel az emberrel? Tán csak... tán csak nem lett kommunista?...

— Pedig most nem is magyarok vannak — tette hozzá János.

Gábor felpattant a székről.

— Kedet meg ki kérdezte?!

— Tán talpnyaló lett ke? — így Pista.

— Ha talpnyaló vónék, olyan vónék, mint tik!

Pista az asztalhoz ütötte poharát. Az üvegszilánkok szétpattantak a padlón.

— Ki a talpnyaló?!

— Ke!

— Én!?

S Kővári János megmarkolta a fiatal Bodros vállát, úgy, hogy moccani sem bírt.

— Hát ide figyelj öcsém! Én, mióta a világ vót, nem nyaltam senkinek a talpát. Érted? De te, meg a bátyád, a vitéz Bodros András, aki megszökött, meg valahányan, ahány Bodros van a világon, mindig csak talpat nyaltatok! Mikó gyűttek a magyarok, tik lettettek a legnagyobb tűzharcosok, mikó megfordult a világ, mikó itt is földet osztottak, akkora kommunisták lettettek, hogy csuda. De most, mikó be kő anni a búzát... — s itt elhallgatott, irtózatosan nagy szót akart mondani csak nem jutott mindjárt észébe. — Most meg... most meg, akkora reakciók voltak, hogy elmehetnétek Csurcsilékhó hasat nyöveszteni!

Az emberek, akik a kocsmában voltak, hángos nevetésben törtek ki. A Bodrosok leforrázottan ültek az asztalnál, valami ellenérven törték a fejüket.

— No, de ke se beszéljen — szólt hirtelen Gábor. — Mer ha ke rendes ember vóna, ott lenne, ahun Begyik Anti, meg a többi... A szövetkezetbe! De így jobb, úgy-e? Lehet feketézni is... Tudjuk mink!

... Annyira elfajult a vita, hogy végül is két milicista tudott csak rendet teremteni. Jánost is bekisérték a Bodrosokkal, de mikor meggyőződtek, hogy nem részeg, kiengedték. A Bodrosokat pedig lezárták három napra. Mikor kijöttek, Kővári János meg sem akarta látni őket... Már csak nem beszélnek olyan emberekkel, akik a becsületeembe gázolnak... Méghogy én feketézek! Igaz, az asszony tíz dinárért adja a tojást, a tejet se a szövetkezetbe viszi, de hát ez még nem feketézés... Vagy az? Oszt ha bemennék a szövetkezetbe? Mi lenne? Mi van a Begyikkel meg a többivel? Fene bajuk sincs... Élnek, mint hal a vízben... Mi lenne velem? Én se halnék éhen... Nem! Megmutatom én azoknak a Bodrosoknak, hogy a szövetkezetben is csak rendes emberek kellene!

Másnap aláírta a belépési nyilatkozatot.

És most itt van: hánykolódik az ágyon és a fogason tőri a fejét, amit talán mégsem kellene eladni... Vagy? Az ördög tud elég okos lenni! Úgy érzi, elhamarkodta a dolgot, várni kellett volna még... Megfordul az ágyon, s felsóhajt.

— Tán sose lesz reggel?

— Ugyan alugyík ke! — szól rá az asszony.

Erre feldühösödik.

— Aluggy te, ha bírsz!

Mérgében felkelt és az asztalon kotorászott. Nagynehezen megtalálta a gyufát és meggyújtotta a lámpát. Az asszony felnyitotta szemét.

— No, hány óra?

— Fél három.

— Akkó van még idő, az elnök azt mondta, hogy hétkő kezdődik a munka. Minek oda hamarabb menni. Úgy sincs a tanyán senki.

De hiába a meggyőző szavak, nem akart visszafeküdni. Tett-vett az asztalon, s csakhogy csináljon valamit, előkereste a szekrényből a belé-
pési nyilatkozatot. Nézte. Ásítózott. Az asszony nem győzte türelemmel.

— Mondom, feküdjgyik ke le! — de nyomban megsokalta a használt hangnemet. Csenedesebben folytatta.

— Meg köll szokni ezt a szövetezertes életet...

De János közbevágott.

— Nem értesz te ehhez!

— Jó, ha nem értek, nem értek, akkó csak bóbiskojjik ke... Bánom is én!

Csend.

János felkelt a székről, és az ágy alatt kutázott. Előkereste a bakancsot és a pantallót. Nézte, förgatta, majd öltözni kezdett. Először a bakancsot piszogott. Így van ez az álmos emberrel, vagy a kalapot teszi fel először, vagy a bakancsot húzza.

Miután felcsavarta a lábszagú kapcát, belelépett a bakancsba és neki-
látott a befűzésnek. Két lyukba bele is húzta a pertlit, a harmadik lyukon is átdugta, közben megrántotta, s mivel a pertli nem volt hajlandó tovább nyúlni, mint amilyen hosszú volt, elszakadt. Az álmatlanság okozta ked-
vetlenség most alkalmat nyert, hogy hangos formákban is kitörjön.

— Asszony!

— Mi van?

— Eszakatt a pertli!

— Édes istenem, hát máskó is elszakatt, és mégse fordítottuk föl a világot...

— Ne prédikáj, aggy valamit!

— Humman adjak? Nincsen. Nekem senki se írta az orromra, hogy pont máma szakad el a pertlije.

— Mondom, ne prédikáj, te azt tudhattad, hogy máma megyek a szö-
vetkezetbe. Azt is tudhattad, hogy bakancsba megyek... De persze, én senki se vagyok má... Engem lehet mellőzni is... De meg is vagyok veletek áldva!

— Ugyan má János...

— Eh, nem ér ez az élet semmit!

Lerúgta a bakancsot, és meztláb kiment. A tornácon előkerítette a feneketlen faklumpákat, és nagy zajjal kinyitotta a sorompót.

Kiment az istállóba.

Ürös volt minden, se ló, se tehén...

Nem nyugodott.

Benn a szobában, a pertliszakadás előidézte lárására felébredtek a gyerekek, de nem merték szemüket felnyitni, míg meg nem sejtették, hogy apjuk valóban elhagyta a szobát. Mikor csapódott a sorompó, a tizenötéves Józsi talpra ugrott.

— Édesanyám, mért kiabált apa?

— Feküggj le, fiam... Mérges.

— Tán csak nem a kislány nyirkáta szét a pertlijét?

— Dehogy.

— Hát akkó a szövetkezet miatt?

— Persze, — mondta elcsuklón az anyja. — Tudtam én, hogy ez lesz a vége. Én iszom meg a levit...

A klumpák újra az ajtó előtt kopogtak.

— Feküdj le — szólt az anyja Józsira, — mer maj kapsz egy nyaklevest!

A gyerek, mintha ébren se lett volna, már az ágyban volt.

János ismét öltözködni kezdett: Nagynehezen sikerült összetákolni az elszakadt pertlit is, azután rágyújtott, és intett az asszonynak.

— Kejj föl, ne lustákogy!

— Minek?

— Minek? Hallott valaki ilyet? Megyek a szövetkezetbe, te meg kosztot se csinász...

— Dehogy nem, de hun van még hét óra?

— No, ne beszélj!

Az asszony feltápáskodott. Kivitte a lámpát a konyhába és egy kis csomaggal tért vissza.

— Ebédet főzök? — kérdezte.

— Persze.

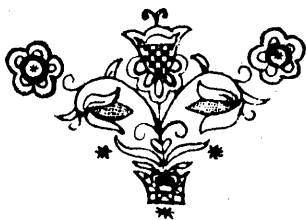
— Mit?

— Főzzél paprikást, füstöt odalassal... Mára ki akarom magam dógozni!

Vette a csomagot, és elment.

Az utcán foszladozott a hajnali szürkület...

Virradt.

URBÁN JÁNOS:

Cseresznyeszedés

A gyümölcsfa
erdő a szőlőskertek ékes lombja
koronája

A szerelmét
adja — első gyümölcsét — meghozta
a cseresznyét.

A fák alatt
terhes pirosló kosarak egymásra
vigyáznak.

A sok szedő
tarka hada az ágon ringó lengő
vig-rebbentő

S a madár
sereg dalától ma máshol hangos
zeng a határ.

Erre most fütty,
ének, szerelem, béke, boldogság
csókol együtt.

A fa lombja
ritkul, fürtös bokra a kosárba
ül halomba. —

Áldottak
a tettek percei, óhajtó mélyen
elragadóak

Most a munka
hív, állj be, kosarat, föl a fára
a csoportba

Vagy vidd magad
tova, ha nem fogamzik meg benned
e gondolat.

FIGYELŐ

A román vers és román próza nálunk

Írta: MAJTÉNYI MIHÁLY

Bizonyos, hogy a vajdasági román kisebbség irodalmi megmozdulása szorosan összefügg a népfelszabadulással; határköre maga a felszabadulás. Az is bizonyos azonban, hogy azok a művelődési elemek, amelyek alapul szolgáltak ehhez az induláshoz, korábbi keletűek. El kell oszlatni sürgősen éppen egy, a »Hid«-ban megjelent, korábbi cikk félreértéseit: tegnapig, a közelmúltig írástudatlan nép. Ez a kitétel nem annyit jelent, hogy a vajdasági románok közé csak a felszabadulással jutott el az első betű és az írni-olvasni tudás. A bánáti románok kulturális fejlődése összefüggésben az egész románság multszázadbeli, századeleji, sőt a két háború közötti kulturális emelkedésével előbb félfeudális, majd kapitalista viszonyok között alakult; a tömeget gazdasági-társadalmi helyzete befolyásolta a művelődés alakulásában. Az írni-olvasni tudás fokát mégis egyre többen elérték, úgy, hogy a felszabadulás óráiban az analfabéták száma a románoknál sem volt sokkal nagyobb, mint Vajdaság többi népénél. Azt hiszem, hogy a szóbanforgó cikk inkább arra akart utalni, hogy mennyire elzárták a múltban a tömeget a művelődéstől s főleg a kisebbséghez tartozókat a saját kultúrájuktól.

Más kérdés persze, ha magának a vajdasági román kisebbségi irodalomnak a problémáját vetjük fel és pedig abban a formában, hogy született-e korábban románnyelvű irodalmi alkotás ezen a tájon — ahogy valamennyire volt magyar, vagy szlováknyelvű irodalmi élet. A románoknál ilyen szempontból valóban a felszabadulás a határkő. A vajdasági románságnak csak azóta van önálló, szervezett irodalmi élete, amely nemcsak az írást, az alkotást, hanem a megjelenést is lehetővé teszi.

Románjaink az irodalmi élet és a megszervezett megjelenés nagyon alacsony fokáról indultak el. Éppen ez a körülmény mutatja fejlődésük különleges jelentőségét és értékét. Mert ez mutatja egyúttal két nemzeti-ségi politikai különbségét is: a múltét, amikor mesterségesen akadályozták egy-egy kisebbséget népi sajátosságainak és kultúrájának fejlesztésében és kifejezésében — s a szocialista jelent, amikor szabadon megengedik, sőt ösztönzik erre, ahogy ez nálunk, az új Jugoszláviában történik.

Művelődési szempontból érdekes lenne kivizsgálni s írói eszközökkel kivetíteni ennek a népi magáraébredésnek — a szociális magáraébredésnek — párhuzamos útját és állomásait. »Szükségét láttuk annak, hogy amit érzünk, azt ki is fejezzük s tudtuk hogy ez a nép javára lesz« — így fejezte ki egyik írójuk. Mi most itt inkább arra vállalkozunk, hogy a kívülálló szemével mutassuk be a román kisebbségi irodalom fejlődésének útját.

* * *

Ha voltak is a fiatal román betűvetők közül, akik keresték a korábbi esztendőekben a művészi kifejezés formáját — 1947 elejéig a megmutatkozás, tehát a megjelenés, tekintetében nem sok történt. Legfeljebb a »Libertatea«-ban, a vajdasági románok hetilapjában találunk erre kísérleteket. Ebben az esztendőben aztán — 1947-ben, tehát három év előtt — a »Lumina« irodalmi kör januárban megtartott értekezletén felvetették a román kisebbség irodalmának kérdését. Bóvérű és erőteljes szándék volt ez. Elhatározták egy irodalmi folyóirat létesítését és több verseskötet kiadását. A román betű végre fórumot kapott irodalmi alkotások kivetítésére is.

A kezdeti korszak jellegzetessége, hogy a költők vannak túlsúlyban. Jon Balan, Radu Flora, Mihail Avramescu az első nevek. Mindhármuknak verseskötete jelenik meg, még ugyanabban az évben. A »Lumina« akkor még túlnyomóan irodalmi folyóirat volt. A láthatár szélesedik; megjelennek benne az első eredeti elbeszélő írások.

Az 1947. évi teljes évfolyam után 1948-ban a »Lumina«, átszervezés miatt, csak három számot ad. Ettől kezdve azonban megjelenése rendszeres. De a folyóirat most már nemcsak irodalmat ad, hanem végzi eszméletpolitikai feladatát is a románság körében. Kibővített terjedelmé lehetővé teszi, hogy az irodalommal változatlanul tovább foglalkozzék.

A vajdasági román költészet fejlődését követve, vegyük talán sorra a neveket. Azokét, akinek művei a folyóiratban rendszeresen megjelennek, továbbá azokat akik eddig önálló kötetet adtak.

Mihail Avramescu — akit a Szerb Népköztársaság 1948-ban állami díjjal tüntetett ki — a »Lumina« első évfolyamában jelentkezett először verseivel. Ezek az első költemények erősen nyilatkozat-szerűek. Írójuk még nem izzította át sorait eléggé a belső átélés és hitelesség igazi erejével. Figyelemreméltó azonban már akkor is egy színes, meleg, költői lélek képekben gazdag sokoldalúsága. Fokozatosan fejlődik; ma már igazi poétává vált. Egyik legújabb versciklusában így mutatja be a kollektívizáló embert:

Szívemet, amely tegnapig csak enyém volt,
Ma megosztom két falu népével
Hét falu népének közös szívével.

Legújabb ciklusában érdekes, átéléssel teli, egyéni hangot ütött meg, éppen a rágalomhadjárat vádjainak fölényes visszautasításában.

Avramescu költészetének főfogyatékosága — ami sokat elvesz a versek erejéből, ritmikájából — hogy nem ügyel a formára, nem palléroz. Ahol szavai nem épülnek élményszerű erővel magába a költeménybe, sokszor elcsépellté válik a vers.

Jon Balan, aki kétségtelenül elsőnek jelentkezett a román kisebb-ségi irodalomban — hiszen verseit már 1945-ben közölte a »Libertatea« — már jobban tiszteli a költői formát. Sajnos, nála alig észlelhető fejlődés, pedig igazi költői lélek. Eddigi verseiben neki sikerült leginkább a bánáti román paraszt életét érzékeltetni. A tavaszi munkáktól a késő őszig úgyszólván lépésben követi verseiben a paraszt életét. Amíg ezen a talajon áll, nincs is baj nála. Ott azonban, ahol elhagyja a valóságot, lebegő költői képei zavarossá válnak.

Radu Flora komoly költői egyéniség; a tartalom és forma összhangját talán nála találjuk meg leginkább. Költői pályája elején zavarólag hatott, hogy hajlamos volt az idillizmusra. Boszniai verseinek hibái, hogy inkább laktanyában készültek s nem a táj valóságában, az ottlakó parasztnép közelségében. Új versciklusa azonban valóban erőteljes költői kifejezés.

A fiatalabbak közül Florika Stefan ígér legtöbbet. Fiatal gimnazista leány, már két éve ír. Néha idealizál. Témaköre viszont elég széles. Ő szállt le elsőnek a hagyományos román népdal formájához és hangjához, ami feltétlenül érdem.

Jon Markovician, Todor Sandru, Timotej Popoviciu, Tanase Moldovan, Ana Gaspar jelentkeztek még az elmúlt három évben versekkel, jelét adva határozott íráskészségüknek.

Érdekes még a vajdasági román irodalomban jelentkező sok paraszt-verselő. Hogy költők-e ezek a falusi verselők, akiknek strófaikból sokszor lesz népdal, nyitott kérdés, természetesen. Harmatos, tiszta falusi hangot ütnek meg, sokszor az igazi érték határán. Persze, sok bennük az utánérzés, formai sutaság — mégis eleven, érdekes színt jelentenek a vajdasági román irodalomban. Legtehetségesebb képviselőjük Aurel Pasula, aki már több a műkedvelő verselőnél. Néhány költeményében költői kvalitások nyomát találjuk.

A költői munkák értékelését összefoglalva egyet egészen bizonyosan leszögezhetünk; ez a költészet szorosan a bánáti talajból nőtt és főleg a falusi román ember lelkét fejezi ki. Tematikai bősége feltűnő. Ehhez a széleskörű tematikához azonban sokkal átéltebb hang kell. A formai szegénység is kiütözik sokakból; a tartalom és forma egysége is kérdéses. Mégis ők: a vajdasági román versírók, költők kapták fel először a zászlót és vitték lelki, irodalmi kivetítést a nép közé. A nép megértette őket, szereti és szavalja verseiket; sokszor belőlük tanul új életfogalmakat. Ez maga igazolja költészetük létjogosultságát, értékét.

* * *

A román próza még mennyiségileg sem foglalta el a neki kijáró helyet. Legjobb mérce erre a »Lumina« statisztikája. Ez kimutatja, hogy a közölt eredeti prózai írások térfogata a költészethez viszonyítva messze elmarad. A prózaírók később jelentkeztek és kevesebb felkészültséget mutatnak a régi és új élet művészi kivetítésére. Egyesekben közülük azonban ma már kialakult a túlságos szubjektívizmust elkerülő vizsgálódás és szemlélődés, ami az igazi elbeszélő tulajdonsága és a realista prózai ábrázolás alapfeltétele.

Legtermékenyebb prózaírójuk Paun Brosteanu. Fiatal ember még és komoly ígérlet. Szemlélete egészséges. Jó mesemondó, nyelve változatos,

képei tiszták. Hibája azonban, hogy a tendenciát nem mindig alakjaiban érzékelteti, hanem kívülállóknak. A román falut jól ismeri és néhány írásában tisztán adja az elmúlt kapitalista kizsákmányolás jelenségeit. Kár, hogy a máról keveset ír.

Trajan Doban, a román próza másik tehetséges művelője, szintén realista; néhány elbeszélése a megszállás alatti életről s a felszabadulásról frissen és elevenen hat. Kár, hogy nem ír többet, hogy nem fogott hosszabb elbeszélő munkához. Készsége van a tanulmány-íráshoz és mint kritikusra szerep várna reá a vajdasági román irodalomban.

Aurel Gavrilát és Pavel Blagojeet kell még megemlíteni termékenyebb prózai írók közül. Prózát írtak még Jon Markovician, Jon Balan, Tanase Moldovan, Aurel Trifu és Jon Popovicu.

A román prózáról általában megállapítható, hogy amíg a mult bemutatása, a régi kizsákmányolás, a megszállás alatti élet és a népfelszabadító harc eseményeinek írói kivetítése eléggé sikerült, aránylag kevés a mai valóságot, az új életet bemutató elbeszélő prózai írás. Mentségükre szolgálhat a román íróknak, hogy ez a helyzet például nálunk, magyaroknál is és hogy a szerb és horvát irodalomban is csak nehezen alakul ennek az új valóságnak az igazi, művészi ábrázolása.

A színmű-irodalom termése gyenge. Három év alatt mindössze M. Avramescu egy háromfelvonásos darabja született meg (Gyujtsátok fel a malmot — színjáték a megszállás alatti életből) s egy egyfelvonásos vígjáték (amely a románoknál szokásos korai házasodás szatírája). Pedig a vajdasági román színpadok — a verseci hivatásos színjátszók éppen úgy, mint a műkedvelő együttesek — darabhiánnyal küzdenek. Meg kell mondanunk, hogy a románok szeretik a színjátékot: a hivatásos együttes vidéki vendégszínházait mindig zsúfolt nézőtér előtt adja. A vajdasági román írók elsőrendű feladata lesz a színműirodalom felé fordulni.

* * *

A román vers és a román próza fejlődéséről szólva ki kell emelni, hogy a román írók kapcsolata a közönséggel személyes formában is élénk. Falujárás, falulátogatás, irodalmi esték rendezése gyakori dolog. Alig van románlakta helység, ahol az írók ne fordultak volna meg, nem rendeztek volna felolvasást, előadást. Kétségtelen, hogy ez igen pozitív hozzájárulás és követésre méltó.

Végeredményben leszögezzük, hogy a vajdasági román kisebbség kulturális életének fejlődése szempontjából az irodalmi fejlődés olyan erőteljes hozzájárulás, amelynek mély nyoma lesz a tömegek lelkében. Vezet és irányít ez az irodalom. Feladata most már a további elmélyülés, a tökéletesebb művészi forma — megtartva természetesen az eszmei tisztaságot és lendületet, amelyben eddig sem szűkölködött.

És amíg a vajdasági román írók, akik a népben élnek és népük igazi életének, vágyainak és törekvéseinek igyekeznek kivetítést adni — több-kevesebb művészi sikerrel, de mindig őszinte igazságszeretettől áthatva — nézzük most, mit kaptak odaatról, Romániából? Kaptak-e kulturális elismerést és segítséget azért, hogy tömegeik művelődését emelték s hogy a román népi szellem hagyományait ápolják? Hogy megszólaltatták a táj és benne a felszabadult román ember lelkét? A felszabadult román emberét, akinek szemét segítettek felnyitni, hála

annak az őszinte és önzetlen nemzeti politikának, amelyet a JKP folytat s amelyet a győzedelmes népfelszabadító harc és a győzedelmes forradalom diadalra juttatott?

Elismerést és segítséget azt odaátról aligha kaptak, csak gáncsot és rágalmat. A moszkvai járószalagra került tájékoztatóirodás román propaganda — amely korábban, a felszabadulás utáni években példaként emelte ki a jugoszláv Bánát románjainak szabad, népi fejlődését — ma az uszítás színvonalára süllyedt célkitűzésében éppen úgy, mint eszközeiben. A bukaresti és temesvári rádió adásai tele vannak — hazánk, Pártunk és vezetői ellen irányuló szokványos szidalmakon túl — durva támadásokkal és apró túsúrással hazánk nemzetiségi politikája ellen és kimondják, vagy sejtetni engedik, hogy »a Jugoszláviában élő kisebbségek helyzete tarthatatlan«. Mert mit mond a román rádió például egyik ilyen híradásában? »A Jugoszláviában élő kisebbségeket kivételes törvény hatálya alá helyezték, számukra minden kulturális megmozdulás tilos«. Ezt mondják akkor, amikor Versecen a román kisebbség nagy román kulturális manifesztációt rendezett, hosszú évek kulturális munkáját tárta ország-világ elé, széles keretű kultúrprogramot dolgozott ki stb. Csodálkozhatunk-e, hogy a jugoszláviai románok, a tények ilyen elferdítése tudatában felháborodotthangú nyílt levélben utasítják vissza a segítség és elismerés helyett odaátról elhangzott vádakat?

A verseci román kultúrtaálkozó nem készült politikai manifesztációnak; egy kisszámú népcsoport írói adtak beszámolót arról, mit tettek a közös országépítésért és a szocialista új embertípus ábrázolásáért és hogy milyen írói eszközökkel és eredményekkel szolgálják a románok saját és sajátos népi kultúrájának eszközeivel, a haladást, a fejlődést és az itt élő népek közti egyenlőséget. De éppen azért, mert kulturális forum volt ez a találkozó, mert nyilvánvaló tényeket, erősödő és izmosodó népi irodalmat és kultúrát tárt a világ elé, van meg a jogcíme ahhoz, hogy megszólaljon és visszaútasítson minden uszítást, minden rágalmat.

Az a szél, amely az Alduna felől jövet végig pásztázza a bánáti lapályt és megzörgeti a kis bánáti román falvak házának ablakait — és amelynek hangjait költők strófába szedik — nem a népek gyűlöletének hangját zúgatja. S hiába igyekszik a betörő szél nyomában a mérgező rádióhullám apró túsúrással elhelyezni! Emberek, szocialista szabad emberek vagyunk és akarunk lenni, elég volt már a mérgezett levegőből, az egymás elleni uszítás hangjából, tegyünk pontot arra és engedjük, hogy itt a népek szabad hazájában élő dolgozók zavartalanul építsék gyermekeik és a maguk jobb jövőjét!

Igen, ezt üzenték lényegében arról az írói találkozóról román testvéreink azoknak odaát — és ezt az üzenetet mindannyian aláírjuk.

Magyar népdal, magyar nóta

(Tanulmányvázlat)

A magyar néptömegek elszakadtak a népdaloktól, szinte idegeneknek hallják őket, s szívesebben hallgatják a magyar nótát. Egyik-másik faluban sikerült még mesterségesen megmenteni a népi szokásokkal, táncokkal együtt a népdalokat is. De két év előtt magam voltam a tanuja annak, hogy Kupuszinán, ahol a legtisztábban őrizték még meg a régi szokásokat építkezésben, életformában, lakodalmas szokásokban, a lakodalmon a trombitazenekar a régi tisztaságában megőrzött népi tánchoz a »Tri tenkiszta« című dalt és a Halleluja című amerikai éneket játszotta — csárdásütemben. Az angol gyermek bölcsőjében ismerkedik meg a legrégebbi népdalokkal, a világszerte ismert orosz népdalok nálunk is közismertek. A neapolitánákat — olasz dalokat — minden városi gyerek füttyüli, a délszláv népdalok, köztük, velük együtt, a macedón dalok is, beleitatódtak mindennapi életünkbe. Néger bölcsődalokat is ismerünk. Tömegeinkre lassanként már minden hat, hangulatát minden fel tudja kelteni. Csak a magyar népdaltól idegenkedik.

Ez nem elszigetelt vajdasági jelenség. Okait nem is kutathatjuk elszigetelten. S ha bennünket természetszerűleg elsősorban a vajdasági következmények érdekelnek is, általában a magyar nép sajátos körülményeinek és helyzetének, különleges történelmi fejlődésének és történelmi adottságainak következménye az, hogy a magyar népdal elemeit továbbtenyésztő és fejlesztő magyar nóta veszedelmes politikai eszközzé vált, eszközzé arra, hogy szolgálalkúséget neveljen a magyar tömegekbe. Talán a lengyeleknél, — a cári önkényuralom idején, — lelünk ilyen jelenségeket, de különben egyetlen más népnél sem merült fel ilyen szembeállításban a népdalnak és a tulajdonképpen népi elemekből továbbfejlesztett műdalnak ez a politikai ellentéte. Sehol, másutt sem használták fel ennyire tudatosan a nemzetiesedés kultúrfejlődésében még a népi elemekből műdallá fejlődött zenét arra, hogy maga az elemeket adó nép ellen fordítsák, előbb azért, hogy a habsburgi uralommal szemben a fokozódó nemzeti öntudatot leszereljék, utóbb azért, hogy a Horthy-fasiszta rendszer irredenta uszításaival megbénítsák a tömegek fokozódó forradalmi felbuzdulását. Hatása alól a vajdasági magyarság sem menekülhetett. Előbb azért nem, mert a folyamat első szakasza idején, a kiegyezéstől az első világháború befejezéséig, közvetlenül a lefegyverző törvényes intézkedések alatt állott, utóbb, a két világháború között azért nem menekülhetett a félrevezető zenei befolyás alól, mert a régi Jugoszlávia elnyomó kisebbségi politikája idején természet-szerűleg erősebben hatott a kevésbé felvilágosult tömegekre a zenébe kurkolt irredentizmus.

Mivel ezt az írást zenei tanulmányvázlatnak, alapfogalmak — a népdal és a nóta alapfogalmai — ismertetőjének szántam, igyekszem megmaradni a zene történelmi jelenségének ismertetése mellett. Elkerülhetetlen azonban, hogy éppen ennek a két mesterségesen egymással szembeállított zenei jelenségnek a fűrkészése közben fel ne figyeljünk a jelenségek politikai hátterére is. Végeredményben a zene, mint minden művészet, társadalmi jelenség. Fejlődését ugyanúgy a társadalom gazdasági alapjai, s visszaható felépítményei szabták meg, mint minden művészetét. Az pedig, hogy a magyar néptől még a zenéjét is elrabolták, a magyar népnek még zenei szórakozását is megmérgezték azért, hogy politikai célokra ellene felhasználhassák, pusztán ténymegállapítás, s azoknak a bűne, akik ezt elkövezték. A tények megállapításának célja éppen az, hogy elősegítsem a magyar nép és a népzene egymásra találását, s a magyar tömegek felszabadult lélekkel élvezhessék a lelkükből lelkedzett népdalokat, az igazán szép, mesterkéeltségtől és mérgező szándéktól mentes nótákat is.

I.

Mi a népdal? Erre pontos feleletet aligha adhatunk. Child, a népballada költészet nagy angol kutatója, s vele együtt a német és olasz kutatók, de Bartók, Kodály és Ortutay is egyaránt kitérnek a feleletadás elől. Közélebről talán, úgy határozhatnók meg, népdal az, amit a nép dalos ösztöne, dalos kedve megteremtett, és magáénak vállalt. A népi műveltség soha, sehol, semmilyen fejlődési fokon nem tisztelte az eredetiség irodalmias követeléseit, nem jegyez meg szerzői neveket, dallamokban sem megbízható, s szövegben is könnyen eltér az eredetitől.¹ A népdal egyik biztos jellegzetessége, hogy feltétlenül együtt születik a szöveggel, szervesen összetartozik. De ez az összetartozás az elterjedésben megbomlik. Éppen a dallam-emlékezőtehetség fogyatékoságai az első szülői az új daloknak.² Egy-egy hiányosan megjegyzett dallam felőllik, a dalkedvelő csak a szövegre, vagy az ütemre emlékezik, s dalos kedvében ahogy tudja, kiegészíti a dallamot. Ha nem emlékezik, a régi szövegre, újat keresik hozzá. Azt fájlalja benne, ami neki fáj, hiszen emlékezetében is az ragadt meg legerősebben, ami legközvetlenebbül érintette, a legtöbb emléket idézte fel, vagy a helyzetének, körülményeinek leginkább megfelelő hangulatot keltette benne. Megtörténik az is, hogy a szöveget jegyzik meg hiányosan, és a megjegyzett dallam nem vág hozzá. Ilyenkor, a megjegyzett szöveghez idomítják a dallamot, s kész az új dal. Ösztönös ez, nem tudatos, s nem is hivatásos zenészek műve. De éppen mert népi, a mindennapos jelenségekkel, a népiélet fájdalmaival, gondjaival, ritka örömeivel, aggodalmaival csalódásaival és olykor-olykor bekövetkező felderüléseivel függ össze. Minden dal valamilyen mélyen rejtett, csak ritkán felbukkanó érzésnek, hangulatnak, a napi gondokban, terhekben elnyűtt élet feltörő sóhajai nyomán zeng fel. Ahogyan a rímek játéka, s a mesélő kedv csábítja, megfogja a népi képzeletet, a közélebről pontosan nem ellenőrizhető zene támasztotta hangulatok is tudatossá nem vált és nem válható gondolatokból, érzésekből keletkeznek. A szövegekben mindenütt megnyilvánul az, ami a népi mesélő kedv során is fellelhető, hogy képletes fogalmakhoz menekül, csak azért, hogy igazi fájdalmát megtorlások veszélye nélkül kifejezhesse. Búját, baját, gondját nem mindig panaszolhatja el nyíltan, sőt, minél súlyosabb a panasz, annál inkább rejtegetnie kell. A magyar népdalokban ez a képleteség annál inkább rendszerré

1. Ortutay Gyula: Magyar népköltészi dalok gyűjteménye.
2. Kodály Zoltán: A magyar népzene.

válhatott, mert a magyar nép fejlődéstörténete több mint ezer, történelmileg ellenőrizhető, éven át ugyanazokat az elemeket tartalmazta: csak idegenbe forduló főnemességet, hol ide, hol oda hajló kismanesiséget, és műncstelen jobbágyokat ismer mindvégig.

A magyar nép meglehetősen zenekedvelő, ősi zenei ösztönei igen fejlettek, bár dalait az idegen utazók — a trubadúrokhoz és Minnesängerekhez viszonyítva — nagyon egyhangúaknak hallották.³ A feljegyzések, vagy később lejegyzett legendák egybehangzón arról tanuskodnak, hogy többnyire a munkát, az élet mindennapos megnyilatkozásait kísérte a dal. Vízhordó lányok, daráló malmot hajtó szolgálók, a faeke mellett megpihenő jobbágyok daláról szólnak a legendák. Természetesen a nép ritka mulatságain nem vettek részt sem íródiások, sem földesurak, sem idegenek. S a munka egyenletes üteméhez szabott dalok az idegenek számára egyhangúak lehettek, hiszen szövegüket sem értették. Történelmi feljegyzések azonban nagyon sokat emlegetik ezt a daloló kedvet, s arról is az újabb felkutatott történelmi adatok tanuskodnak, hogy 1061-ben, a kereszténység elleni pogánylázadás idején a sámánok dalokkal uszították a népet. Az ének tehát nagyon erős hatóeszköz volt a magyar néplelek számára.

Minden más ennyire zenekedvelő népnél megkezdődött a műzene kifejlődése, különösen a reneszansz után. Magyarországon ez elmaradt, sőt még az sem következett be, ami német és francia területeken, hogy a korán kifejlődött olasz zene egyeduralmat teremtett volna. Királyi és főúri udvaroknál, ha a királyok és főurak nem voltak túlságosan műveletlenek, megfordultak idegen, nagyobbára olasz zenészek. Az igricek, — népi énekesekből vásári artistákká fejlődött, — serege egyenesen nemzetközi volt, vásárról-vásárra vándorolt, vitte magával a dalokat. Az uraságok udvarában tartott zenészek és az utóbb letelepített regősök is ellátogattak a kocsmákba, hogy mellékjövédelmet szerezzenek a szűkösen mért úripénzek mellé. De zenei hatásuk elmaradt, inkább ők kerültek a népi zene hatása és befolyása alá. Egyes kutatók abban látták hatásukat, hogy XV század körül átalakul a magyar népi ének formája, megszületett a dallamsorok jellegzetes ismétlése. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ez a fejlődés természetes menete volt, hiszen a dallamsor ismétlések az európai zenében is nagyjából abban az időben fejlődtek ki, és szinte elképzelhetetlen, hogy egy mai értelemben vett »divatos« forma ilyen gyorsan behatolt volna a magyar nép közé. Az új forma, amelyet még sem Tinódi Lantos Sebestyén, sem az előtte, körülötte élt regősök nem ismertek.⁴ Nagyjából a mai véglegesen kialakult forma: alapsor, ugyanez öt hanggal magasabban, ennek megismétlése kisebb átmódosulással a befejező alapsor felé. Ennek másik változata: alapsor, ugyanez öt hanggal magasabban (kvint), új sor, alapsor, vagy a régebbi forma: alapsor, ugyanez öt hanggal magasabban, alapsor, alapsor.

II.

A magyar műzene abban a korban nem fejlődött, nem is fejlődhetett, legkevesebb a magyar népdalokból. Magyarországon azoknak a köröknek, amelyek más országokban — ha másért nem, a pompa kedvéért — elősegítették a művészi zene fejlődését, tehát a főúri, főpapi és polgári köröknek semmi közük sem volt a magyar néphez. Nem vélet-

3. A XV. század körül feljegyzett Gellér-legenda szerint Gellér püspökkel egy alkalommal beutazta Magyarországot Walter zenész is. Legújabbán megtalált jegyzetel gunyos megjegyzéseket tartalmaznak a magyar nép énekeinek egyhangúságáról, de ezeket a dalokat vízhordás, malomhajtás, konyhai munka, tehát mindig munka közben, a munka ütemével együtt hallotta, és a püspöknek azt a megjegyzést tette, hogy ez a munkához fűződő dalolás a „magyar harmónia”.

4. Horváth János: A középkori magyar vers ritmusa.

len, hanem magyar sajátosság, hogy a magyar nép a műzenéjét is a maga erejéből és erejével teremtette meg, urai nélkül, de jóval későbbi korszakban. Az akkori főnemesség idegenbe fordult, nagyobbára alig tudott magyarul, a köznemesség hivatalosan latinul érintkezett, a magyar nyelvet nem ápolta, mert nyelvét nem tartotta alkalmasnak és érdemesnek erre. A kisnemesség csak az időnkénti hasadások alatt vált valamennyire magyarrá. A török hódoltságig, a hódoltság százötven évi bénultságán át és a török hódoltság alóli felszabadítást követő különféle németesítő erőszakosságok idején az agyonsanyargatott, a Dózsa-lázadást megtorló Werbőczy-féle kegyetlen törvényektől sujtott nincstelen jobbágyok tartották fenn egyedül a nyelvet, a szájhagyományokat, a népköltészetet és vele a népdalokat is. A városi lakosságtól a nép nagy tömegei ebben semmi segítséget sem kaptak, mert a városokat kevés kivétellel mindennütt idegen polgárság lakta.⁵ Amikor a kuruckorszakban bekövetkezik az újabb hasadás a köznemesség soraiban, ez a nép felé forduló kisnemesség már tudatosan ápolta a nyelvet, a népköltészetet, de a műzene mégsem ebből fejlődött ki. Sőt, a kurucdalokat is csak jóval később jegyezték fel, a kor költőinek pedig számtalan verse idomult át népi ajakra, és vált egyszerűsített formában népi verssé, dallá. A főuri osztály nemcsak politikailag fordult állandóan idegenbe. Zenei téren is idegenben kereste a kultúrát. Ez a török hódoltság utáni első időszak az, amelyben fellelhetők annak nyomai, hogy rendszeresen elnyomják a népi éneklést, eltávolítják a főuri környezetből a népi élet minden megnyilatkozását. Különösen az egyház tevékenykedik ezen a téren.

A XVIII század második felében azonban határozott alakot ölt a nemzetiesedés folyamata. Az következik be, amit a magyar nép sohasem tett: hódítani kezd.⁶ Természetesen nem országhódításról, csak a népi jellegzetességek erős kiütkezéséről van szó, a mindent átfogó új közösségi érzet elhatalmasodik és behódolásra kényszeríti a kisnemesség nagyobb részét, s vele együtt a túlnyomó többségben idegen, városi polgárságot is. Magától értetődik, hogy abban a korban még nincs szó arról, hogy a tömegek, a jobbágyság helyzete gazdaságilag is javulna. Hiszen tudjuk, hogy a kuruc is ugyanúgy felkötötte a parasztot a kéménybe, ha nem kapta meg, amit akart, mint a labanc.⁷ De a meginduló nemzetiesedés folyamatában mégis ez, a paraszti által évszázadok pusztításán át átmentett magyar sajátosság domborodik ki, és kerekedik felül.

Ez a folyamat a zenei fejlődésben is érezteti hatását.⁸ Elsőnek Pálóczi Horváth Ádám gyűjti össze a népdalokat, főként a kurucdalokat, de páratlan gyűjteményében a 366 dal közül 43 saját szerzeménye, s valamennyi tisztára népi elemeket tartalmaz. Ennél régebbi műzene csak a históriásénekek alakjában maradt fenn, az úgynevezett Hofgreff-gyűjteményben. Tinódin és Sztárai Mihályon kívül e históriás énekek szerzői között nem akadt zeneileg műveltebb komponista, s amellet a dallamok feljegyzése — lant, vagy hegedű kíséret nélkül, — annyira kezdetleges, hogy az előadás eleven erejét nem mentette át. A históriás énekek a 17. században eltűnnek, beleolvadnak a népi egyházi énekekbe, vagy a vásári énekesek dalolásába.⁹ A dallamok hosszúsága arra vall, hogy nagyobbára az elbeszélő költészet kíséretéből kerültek ki, de zenei műveltségű művelőjük Pálóczi Horváth Ádámig nem akad. Vele egyidőben kezdődik az a folyamat, hogy a magyar főurak, akik udvaruknál kizá-

5. A szász városokban önálló német zenekultusz fejlődött ki, a többiben cseh és német zenészek éltek.

6. Szabolcsi Bence: Magyar zene.

7. Magyar Nemzet Története, kuruckor.

8. Lásd Zenei lexikon.

9. A 17. században a históriás énekeknek teljesen végeszakad.

rólak külföldi zenészeket tartottak, most a legtöbbet szélnek eresztik. Noha, kevés kivétellel születésük szerint is külföldiek, zenei műveltségük teljesen idegen. A zárt udvaroknál nem volt szabad a népi zenével foglalkozniok, a legtöbb nem tér vissza házájába. A zenészek letelepednek, természetesen elsősorban a városokban, de csodálatosképpen zenei alkotókészségüket így sem az idegen városi polgárságnak, hanem a nemzeti érzésnek rendelik alá és a polgárságot is magukkal ragadják. Ezek a zenészek, már csak zenei műveltségüknél fogva is, nagyon sok kultúraltabb idegen elemet visznek bele az újonnan keletkező zenei stílusba is. A sajátos magyar népi zenei motívum diadalmaskodik felettük, s valamennyien a népi zenei elemeket fejlesztik tovább.

Elsősorban is a verbungos¹¹ születik meg belőle. Ez annyira népi dallá válik, hogy gyakran nemcsak a szerzőt, de a dal eredetét is alig lehet hitelesen megállapítani. A verbungos már táncdal. Szlávból németté lett és onnan magyarba átvittetett neve és dallamvezetésében kultúraltabb zenei elemei ellenére ütemében, hangsúlyában, zengésében annyira jellegzetesen magyar, hogy az egész dalköltészetnek és az egész táncköltészetnek forrásává válik. A magyarság fejlődésében, nyilván érett már erre a nemzetiesedésre. A szabadszellem behatolt. A kismemesség a megyei ellenállásban feléleszti a kuruc hagyományokat, és a Mária Terézia korában teljesen megszédült főnemességgel szemben kezd ismét a nincstelen jobbágyasághoz húzni. Megkezdődik a nyelvápolás, a nyelvtisztozás, nyelvújítás, kezd felszínre törni egy egyetemesebb nemzeti érzés. Ezzel egyidejűleg a magyar népzene is bejut a műveltebb rétegbe, kialakul a magyar műzene egyszerűen azért, mert végre vannak kótatudó zenészek is.¹² Nem maradnak a városokban, kimennek a nép közé, vonzza őket a népi zene. Látszólag felelőtlen kóborlásuk azonban ténylegesen gyűjtőszendvedély, és a magyar nép sajátos zenei megnyilatkozását ezek az idegen zenészek jobban átérzik, mint a magyar urak. Többnyire kisebb jelentőségű zenészek, pedagógusok és elvárosiasodó cigányzenészek a dalköltők. A XIX század elején kibontakozó magyar műzenéjük már teljesen népi elemekkel telített, dallam és szöveg ugyanolyan szorosan összefügg, mint a népdalokban. A dallamvezetésben is erősen érezhető az öthangú magyar skála, az ismétlésekben rendszeressé teszik a XVI században kialakult magyar ismétlési formát. A néphez is nagyon sok eljut ebből, a kölcsönhatás a század elején nagyon élénk, különösen, mert a vásárt járó nép és falusi cigányzenészei hamar megtanulják ezeket a műdalokat. Ha akad is ezekben idegenes, kultúraltabb zenei elem, a nép a maga dalolóképességéhez idomítja, leegyszerűsíti a dalokat.¹³ Ebben a leegyszerűsített formában népdallá válik a műdal, a zenészek viszont egyre több népdalt dolgoznak fel műdallá.¹⁴ A kölcsönhatás nagyon egészséges, a magyar nóta egészségesebben fejlődik, mint a költészet. De ez az egészséges fejlődés csak addig tart, amíg maga a társadalom belső fejlődése egészséges, a feszítőerők még valóban előrevisznek, a forradalom felé.

10. A Kismartonban, hivatalosan lakáji rangban élő Haydn nagyon sok művélből bukkannek elő magyaros dallamok, s néhány évtizeddel később Beethovent is meg ragadták ezek a dallamok.

11. A magyaros műzene első formája.

12. A „nóta” meghatározás is ebből keletkezik. Nóta eredeti jelentése „hangjegy, dallam”, a XVI. század első felében a konyhalatínból, nóta: jegy, hangjegy átvétele. Lásd Bárczi Géza: Magyar Szófejlesztő Szótár.

13. Kodály Zoltán: Magyar népzene.

14. Amikor a német zenészek első kultúraltabb hatását a költészetben is idegen elemek befolyásának jelensége kíséri, Kölcsey Ferenc — még Petőfi előtt — riadtan figyelmeztet: „Ugy vélem, hogy a való nemzeti poesis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy párdalainkra így céllal vessünk tekintetet. (Nemzeti hagyományok).

III.

A század második felében, különösen az 1867-es kiegyezés után a helyzet teljesen megváltozik. Maga a kismemesség gentryvé válik, a birtokán uraskodik, vagy a megyei ellenállás túlhaladott hagyományainak túlzott ápolásával elpolgáriasodik, kiváltságos és kizárólagos hivatalnoki karrá fejlődik. És mindazt, amit a nép az évszázadokon át mentett, nyelvet, költészetet, dalt a nép ellen fordít. A folyamat egyebekben nem magyar sajátosság, a nemzetiesedés és a nemzet kialakulásának folyamata mindenütt ugyanaz. De az magyar sajátosság, hogy a művészetet és elsősorban a néphez legközvetlenebbül eljutó művészetet, a népdalt a kultúraltabb műdal alakjában a nép ellen fordítják.¹⁵

Sajnos, okmányok nem állnak rendelkezésünkre annak ellenőrzésére, mikor vált tudatossá és szándékossá a dal, mint eszköz felhasználása arra, hogy szolgálékúséget neveljen. Magyarországon, ahol ezek a levéltárak felielhetők, nem hoztak még nyilvánosságra adatokat. De kortörténeti okmányok nélkül is megállapítható, hogy az 1867-es kiegyezést követő politika iskolapolitikájában az iskola anyagot a »kiegyezési szellem« nevelésére használja fel. 1868-ban bevezetik az általános tankötelezettséget, és az Eötvös-féle tanügyi program irányt szab a versek és dalok összeválogatásának. A tankönyvek csepegnek a királyhústól, a forradalmi verseket gondosan kigyomlálják, az összegyűjtött munkák összetételét is meghamisítják. Petőfi csak szerelmi daltok, Arany pusztán ballada író. A Talpra magyart és egy-két más hasonló verset nem lehet elsikkasztani a köztudatból, de tartalmilag ugyanúgy meghamisítják, mint a március 15-ike jelentőségét. Arany Toldiját is csak szép történetnek és szép verselesnek tanítják, vigyáznak, nehogy bárki is észrevegye, hogy Arany ebben, a pór Toldi Miklóst szembeállítja, és győzelemre vezeti a főurak ellen. Természetesen a többi költő sem jár jobban. S az énekoktatásban ugyanez történik. Az iskola nem hatol el egészen a néphez. Gróf Klebelsberg Kúnó, Horthy hírhedt fasiszta kultuszminisztere jegyezte fel 1930-ban: »A tankötelezettséget 1868-ban bevezették Magyarországon, de ma még a nyolcmillió Magyarországon hatévesnél idősebb lakosságából egy millió az írástudatlan.¹⁶

De a dal messzebb hatol, a kóbor zenészek, vásári daloskönyvárúrok éneke elhatol a legtávolabbi zugokig. Ez a nóta többé nem a feltörő nemzet életerejének megnyilatkozása. Nincs benne lázadás, elégedetlenség, jobb sorsra törés, határozott és erős akarat. A pusztuló gentry lelkét tükrözi vissza, túlteng benne a reménytelen lemondás hangja.¹⁷ A dal már kizárólag szerelemről szól, mintha a magyar néptömeg életének ezernyi megnyilvánulásában semmi más lényeges és semmi más gondotadó nem volna. A nóta teljesen elszakad a népdaltól. Előbb szövegben, azután dallamformában és dallamvezetésben is. A szövegben azt a képletességet, ahogyan a népdal gyakran csak képletesen fejezi ki, amit el akar mondani, ostoba első sorra sorvasztják, amelynek semmi köze a dal tartalmához. Modoros és erőltetetten népieskedő ez. Amikor azután az iskolai félreveléssel, búcsúk és vásárok énekeivel megfertőzött ifjúság és az úri dáridón leskelődő cselédség mérgezéséhez a huszas évek derekán hozzájárul a rádió is, a népdal ismét a kunyhóba szorul.¹⁸ Megismétlődik a magyar mult, megint csak a nép legszegényebb, legnincstelenebb rétege

15. Napjainkban ezt a jelenséget az angolszász irodalomban találhatjuk meg. A Wall-street bankárainak, még a Rockefeller-művek kezdeményezésére, van egy művészeti központjuk, amely minden veszedelmesnek látszó haladószelemű író, zenészt, festőt igyekszik lepélni és megnyerni. Lásd Howard Fast feljegyzéseit.

16. Andits Erzsébet: A fasiszmus Magyarországon című füzetéből átvett idézet.

17. Bartók Béla magyar néptanulmányai.

18. L. Kodály Zoltán: Magyar népzene.

őrzi a népi hagyományokat, s menti meg egészségben, épségben nemcsak daloskincsének egy részét, de dalérzékét is. »A falu, KOSSUTH népe, tele feszítőerőkkel, s annyi csalódás után is örökké remélő optimizmussal, dalaiban ennek ad hangot.«¹⁹ A lankadó életkedv, az örökös halálvágy elleni reakció az új népdal. Mesterkéltséggel ellágyulások és csicsergések helyett újra a nagyapák monumentálisabb hangja csendül fel. A magyar szegény-paraszt egy-két évtized múlva már nem tudja, hol a nagyapja, vagy nagyanyja sirja. De a gyermekkorában, a munkaidőben otthonhagyott nagyapától, vagy nagyanyjától hallott dalokra tudat alatt még emlékezik, s ha alkalom van rá, tudatosodnak ezek a dalemlékek. De ez csak a kunyhókban lehetséges fel, ahova a legkevesebb külső hatás jut el, s ahol nem igyekeztek a nagygazdák »úri nótáit« játszani. Szorosan összefüggött ez a falu társadalmi összetételével. Az újabb dalok, amelyek a külső zenei hatás alatt eljutnak esetleg a falu legszegényebb rétegéhez is, csak a felületen maradnak. A nagygazda szégyelne mást húzatni, de a fonóban — ahol még van, — téli munkák közben a fiatalság nem az új, hanem a régi dalokat énekli, bár a falu íratlan illemtörvénye, — amely szerint a fiatalságnak a kiváltsága az ének, az idősebbek csak ritka alkalmakkor énekelhetnek — veszedelmes a régi dalkészletek megőrzésére.

Nagy megrázkódtatások hozzák csak erősebben felszínre a dalos kedvet és támasztják fel a régi, tudat alatt megőrzött dalkészletet. Az első világháború nagy megrázkódtatása hihetetlen bőséggel ontotta az új népdalokat, amelyekben sokszor csak a szöveg volt új, a dallam valahonnan egészen mélyről, egészen régről öröklődött át. Meglepő azonban, hogy bár a népdalok gazdagabb, dúsabb áradata 1848-tól 1915-ig majdnem szünetelt, a folytatás pontosan olyan volt dallamvezetésben, formában, sőt szövegformákban is, mintha nem is lett volna közben szünet.

De a két világháború közötti időszakban a népköltészet, dalköltészet megint megbénul. A külső zenei hatás itt, Vajdaságban is sokkal erősebbé válik. A nincstelenség kénytelenek munkakeresőbe szertevándorolni, a városok zeneforrásaihoz kerülnek, öntudatlanul felszedik a nótát a dalok helyébe, főként az éhségük, nincstelenségük gondjainak eltérésére szánt irredenta nótákat. Amit Werbőczy kegyetlen jobágytörvényei, a Habsburg császárok megtorlásai, az önkénykorszakok terrorrendszere nem tudott elérni, azt a nóta elérte. A magyar paraszt nem búját vetette a felszántott császári udvarba, nem nincstelenségét, kifosztottságát panaszkolta a dalban, nem fohászokodott, csak szerelmi badarságokról, bánatról énekelt, és azt siratta, hogy nem akar az ökörcsorda legelni. A magyar parasztság lelkén elhatalmasodott, ha felületen is, a szolgalelkűség.

Harminc év alatt már új nemzedékek cseperedtek fel. A legújabbak a már felszabadulásban felcseperedők, megúttálták az irredenta dalokat, a félrevezető nótát is, de messzire elszakadtak a népdaloktól, és nem tudnak visszatérni. Emlékezetükben még élénkebben élnek a tetszősebb, csillogóbb, de csak felszínes hangulatokat kifejező, érzékeltető nóták. Az egykori nagygazda elemek befolyása zeneileg még erősebben érezhető falun, mint egyebütt. Ezért az új nemzedékek csak nehezen értik meg a mélyebb érzésekből feltörő, a közösségérzet, közösségtudat meleg hangulatát keltő népdalokat. Az idősebbek, akik többé nem nincstelenségben, ebben még mindig azt látják maguk előtt, hogy az egykor anyyira irigyelt nagygazdák csak az úri nótákat játszották és most, hogy a földreformban maguk is földhöz jutottak, tudat alatt még bennük él a vágy az után az életforma után. A nóták hamis hangulata tehát még rabságban tartja lelkét. Ezek miatt a tudat alatti elképzelések miatt,

19. L. Kodály Zoltán: Magyar népzene.

amelyeket a legerősebben a dal befolyásol, mert az hátol leginkább a tudat alatti képzelet és érzésvilágba, szolgálétkéségéből még nem tud kiszabadulni. Az idegéletébe befészkelődött indulatok még visszafelé húzzák, s a nótáknak nagyjából ez is volt a céljuk.

A vajdasági magyarság lelki felszabadítása, belső idegéletének igazi felszabadítása nem oldható meg a dalok kérdésének megoldása nélkül. Ez a nagy tömeg, — mindig elsősorban a falusi, kisvárosi tömegről van szó, mert a városi, ipari tömegek erősebben az utca, a zajok, a gyakoribb zenélések befolyása alatt állnak, — még nem érzi eléggé, hogy ma szabadon énekelheti a nép ősi dalaiba fojtott fájdalmak, panaszok, keserőségek dalát is, s szabadon szólaltathatja meg lázadó, forrongó őseinek énekeit. Azokat a dalokat, amelyeket tüzzel-vassal ki akartak irtani forrongó, elégedetlen lelkéből, hogy letörjék nyugtalanságát. Ma szabadon énekelhet mindarról, amit évszázadokon át dalba kellett fojtania, hiszen ma éli a forradalmat, a felszabadulás forradalmát. A nóták azért nem vesznek majd el, hiszen vannak közöttük szépek tetszetősek is. De mai szocialista forradalmi korszakunkban végre szabadon énekelhetjük, népi dalainkat. Éljük ezzel a kivívott joggal! Zengjenek felszabadultan a nép igazi dalai!

Sulhóf József

KÖZGAZDASÁG

Vajdaság szerepe Jugoszlávia mezőgazdaságában

Jugoszlávia mezőgazdasági termelésében Vajdaság foglalja el a legfontosabb helyet. Vajdaság Jugoszlávia összterületének mindössze 9 százaléka, de az ország szántóföldjeinek 20 százaléka van ezen a területen. Amíg hazánk egyéb részeinek földművelése általában a helyi szükségletek kielégítését szolgálja (sokszor azonban erre sem elegendő), Vajdaság mezőgazdasági terményeinek nagyrésztét az ország egyéb vidékeire, sőt külföldre is szállítják. Ezt a termékeny földterületet ezideig még nem használták ki kellőképpen. Hatalmas lehetőségek vannak Vajdaságban a termelés fokozására, mert nemcsak termőföldje gazdag, hanem kedvező az éghajlata is.

Vajdaság mezőgazdasági jellegét és Jugoszlávia közgazdaságában elfoglalt jelentős helyét világosan mutatja a földterület szerkezete. Összehasonlítva egész Jugoszlávia szerkezetével, a következő képet nyújtja (hektárookban):

	Vajdaság		JSzNK	
Összterület	2.200	100%	24.850	100%
Mezőgazdasági terület	1.932	87%	13.757	55%
Erdőterület	115	5.2%	8.490	34.5%
Egyéb terület	172	7.8%	2.603	10.5%

A mezőgazdasági terület kihasználása a következőképpen oszlik meg (100 hektárookban):

Mezőgazdasági terület	1.932	100%	13.757	100%
Szántóföldek és kertek	1.625	84.3%	7.555	55%
Gyümölcsösök	3	0.1%	273	2%
Szőlők	30	1.5%	245	2%
Mezők	58	3%	1.873	14%
Legelők	193	10%	3.580	26%
Mocsarak és nádasok	22	1.1%	131	1%

Ha párhuzamot vonunk a szántóföldek területe és az összes földterületek között, akkor világosan kitűnik Vajdaság mezőgazdasági, mégpedig földművelő-jellege. Vajdaságban a terület háromnegyed része szántóföld, míg — egész Jugoszláviát véve — a szántóföldek az ország területének mindössze egyharmadát képezik.

Vajdaságban egy lakosra átlag 1 hektár szántóföld jut, Jugoszlávia többi területén fejenként mindössze 0,43 hektár. Ebből is kitűnik, milyen nagy jelentőségű Vajdaság mezőgazdasági termelése Jugoszlávia közgazdasága számára.

A közelmúltban Vajdaságot főképpen mint búzatermő vidéket emlegették. Területének több mint 90 százalékát gabonával vetették be, ennél fogva Európa egyik legnagyobb gabonatermő vidéke volt.

A háború előtt Vajdaság a következő százalékos arányban vett részt Jugoszlávia mezőgazdasági termelésében:

	búza	kukorica	cukorrépa	kender	napraforgó	burgonya	vöröshagyma	borsó
Terület	31	25	71	46	93	8.4	25	33
Termelés	39	39	76	46	96	11.3	27	39
Hektáronkénti hozam ha Jugoszlávia = 100, Vajdaság =	115	143	106	100	102	134	107	116

Ezek a szám adatok világosan bizonyítják, milyen nagy jelentőségű volt a háború előtt Vajdaság mezőgazdasági termelése. A vajdasági szántóföldek sokkal előnyösebbek, mint az ország más vidékeinek szántóföldjei. S habár Vajdaság mezőgazdasági termelése a háború előtt igen elmaradott volt, mégis sokkal belterjesebb gazdálkodás folyt itt, mint az ország más vidékein. A háború előtt a megművelhető terület 90 százalékát gabonával, 4,2 százalékát ipari növényvel, 3,2 százalékát takarmánynövényekkel és 2,6 százalékát zöldségfélékkel vetették be.

A mezőgazdasági termelésnek ez az egyoldalúsága, ami főleg a gabonafélék termelésében jut kifejezésre, nagyjából még ma is jellemző. Ez a körülmény a kapitalizmus fejlődésének következményeképpen keletkezett az utóbbi 70 év folyamán.

Vajdaságban régebben nagyobb súlyt fektettek a búza termesztésére, habár nemzetgazdasági szempontból például a kukorica nagyobb jelentőségű. Vajdaságban a kukorica és lucerna mellett a legjobban fizető növény. Ez a növény segíti elő a mezőgazdasági termelés egyik legfontosabb ágazatát, a sertéshizlalást, amelynek nagy szerepe van közéletben és kivitelben egyaránt.

A háború előtti években, de különösen a felszabadulás után, Vajdaságban egyre inkább fokozták a legfőbb ipari növények: a cukorrépa, kender és napraforgó termesztését. Az ipari növények termesztése még csak növelte Vajdaság mezőgazdaságának nagy szerepét Jugoszlávia közgazdasági életében. Az ipari növények térhódítása természetesen a gabonafélék, különösen a búza terhére-történt. A háború előtti helyzethez viszonyítva a búzával bevetett terület jelentékenyen csökkent. Az alábbi táblázatok bemutatják a Vajdaságban termesztett növények egymásközötti arányát százalékokban:

Terményfajták	1912			
	Vajdaság	Bácska	Bánát	Szerémség
Gabonafélék	8,14	88,14	90,45	82,70
Ipari növények	1,70	2,42	1,45	0,88
Főzelékfélék	1,67	1,72	1,02	2,97
Takarmánynövények	6,40	5,45	5,82	9,43
Ugar alatt	2,09	1,97	1,26	4,02

Terményfajták	1929			
	Vajdaság	Bácska	Bánát	Szerémség
Gabonafélék	89,63	87,54	93,21	86,15
Ipari növények	4,06	4,89	2,88	4,77
Főzelékfélék	2,62	2,89	1,60	4,63
Takarmánynövények	3,22	4,35	2,11	2,99
Ugar	0,46	0,33	0,20	1,46

Terményfajták	1939			
	Vajdaság	Bácska	Bánát	Szerémség
Gabonafélék	86,8	85,1	89,3	84,9
Ipari növények	5,6	6,6	5,1	4,3
Főzelékfélék	2,5	2,8	2,1	3
Takarmánynövények	4,7	5,4	3,2	6,7
Ugar	0,4	0,1	0,3	1,1

Terményfajták	1947			
	Vajdaság	Bácska	Bánát	Szerémség
Gabonafélék	79,9	78,7	80,1	82,6
Ipari növények	10,1	10,5	10,9	6,4
Főzelékfélék	3,7	3,8	3,9	3,2
Takarmánynövények	6,3	7,0	5,1	7,8
Ugar	—	—	—	—

A fenti táblázatos kimutatásokból láthatjuk, hogy a gabonatermő területek az első világháború előtt, sőt részben utána is — Szerémség kivételével — Vajdaság termőterületének 90 százalékát képezték; a többi növényre mindössze 10 százalék jutott.

A paraszti kisbirtok termelése a kapitalista rendszerben túlságosan egyoldalú. A kisbirtok legfőbb terméke a gabona. Ott pedig, ahol a termőföld jelentős része nagybirtokosok kezében van, ahogyan ez Vajdaságban volt, az ipari növények termesztése viszonylag alacsony színvonalon állt. Az egész termelést a nagybirtokosok tartották kezükben és így az állattenyésztést is nagyrészt a nagybirtokokon üzték. Ilymódon az ipari növények a jobb megmunkálás mellett kellő mennyiségű istálló-trágyázásban is részesültek. Amikor az első világháborút követő földreform után a nagybirtokok eltűntek és helyüket a törpegazdaságok foglalták el, mivel a kapitalista rendszerben teljesen tervszerűtlen gazdálkodás folyt, leromlott a mezőgazdasági termelés összetétele, mert a kis- és törpebirtokosok gabonatermesztésre törekedtek, viszont az ipari növényeket, jószágállomány hiányában, istállótrágyázás nélkül termelték. A nagybirtokok felosztása következtében tehát csökkent a takarmánynövény-termelés is.

Ha összehasonlítjuk az 1929-es termelést az 1912. évivel, láthatjuk, hogy a gabonafélék — az ipari növények termesztésének fokozása ellenére is — megtartották termőterületük mértékét, — természetesen a szokásos háromszakaszos vetésforgóval, — és csökkentették a takarmánytermő területeket. Az ipari növények alatt lévő termőterületek növekedése általában a cukorrépa-termelés fokozódása folytán következett be. Vajdaságnak kellett akkoriban ellátnia cukorrépával az ország úgyszólván valamennyi cukorgyárát. A vajdasági cukorgyárakon kívül, termelési szerződést kötött a vajdasági cukorrépa-termelőkkel az eszéki, a belímanasztiri, a csukaricai, sőt a tyuprijai cukorgyár is. A főzelékfélékkel bevetett területek növekedése a lakosság — elsősorban a városi lakosság — szaporodásának, valamint új piacok keletkezésének következménye volt. Az ipari növények és főzelékfélék termelésének fokozását — a takarmánynövények termesztésének rovására — semmivel sem lehet indokolni, mert mindkét növényfélése számára szükséges az alapos istállótrágyázás, ehhez viszont feltétlen szükséges a jószágállomány szaporítása és a takarmánytermelés fokozása. A takarmánynövények alatt álló területek főképpen Szerémségben csökkentek, ahol ezzel egyidejűleg aránylag leginkább növekedett az ipari növények és a főzelékfélék termelése. Ennek a teljesen helytelen és szervezetlen termelési módszernek az lett a következménye, hogy az ipari növények és egyéb gazdasági növények terméshozama csökkent. A cukorrépa hozama 1912-ben Bácskában hektáronként 366 métermázsa volt, Bánátban 342 métermázsa, Szerémségben 196, egész Vajdaság területén átlag 346 métermázsa. Ez a terméshozam az 1920-tól 1930-ig terjedő időszakban átlagosan és hozzávetőlegesen hektáronként 150 métermázssal csökkent. Az alacsony terméshozam nagy mértékben növeli a mezőgazdasági termények előállításának költségeit, mert a kiadások nem a hozam nagyságától, hanem a megművelt terület terjedelmétől függenek. Az ipari növények termelésének további növeke-

désével az 1929-től 1939-ig terjedő időszakban egyidejűleg fokozódott a takarmánytermelés is, azonban a takarmánytermő területek növelése nem volt arányban az ipari növényekkel bevetett termőterületek növekedésével.

Vajdaságban az egyoldalú mezőgazdasági termelésnek, a kukorica-búza vetésforgónak, amellet, hogy elszegényíti a talajt és lerontja a talajszerkezetet, valamint csökkenti az őszi búza hozamát, megvan még az a hátránya is, hogy minden mezőgazdasági munkát késő ősze sűrit össze. A kukoricatorés, a szárvágas, a behordás, a kukorica utáni szántás, majd az őszi búza vetése és részben az istállótrágyázás is, nagymennyiségű emberi és fogatos munkaerőt igényel, viszonylag igen rövid idő alatt. A mezőgazdasági munkák torlódása ősszel nemcsak a munka minőségének rovására megy, hanem meg is nehezíti a munkálatok elvégzését.

Az alábbi táblázatok bemutatják a különféle növények egymásközötti arányát azokban az országokban, amelyeknek természeti viszonyai hasonlóságok hazánk adottságaihoz. Az Ukrajnai Szovjet Köztársaságban és a Szovjet-szövetség déli vidékein a növények egymásközötti viszonya, a termőterülethez viszonyítva, százalékokban a következő:

Terményfajták	1913	1940	1950 (terv)
Gabonafélék	90,68	68	64,3
Ipari növények	3,54	8,7	8,6
Főzelékfélék	3,58	9,1	9,3
Takarmánynövények	2,2	14,2	17,3

A táblázat világosan mutatja, hogy a gabonatermő területeket jelentős mértékben csökkentették és megnövekedett az ipari növényekkel bevetett terület, de még inkább a takarmánytermő földek mértéke. A terv szerint az 1950-es évben csökkentik az ipari növényekkel bevetett területet, viszont fokozzák a takarmánytermelést.

Az Amerikai Egyesült Államokban a termesztett növényeknek a termőterülethez arányított és egymásközötti viszonya a következő:

Terményfajták	1913	1937
Gabonafélék	65,2	62,8
Takarmánynövények	18,8	23,3

Vajdaságban a kapitalizmus behatolásának első időszakában keletkezett, az egyoldalú termelés. Ennek főleg az volt az okozója, hogy Európában a múlt évszázadban a gyáripár rohamos fejlődése folytán a búzakereslet nagymértékben megnövekedett. Akkoriban kezdték meg Vajdaságban a talajjavítási munkálatokat, legelőket törtek fel, minden áron telkesítették, csakhogy minél nagyobb földterületeken termelhessenek búzát. Az állattenyésztést teljesen háttérbe szorították. A legelők felszámolásával az állattenyésztés elvesztette legfőbb alapját.

Vajdaság állattenyésztésének háború előtti gyenge színvonala kitűnik abból a tényből is, hogy 100 hektár szántóföldre mindössze 48 nagyobb (400 kg-os) jószág jutott. Az egyes állatfajták aránya a következő volt: lovak 42,2%; szarvasmarhák 33,1%; sertések 16,6% és juhok 8,1%. Már ebből is kivülágló, hogy Vajdaság állatállományának alapvető jellegzetessége az volt, hogy főleg a földműveléshez szükséges, tehát igavonó állatokat tenyésztettek, a hásonállatokat viszont elhanyagolták.

A vajdasági állattenyésztés igen gyenge volt ugyan, mégis, különösen a lótenyésztés, sertésenyésztés és baromfitenyésztés nagy jelentőséggel bírt Jugoszlávia számára. E három mezőgazdasági ág Jugoszlávia termelésének egy negyedére rúgott. E tekintetben Vajdaság elmaradt a földművelés aránya mögött, mert búzatermesztésben 36%-kal, ipari növények termesztésében 73%-kal vett részt Jugoszlávia össztermelésében, de az állatok minősége és fajtisztasága szempontjából Vajdaság jelentősége még nagyobb volt, mint ahogyan a számadatok mutatják. Különösen érvényes ez a lovakra és a sertésekre. A jugoszláv Nónius, továbbá a Furioso-Nordstar típusú angol félvér és a Gidrán típusú arab félvér közismert a jugoszláv határokon túl is. A mangalica sertésfajta, noha még nem eléggé nemesített, komoly értéket

képvisel az egész ország sertésfenyészése számára. A vajdasági lótenyésztés szintén nagyjelentőségű az egész ország szempontjából. Különösen ki kell emelni a sertéshizlalás fontosságát. Háború előtt a külföldre szállított hizott sertések háromnegyed része, évente körülbelül 230.000 darab, Vajdaságból származott. A baromfi- és tojásexport túlnyomó része szintén ebből a tartományból került ki.

Vajdaság állattenyésztésének elsősorban az volt a hibája, hogy kevés volt a szarvasmarha-állománya. Ennek pedig éppen a gabonafélék és takarmánynövények közötti helytelen arány az oka.

A vajdasági juhtenyésztés inkább a cigája juhok minősége miatt volt fontos, mert mennyiségben elmaradt az ország más részei mögött.

Valamikor a halászat is igen fontos gazdasági ág volt ebben a tartományban. A háború óta azonban a halállomány nagymértékben csökkent, amit most mesterséges halastavak létesítésével pótolunk.

A selyemhernyótenyésztésben Vajdaság mindig első volt az országban. Már a múlt évszázadban megteremtették itt a gazdasági ág kifejlődésének előfeltételeit: fonókat, selyemgyárakat építettek és eperfákat ültettek.

A vajdasági szőlőtermelés a múltban inkább negatív hatású volt Jugoszlávia szőlészetre nézve, mivel nagymennyiségű, de rosszminőségű bortermékeivel rontotta kiváló minőségű borainak külföldi jóhírét. A vajdasági bortermés az ország bortermésének 1/16-a volt és főleg a nehéz dalmát borok higitására használták eredményesen.

Vajdaság gyümölcsstermelése, némi sárgabarack és őszibarack kivételen kívül, kizárólag helyi jelentőségű volt.

A háború és a háború utáni forradalmi átalakulások jelentősen megváltoztatták Vajdaság mezőgazdasági szerkezetét. A háborúban a megszállók kíméletlenül pusztították állatállományunkat, lerombolták gazdasági épületeinket, elhurcolták, illetve tönkretették gépi felszerelésünket. A háború utáni gazdálkodás — a háborús rombolások következtében — egészen primitív eszközökkel kezdődött, különösen az elaprózott kis- és középparaszti birtokokon, melyek tetemesen megszapordtak.

A népuralkom mélyreható intézkedéseket hajtott végre falvainkban és mezőgazdaságunkban. Forradalmi földreformmal felszámolta a nagybirtokokat, kiosztotta a földet a földnélkülieknek és kisparasztoznak és 30 hektárban állapította meg a magánbirtoklás határát. Ez fontos politikai intézkedés volt, mert gazdaságilag megerősítette a kis- és középréteget és aláásta a falusi reakciók kizsákmányoló befolyását és erejét. Ezenkívül az adórendszer és kötött árrendszer is a kis- és középparaszti javára alakult. A munkanélküliség megszüntetése, az adósságok törlése szintén megkönnyítette a falusi szegénység életét, de minden könnyítés ellenére ezzel még nem szabadulhatott meg mezőgazdaságunk a múlt olyan maradványaitól, mint amilyenek az elmaradott mezőgazdasági termelés és a munka alacsonyfokú termelékenységé. Nemcsak, hogy megmaradt, hanem még fokozódott a birtokok elaprózottsága. A Szerb Népköztársaság adatai szerint a 0,5—1 hektáros birtokok száma 10 százalékkal, az 1—2 hektárosoké 20 százalékkal, a 2—5 hektárosoké 43 százalékkal, az 5—10 hektárosoké 22 százalékkal növekedett, viszont a 20 hektáron felüli birtokok száma 20 százalékkal csökkent.

Az elaprózottság folytán mezőgazdaságunk — a tervgazdálkodás bevezetése ellenére — nem volt képes tartani az iramot szocialista gyáripárunkkal. A kisparaszt — minden földosztás, adórendszer, kötött árrendszer ellenére — szegény marad, mégpedig azért, mert kistermelő, kis darabka földön, s a népkormányzat nem változtathat ezen a helyzetén. A kisparaszt jövője a nagyüzemi szocialista mezőgazdasági termelésben rejlik s mindaddig amíg ő ragaszkodik kis darabka földjéhez, a népkormányzat csak támogathatja gazdasági és politikai téren, de nem emelheti ki szegénységéből.

A kisparasztnak ez a szegénysége, illetve terméshozamának és termelékenységének alacsony színvonala feltétlenül kihat az ország mezőgazdaságára.

Részben ez a körülmény, részben az igasállatok hiánya, a gazdasági felszerelés háború utáni csökkenése, az istállótrágya és műtrágya viszonylagos hiánya, valamint az ipari növények vetésterületének növelése — oda vezetett,

hogy Vajdaság mezőgazdasági termelése csökkent és nem foglal el olyan helyet Jugoszlávia mezőgazdaságában, mint háború előtt.

Vajdaság ezidőszert is magtára Jugoszláviának, de nem a háború előtti terjedelemben. Vajdaság részesedése Jugoszlávia búzatermésében 39 százalékról 29-re, kukoricatermése 38 százalékról 29-re csökkent. A három legfontosabb ipari növény termesztésében Vajdaság a háború előtt 47—96 százalékkal vett részt, jelenleg pedig mindössze 66—78 százalékkal. Az összes ipari növények háborúelőtti részesedése 73 százalék volt, most pedig 58. Az alábbi kimutatásból kitérünk, milyen volt az arány a legfőbb kultúrák termesztésben (a háború előtti tíz évi átlagot véve alapul):

	Búza			Kukorica			Cukorrépa			Kender	
	1939	1947	1948	1939	1947	1948	1939	1947	1948	1939	1948
JSzNK	120	87	120	95	111	109	100	97	114	80	114
Vajdaság	117	85	115	98	110	108	100	94	107	73	89

Ezek az adatok is mutatják, hogy Vajdaság mezőgazdasági termelésének teljesítőképessége valamelyest csökkent és ezért nem vett részt oly mértékben Jugoszlávia mezőgazdasági össztermelésében. Terméshozama viszonylag alacsonyabb az 1939 évi terméshozamnál, valamint Jugoszlávia, mint egész, terméshozamánál. Csak a kukorica-hozama változatlan. Ez is bizonyítja ennek a növénynek nagy jelentőségét ezen a vidéken. A kukorica a vajdasági éghajlat legtipikusabb növénye.

Ez a jelenség megmutatkozik az állattenyésztésben is. Százalékokban kifejezve Vajdaság állatállománya, Jugoszláviához, mint egészhez, viszonyítva, 1948-ban a következő volt:

	1939	1948
Lovak	26	25,4
Szarvasmarhák	7,5	4,8
Juhok	5,6	5,2
Sertések	25	25,8

A háború következményei leginkább a szarvasmarha-tenyésztésre hatottak ki. A lovak, szarvasmarhák, juhok és sertések élősúlyát tekintve, Vajdaság ezidőszert 12 százalékkal vesz részt Jugoszlávia, mint egész, állatállományában.

A megművelhető szántó területeket és a mezőgazdasági területeket véve alapul, összehasonlítva Vajdaság állatállományát Jugoszlávia és a Szerb Népköztársaság állatállományával, a következő képet nyerjük:

	Nagyobb jószág (400 kg) 100 hektáronként		Elősúly kg-okban 100 hektáronként	
	Mezőg. terület:	Szántó:	Mezőg. terület:	Szántó:
Jugoszlávia	53,6 (100)	96 (100)	175 (100)	315 (100)
Szerb NK	52,4 (98)	77,5 (81)	183 (105)	272 (87)
Vajdaság	38,7 (72)	44,4 (46)	151 (86)	177 (56)

A sertéshizlalás egyelőre még nem kielégítő. Ezen a téren ebben az évben várható bizonyos fellendülés Vajdaságban, az új kormányrendeletek és a szövetkezeti hizlaldák felállítása révén.

Vajdaság részvétele az ország szőlőtermelésében bizonyos mértékben csökkent. A szőlőterület egész Jugoszlávia szőlőterületének mindössze 12 százaléka, a bortermet pedig 11,5 százaléka az össztermésnek, a háború előtti 16 százalékhöz képest.

Egyrészt tehát szembevetendő, hogy Vajdaság kevesebb mezőgazdasági terméket állít elő és nem a háború előtti mértékben veszi ki részét Jugoszlávia mezőgazdasági össztermeléséből, másrészt megállapítható, hogy az erősen megnövekedett városi lakosság élelmezése és egyre növekvő iparunk nyersanyaggal való ellátása érdekében éppen fokozottabb szerepe van Vajdaságnak az ország mezőgazdasági termelésében.

Ez az ellentmondás megköveteli, hogy népállamunk elsődrendű feladatának tekintse Vajdaság mezőgazdasági termelésének olymértvű fokozását, ami lehetővé teszi, hogy ez a tartomány valóban betöltse Jugoszlávia magtárának szerepét és a jólét egyik fő forrása legyen.

Ennek a kérdésnek a megoldásától függ általános gazdasági terveink megoldásának gyorsasága és minősége. A megoldás azonban nem abban rejlik, hogy a háborúelőtti színvonalra emeljük a vajdasági mezőgazdasági termelést. A háborúelőtti termelés színvonala korántsem elegendő szocialista gazdálkodásunk fejlesztéséhez. A vajdasági mezőgazdaságot teljesen újjá szervezzük politikai, gazdasági és tudományos téren egyaránt.

Elsősorban el kell távolítani minden akadályt, amely gátolja Vajdaság kedvező természeti körülményeinek teljes, észszerű kihasználását.

Ez nem túlzottan merész célkitűzés. Tökés társadalomban természetesen megvalósíthatatlan lenne, de Jugoszlávia Kommunista Pártja irányvonalát követve, a mezőgazdaság szocialista újjászervezésére törekedve, ez a cél nemcsak elérhető, hanem bátran mondhatjuk, hogy már elindultunk feléje. A mezőgazdaság szocialista újjászervezése az az út, amely egyenlő a mezőgazdaság szabad fejlődése elé gördülő minden akadály elhárításával. Célunk tehát világos: kulturálisan felemelni, öntudatosítani és termelő parasztszövetkezetekbe tömöríteni az egész dolgozó parasztságot, mezőgazdasági kutatóintézetek sűrű hálózatát kiépíteni, fokozni és korszerűsíteni a mezőgazdaság gépesítését, műtrágyázást, öntözést, új kultúrák (gyapot, rizs, szójabab, amerikai mogoró, gumitermő növények stb.) beiktatását, a fűszakaszos vetésforgó szigorú alkalmazását, további telkesítést stb.

Elsősorban természetesen a föld felaprózottságát, széttagoltságát kell megszüntetni. Ez a szocialista újjászervezés legfőbb feladata. A nagyüzemű gazdálkodás torz formája megvolt a kapitalista társadalomban is, de a kizsákmányolás mellett éppen az volt jellegzetessége, hogy a nagybirtokosok érdeke megkövetelte minél több felaprózott kisparaszti birtok létezését, mert ezek voltak számukra a mindig rendelkezésükre álló olcsó munkaerő forrásai. »...A tökés rendszerű termelés mellett a mezőgazdaságban nem lehet számolni a kistermelés teljes kiszorításával, mert maguk a tökések és a nagybirtokosok igyekeznek fenntartani a kistermelést, amikor a parasztság felbomlasztása már meglehetősen messzire jutott«. Lenin összes művei, IV., 120 oldal, IV kiadás, oroszul).

A föld egyesítése nálunk már folyamatban van a dolgozó parasztság önkéntes szövetkezése révén. Ez lehetővé teszi a termelő eszközök és a munkaerő észszerűbb kihasználását, egyben megszünteti majd az ember és a föld képtelen kiszípolozását, ami a jelenlegi maradi körülmények között, különösen a magánszektoron, még folyik. Lehetővé teszi továbbá a tervgazdálkodás kiszélesítését, mélyebbrehatolását, a mezőgazdasági munkák időbeni elvégzését, általában a vajdasági parasztság elmaradottságának kiküszöbölését és az ügykezelés korszerűsítését (termelési és pénzügyi tervek, brigádrendszer, mezőgazdászok, tanfolyamok stb.) Mindez már nem csupán terv, hanem itt játszódik le szemünk előtt.

Maga a vajdasági terméshozam növelése érdekében többféle intézkedések történnek, illetve tervbe vannak véve: fűszakaszos vetésforgó alkalmazása; az itteni éghajlatnak legmegfelelőbb növények: nemesített kukorica, búza, lucerna, kender és főzelékféle termesztésének fokozása; az állattenyésztés, különösen a szarvasmarha és sertés tenyésztésének és hizlalásának fokozása; a gépesítés egyre fokozottabb alkalmazása; erdős védőövezetek létesítése az éghajlat javítása érdekében.

Az intézkedések második csoportjába tartoznak a nagyméretű talajjavítási munkálatok. Vajdaságban nem áll fenn nagy lehetősége az újabb termőterületek meghódításának, mivel már úgyszólván minden lehető területet régebben lecsapoltak. De mégis vannak lehetőségek a vetésterület növelésére oly módon, hogy évente két termést érjünk el. Vajdaságnak egyedülálló fekvése van Európában, mivel egy aránylag kis területen nagy, bővizű folyók futnak össze. (Duna, Tisza, Száva, Temes). Ez lehetőséget nyújt egy nagyméretű öntözési terv megvalósításához. Az öntözési lehetőségekkel párosul az igen kedvező éghajlat (3.300—3.500° Celsius hőmérséklet a tenyészeti idő alatt), valamint a legjobb minőségű föld (csernozjom, réti és mezei humusz). Ritka

adottságok ezek, melyek azonban kizárólag szocialista rendszerben aknázhatók ki, mert az ilyen hatalmas arányú »nem kifizető« munkákra nem is gondoltak a közép- és délkelet-európai tőkés agrárországok, melyek a nagy tőkés válságok idejében azt sem tudták, mit tegyenek termésfölöslegeikkel, nemhogy még többtermelésre törekedtek volna.

A hatalmas öntözési terv szerint mintegy 500.000 hektár termőföldön lehetne évente kettős termést elérni. Az öntözés lehetővé teszi a vajdasági szikes talajok (a terület 10 százaléka) és egyéb terméktelen földek feljavítását is. Hasonlóképpen számításba jön a deliblái homok és a szubotickörnyéki homok erdősítése és szőlővel való beültetése.

A szocialista újjászervezéssel Vajdaság mezőgazdasági termelése soha nem képzelt hatalmas teljesítőképességre tesz szert. Noha a gabonával bevetett területeket csökkenti fogjuk, Vajdaság valójában csak így lesz igazán Jugoszlávia magtára. Az ipari növények, köztük elsősorban a kender fokozottabb termelése gazdag nyersanyag-forrása lesz egyre terebélyesedő textiliparunknak és értékes kiviteli cikkhez juttatja hazánkat. A főzelékfélék termesztését tetszés szerinti méretekig növelhejük.

Az állatállomány szintén hatalmas mértékben gyarapodik és szaporodik. A tehének számát a jelenlegi 150.000-ról 450.000-re, tejjhozamukat pedig az eddigi 1.100 literről 2.500 literre emeljük. A lovak kivételével minden jószág száma növekedni fog. Lovakat csak a legszükségesebb mennyiségben tartunk, mivel a gépesítés jórésztüket fölöslegessé teszi a mezőgazdaságban. Ily módon biztosítjuk az istállótrágyát is, mert a megnövekedett szarvasmarhaállomány fedezi a szükségletet.

Noha Vajdaság a mérsékelt égövhez tartozik, a tenyészeti idő alatti hőmérséklet oly kedvező, hogy itt megteremnek a meleg éghajlati növények is. Már az ősrégi időkben termesztettek rizst. Vajdaságban és tavaly ismét megkezdődött a rizszemzők létesítése vidékünkön. A kezdeti fogyatékoságokat leszámítva, már bátran mondhatjuk, hogy ez a növény meghonosítható nálunk. Valójában azonban az öntözési terv megvalósításával válik teljes n. értékben lehetővé a rizs tömegtermelése Vajdaságban. Mintegy 30.000 hektár rizsföldünk lesz, amivel teljesen el tudjuk látni lakosságunkat.

Hasonló a helyzet a gyapottal és sok más déli növénnyel is. A korai gyapotfajták a leghidegebb időben is megteremnek, úgyhogy már most is érdemes gyapotot termesztetni Vajdaságban, mert normális időjárás mellett nagyobb itt a gyapot terméshozama, mint Macedóniában. Tudvalevő, hogy a Szovjetszövetségben az északi szélesség 46 fokáig terjesztették ki a gyapot-termesztést. Vajdaság is körülbelül ehhez az övezetbe tartozik.

A szójabab és az amerikai mogoró értékes növények, melyeket szerte a világon nagyra becselelnek a mezőgazdászok. Ezek is feltétlenül bekerülnek a Vajdaságban termesztett növények soraiba. Szójababot már termesztettek is, méghozzá meglehetősen nagy területeken. Ugyan ez a helyzet a kaucsuktermő növényekkel.

Mindezek a tervek megvalósításán lázasan dolgoznak mezőgazdasági kutatóintézeteink. A mezőgazdasági tudomány széles távlatai és lehetőségei nyíltak meg a szocialista társadalmi rendszerben és már eddig is soha nem remélt eredményeket értünk el az új kultúrák meghonosításában, magnemesítésben, növényvédelemben és államvédelemben.

Kiviláglók mindebből, hogy Vajdaság mezőgazdaságának szocialista újjászervezése oda fog vezetni, hogy sokkal nagyobb részt fog vállalni Jugoszlávia, mint egész, mezőgazdaságában és nemcsak a lényegesen megnövekedett lakosságú új Jugoszlávia dolgozóit látja majd el teljesen, — és pedig el sem képzelhető magas színvonalon — hanem Európa egyik leggazdagabb kiviteli forrása lesz kenderben és más ipari növényekben, főzelékfélékben, húsban, zsírban, tejben és tejtermékekben.

B. S.

FORRÁSMUNKÁK:

ing. J. I: Vajdaság földművelésének fejlődése

ing. Boriszláv Kosztics: Vajdaság jelentősége Jugoszlávia mezőgazdaságára nézve

Edvárd Kardely: Falupolitikánk feladatai

Vlajko Begovics: Mezőgazdaságunknak és szocialista újjászervezésének kérdése

KRÓNIKA

MI AZ, AMIRE EHRENBURG ILJA NEM TUD FELELNI?

Az »Österreichische Zeitung« az ausztriai szovjet hadsereg lapja, ennek f. h. 19-iki számában közölték Ehrenburg Ilja feleletét Thuring Hans, osztrák fizikus, az osztrák békebizottság állandó tagjának nyílt levelére. Thuring Hans ebben a levélben bírálta Ehrenburgnak a Nyugat íróihoz intézett felhívását, hogy tollukat és tudásukat használják fel az atóm- és hidrogén bomba elleni harcban. Thuring bírálata többek közt konkrét példán is alapult, azaz azon a politikán, amit a Szovjetszövetség Jugoszláviával szemben folytat.

Feleletében Ehrenburg azt mondja, hogy két Thuring létezik — az egyik a békebizottság tagja, — a másik, aki a békemozgalom ellen van, — az ismert informbüros elmélet szerint csak az a békepárti, aki kizárólag a nyugati háborus úszítók ellen harcol, míg az, aki bírálja a szovjet kormány ilyen lépéseit, szinte automatikusan megy át a béke legnagyobb ellenségeinek táborába.

Nem véletlen az, hogy Ehrenburg egész levelében egy szóval sem felel Thuring idézeteire a szovjet cikkek-ből, amelyek fegyveres felkelést szítanak Jugoszláviában. Thuring levelében ezeket azért idézte, hogy bizonyítsa milyenek a szovjet politika »békeszerető« szavai, tettei és felhívásai.

A levélben Thuring idézte Grigorjev P. cikkének részleteit, ez szintén az »Österreichische Zeitung« ez év április 28-iki számában jelent meg: »Nem kétséges az, hogy nincs meszsze az az idő, amikor a jugoszláv nép leszámol az áruló bandával, a provo-

kátorokkal és amerikai ágensekkel. Ezt az igazságos harcot támogatja az egész emberiség.«

Durván kifejezve — mondja Thuring Ehrenburghoz intézett levelében, — ez a rész k. b. azt jelenti: »Öljétek meg Titot, követőinek felszámolásában számíthatok az informbüros államok fegyveres erejének támogatására.«

Erre az idézetre Ehrenburg hallgatással felel. Ez a hallgatás teljesen megmutatja az informbüros békepolitika harcosainak kétszínűségét, akik közt található Ehrenburg Ilja úr is.

A NÉPI IFJÚSÁG TARTOMÁNYI SZEMLEJE

Nemrégiben tartották meg Noviszádon tartományunk legjobb fiatal műkedvelői, ifjúsági énekkarai, tánc-csoportjai, zenekari-kulturális szemléjét.

Hat drámai csoport, két énekkar, 12 táncscsoport, 7 fúvós zenekar, 5 tamburazenekar, 13 szőlőénekes, 12 harmónikás, 17 szavaló és egy balett-csoport mutatkozott be a szemlén, ékesen példázva, hogy tartományunkban az ifjúság körében mind nagyobb tért hódít a kultúrtevékenység.

Emellett az ünnepi játékok keretében a fiatal írók irodalmi estet rendeztek s ezenkívül megnyitották a fiatal képzőművészek kiállítását is. Az ifjúság az ünnepi játékok megrendezésének időszakában jelentős eredményt ért el a közművelődés terén is. 1.172 ifjú írástudatlant tanítottak meg a betűvetésre és mintegy 1.200 fiatalat bekapcsoltak a továbbképző tanfolyamok munkájába.

A VAJDASÁGI PIONÍROK HANG-VERSENYE NOVISZÁDON

Az AFZs tartományi bizottsága a gyermekhét keretében jólsikerült műsoros pionírestet rendezett Noviszádon. A gyermek-hangversenyt a Munkásotthon nagytermében tartották meg. A műsoron felléptek Szubotica és Noviszád legjobb gyermek-zenészei, a verbászi pionír-zenekar, valamint tartományunk legjobb gyermek néptánc-együttese.

A műsor első részében a szubotica-i és a noviszádi pionírok zongora-, hegedű- és gordonka számokat adtak elő Csajkovszki, Weber, Koscsics, Grecsaninov, Kieruff, stb. műveiből. A 19 tagú verbászi pionírzenekar partizándalokat, valamint magyar nótákat és csárdásokat adott elő nagy sikerrel.

A zeneszámok után tartományunk nemzeti kisebbségeinek néptáncait mutatták be a kis művészek. Különösen nagy sikert aratott a szubotica-i bunyevác-együttes, amelyben hathétéves gyermekek szerepeltek. A bunyevácok után a román együttes lépett fel nagy sikerrel. A táncszámok közül a román gyermekek tánca volt a legnehezebb, ugyanis ugyanazokkal a számokkal szerepeltek, amelyeket az ifjak és felnőttek szoktak előadni. A magyar kisebbséget a temerini harmadikos elemisták képviselték nagy sikerrel.

RÉGI IPAROS- ÉS CÉHKIALLÍTÁS A VERSECI VÁROSI MÚZEUMBAN

Nemrég nyílt meg a verseci Városi Múzeumban egy igen jelentős és sikerült kiállítás a régi iparokról és céhekről. Ez az elmúlt félévben a harmadik kiállítás Popovics J. Szerija és Jovánovics Pájó műveinek kiállítása után. Érdekes történelmi tematikája és műzeális kivitele miatt egyike a legsikerültebbeknek. Tudományos és kulturális értékét, jelentőségét tekintve, nagy haladásról tanuskodik, és minden nagyítás nélkül mondhatjuk, hogy túlhaladja a tartományi kereteket.

A kiállított anyagot szakértelemmel válogatták ki a múzeum rendelkezésére álló e korbeli nagy adat halmazból. A tárgyak és iratok izléses üvegszekrényekben vannak elhelyezve, logikai összefüggésben, kitűnően magyarázva azokkal a legendákkal, amelyek rávilágítanak a XVIII. és XIX. század első felében élő verseci

és délkelet bánáti iparosok viszonyaira, helyzetére és életére. 37 cébbe voltak szervezve, amelyeken, mint a többi városokban is a földbirtok éreztette hatását. Látjuk a rang megosztást is: mesterek, a termelőeszközök tulajdonosai, segédek és inasok. Külön helyen vannak fölállítva Bánát céheinek különböző fejlődéséről szóló adatok. Bánát részei a XVIII. és XIX. század elején a következők: Paória, a katonai határőr terület, a kikindai kerület és a kisebb, vagy nagyobb önröndelkezési joggal bíró városok: Versec (szabadváros), Zrenyanin (városi tanáccsal), Pancsevó és Béla Crkva katonai őrhelyek.

A verseci Városi Múzeum munkaközössége Rasajszki elvtárs vezetése alatt ismételtlen megmutatta képességeit és buzgó munkáját tudományos és kulturális téren, a széles néprétegek kulturális színvonalának fel-emelésében.

NÉPEGYETEMEK A VAJDASÁGBAN

Hazánk kulturális újjáépítésében és a szocialista társadalom kiépítésében fontos szerepet játszanak a népegyetemek. Egyes falvakban, ahol nincsenek meg a feltételek a népegyetem megszervezésére, vannak u. n. előadó csoportok. 140 ilyen csoportunk van.

A népegyetemek segítik a földműves termelőszövetkezeteket azzal, hogy előadókat küldenek ki, akikkel megbeszélhetik milyen tárgykört akarnak feldolgozni.

A nyári hónapokban a népegyetemek leginkább a munkahelyeken fognak működni.

JUGOSZLÁV IRODALMI EST BÉCSBEN

Bécsben nemrégiben sikerült irodalmi estet rendeztek, amelyet a mai jugoszláv írók műveinek szenteltek. Az estet az Ausztria és Jugoszlávia közötti gazdasági és kulturális kapcsolatokat fejlesztő társaság szervezte. Marijan Matkovic író beszámolót tartott a mai jugoszláv irodalomról. Négy ismert bécsi színművész részleteket olvasott fel Ivó Andrics, Vladimir Názor, Iván Goran Kovacsics, Oton Zsupancsics, Branko Cspics, Miroszláv Krlezsa és Oszkár Davicsó jugoszláv írók műveiből. Ugyanezen a napon Anton Szlodnyak szlovén irodalomtörténész előadást tartott Prezsihov Vorancról. Előadását élénk vita követte.

HID

KÖNYVEK

UJABB KIADVÁNYOK

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRÓK:

1. *Csépe Imre*: „Üzen a föld“ (versek)
2. *Gajdos Tibor*: „Tűz a hegyek között“ (regény)
3. *Latak István*: Új élet felé
4. *Lőrinc Péter*: „Nemzet születik“ (Macedóniai riportok)
5. *Thurzó Lajos*: Napos oldal (versek)
6. *Debreczeni József*: Tündöklő tájon (versek)

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KÖNYVEI:

1. *Marx*: A filozófia nyomorusága
2. *Engels*: A család, az állam és a magántulajdon keletkezése
3. *Marx-Engels*: Művészet-Irodalom
4. *Marx-Engels*: A történelmi materializmusról
5. *Engels*: Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása
6. *Engels*: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig
7. *Lenin*: A nemzetek önrendelkezési jogáról
8. *Lenin*: Kik azok a „Népbarátok“ és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?
9. *Plechanov*: A materialista történelemfelfogásról
10. *Kalinin*: A tudósításokról és a tudósítókról
11. *Marx*: Bér, ár és haszon
12. *Plechánov*: A személyiség történelmi szerepének kérdéséhez
13. *Marx-Engels*: Kommunista kiáltvány
14. *Lenin*: „Baloldaliság“ a kommunizmus gyermekbetegsége
15. *Marx*: Bér munka és tőke
16. *Marx*: Osztályharcok Franciaországban (1848—1850)

A JKP. VEZETŐINEK MŰVEI:

1. *Joszip Broz-Tito*: Az új Jugoszlávia építése — első könyv
2. *Borisz Kidrics*: A JSzNK gazdasági problémái

POLITIKAI KISKÖNYVTÁR:

1. *Joszip Broz Tito*: Beszámoló a Jugoszláv Népfrent III. kongresszusán
2. Jugoszlávia Népfrentjának Programnyilatkozata és Statútuma
3. *Moša Pijade*: Jugoszlávia kommunista pártjának 30. évfordulója
4. Jugoszlávia népi ifjuságának statútuma
5. *Moma Markovics*: A falu párt-alapszervezeteinek működése és feladata
6. *Krszto Popivoda*: A pártvezetés módszere
Blagoje Neszkovics: A feladatok végrehajtásának ellenőrzése
7. *Moša Pijade*: A képmutatás nagymesterei

TERVGAZDASÁGUNK UTJÁN:

1. *Edvard Kardely*: Falupolitikánk feladatai
2. *Szvetozár Vukmánovics*: A gazdasági vállalatok pártszervezeteinek működése
3. *Borisz Kidrics*: Gazdasági politikánk időszerű kérdései
4. *Vlajkó Begovics*: Mezőgazdaságunk szocialista ujjaszervezése

JUGOSZLÁV IRÓK:

1. *I. Cankár*: „Jernej szolgálégy és az ő igazsága“
2. *Ivo Andrics*: Nyuszi